د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د
روزنې او د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د
تالیف لوی ریاست

پښتو

لسم ټولګی

پښتو ـ لسم ټولګی

لري. اخیستنه او
سره قانوني چلن

Ketabton.com

د چاپ کال: ۱۳[illegible]۰ هـ . ش.

د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو
د روزنې او د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تألیف لوی ریاست

پښتو

لسم ټولګی

د چاپ کال: ۱۳۹۰ هـ. ش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ليکوال:

ـ پوهنمل بريالی باجوړی

علمي او مسلکي ايډيټ:

ـ محمد زرين انځور

ديني، سياسي او کلتوري کمېټه:

ـ ډاکټر عطاء الله واحديار د پوهنې وزارت ستر سلاکار او د نشراتو رئيس.
- حبيب الله راحل د تعليمي نصاب د پراختيا په رياست کې د پوهنې وزارت سلاکار.
ـ مولوي خليل الله فيروزي

د څارنې کمېټه:

ـ دکتور اسدالله محقق د تعليمي نصاب د پراختيا، د ښوونکو د روزنې او د ساينس مرکز معين.
ـ دکتور شېرعلي ظريفي د تعليمي نصاب د پراختيا د پروژې مسؤول.
ـ د سرمؤلف مرستيال عبدالظاهر گلستاني د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي کتابونو د تاليف لوی رئيس.

کمپوز او ډيزاين:

ـ صفت الله مومند

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې هر بچی یې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو د ترکمنو د تاجکو
ورسره عرب، گوجر دي پامیریان، نورستانیان
براهوي دي، قزلباش دي هم ایماق، هم پشه یان
دا هیواد به تل ځلیږي لکه لمر پر شنه اسمان
په سینه کې د اسیا به لکه زړه وي جاویدان
نوم د حق مو دی رهبر وایو الله اکبر وایو الله اکبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د پوهنې د وزیر پیغام

گرانو ښوونکو او زده کوونکو،

ښوونه او روزنه د هر هېواد د پراختیا او پرمختگ بنسټ جوړوي. تعلیمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم توکی دی چې د معاصر علمي پرمختگ او ټولنې د اړتیاوو له مخې رامنځته کېږي. څرگنده ده چې علمي پرمختگ او ټولنیزې اړتیاوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعلیمي نصاب هم علمي او رغنده انکشاف ومومي. البته نه ښایي چې تعلیمي نصاب د سیاسي بدلونونو او د اشخاصو د نظریو او هیلو تابع شي.

دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو چمتو او ترتیب شوی دی. علمي گټورې موضوعگانې پکې زیاتې شوې دي. د زده‌کړې په بهیر کې د زده‌کوونکو فعال ساتل د تدریسي پلان برخه گرځېدلې ده.

هیله من یم دا کتاب له لارښوونو او تعلیمي پلان سره سم د فعالې زده‌کړې د میتودونو د کارولو له لارې تدریس شي او د زده‌کوونکو میندې او پلرونه هم د خپلو لوڼو او زامنو په باکیفیته ښوونه او روزنه کې پر له پسې گډه مرسته وکړي چې د پوهنې د نظام هیلې ترسره شي او زده‌کوونکو او هېواد ته ښې برياوې ور په برخه کړي.

پر دې ټکي پوره باور لرم چې زموږ گران ښوونکي د تعلیمي نصاب په رغنده پلي کولو کې خپل مسؤولیت په ریښتوني توگه سرته رسوي.

د پوهنې وزارت تل زیار کاږي چې د پوهنې تعلیمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دین له بنسټونو، د وطن دوستۍ د پاک حس په ساتلو او علمي معیارونو سره سم د ټولنې د څرگندو اړتیاوو له مخې پراختیا ومومي.

په دې ډگر کې د هېواد له ټولو علمي شخصیتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او د زده‌کوونکو له میندو او پلرونو څخه هیله لرم چې د خپلو نظریو او رغنده وړاندیزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لا ښه تالیف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب په چمتو کولو او ترتیب کې یې مرسته کړې، له ملي او نړیوالو درنو مؤسسو او نورو دوستو هېوادونو څخه چې د نوي تعلیمي نصاب په چمتو کولو او تدوین او د درسي کتابونو په چاپ او وېش کې یې مرسته کړې ده، مننه او درناوی کوم.

ومن الله التوفیق

فاروق وردگ

د افغانستان د اسلامي جمهوریت د پوهنې وزیر

لیک لړ

شمیره	د لوست نوم	مخ
لومړی لوست	دعا	۱
دویم لوست	نعت	۷
دریم لوست	سوله	۱۱
څلورم لوست	ادب څه ته وايي؟	۱۷
پنځم لوست	خوشحال خان خټک	۲۳
شپږم لوست	پښتو نحوه یا جمله پوهنه	۳۱
اووم لوست	ملي نظمونه	۳۹
اتم لوست	ولسي کیسه	۴۷
نهم لوست	سید بهاوالدین مجروح	۵۳
لسم لوست	عروضي نظمونه	۶۱
یوولسم لوست	پښتو هنري نثر	۷۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

شمیره	د لوست نوم	مخ
دولسم لوست	د پښتو ادبیاتو لرغوني دوره	۷۷
دیارلسم لوست	ښځې او لنډۍ	۹۱
څوارلسم لوست	افضل خان او تاریخ مرصع	۹۹
پنځلسم لوست	پښتو لنډه‌کیسه	۱۰۷
شپاړسم لوست	ویلیام شکسپیر	۱۱۳
اوولسم لوست	مېرمن سپینه	۱۱۹
اتلسم لوست	کاڼه (لنډه کیسه)	۱۲۵
نولسم لوست	لفظي صنعتونه	۱۳۱
شلم لوست	هجري او د هغه حبسیات	۱۳۷
یوویشتم لوست	پښتو سفرنامې	۱۴۳
دوه ویشتم لوست	معنوي صنعتونه	۱۴۹
درویشتم لوست	چاپېریال ساتنه	۱۵۷
څلرویشتم لوست	د هوتکو ادبي دربار	۱۶۳
پنځه ویشتم لوست	د ماین خطرونه	۱۷۱
شپږویشتم لوست	اصطلاحات او محاورې	۱۷۷
اووه ویشتم لوست	د روږدیو الي لاملونه	۱۸۳
اته ویشتم لوست	پښتو لهجې	۱۸۹
	وییپانګه	۱۹۵
	اخځلیکونه	۲۰۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعا

موږ مسلمانان د هر کار پیل د بسم الله په ویلو کوو، ځکه چې د بسم الله په ویلو سره په هر کار کې برکت پیدا کېږي او د کار پای په ښه شان سرته رسېږي. یا د خدای ﷻ نوم یادوو او یا د کار پیل په دعا سره کوو. د پښتو ژبې پخواني دیوانونه په حمد پیلېږي. حمد د خدای ﷻ ثنا او ستاینه ده او تل په نظم کې وي. ځینې کتابونه په مناجات هم پیلېږي. مناجات هم دعا ده چې له خدای ﷻ څخه کېږي، کېدای شي چې په نظم کې وي او یا په نثر کې. په پښتو ادب کې د مناجات خورا په زړه پورې نمونه په نظم کې د بیت نیکه ده چې په تېرو ټولګیو کې مو لوستلې ده. موږ تل خدای ﷻ ته په زارۍ او دعا کې یو او له خدای ﷻ نه راز، راز غوښتنې لرو. تاسې په تېر ټولګي کې د پښتو کتاب د یونس خیبري په حمد پیل کړی و. ددې ټولګي دکتاب پیل د نومیالي شاعر ګل پاچا الفت په دعا سره کوو، چې خدای جل جلاله زموږ په زړه کړه کې خیر او برکت واچوي.

- د حمد او مناجات ترمنځ څه توپیر دی؟
- موږ ولې د کار په پیل کې دعا کوو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټول جهان واکداره! ته هر څه لرې او هر څه کوی شې. د هر چا امید تاته کېږي او هر څوک هر څه له تا غواړي. ستا خزانې او کارخانې ډکې دي. ستا په باغونو کې د شیدو او عسلو ویالې بهېږي.

ستا بخششونه او انعامونه بې پایانه دي. ستا د رحمت نور په ځمکو او اسمانونو کې نه ځایېږي.

فقیران او مسکینان درنه د ډوډۍ سوال کوي.

ماړه او بډایان درنه اشتها او د هضمولو قوت غواړي.

څوک درنه په زاریو او دعاګانو اولادونه غواړي. ځینې وایي چې مال او دولت راکړه!

یو وایي چې جنت مې په کار دی. بل وایي له دوزخه امان او پناه غواړم.

مرتبې او لوړې درجې له تا سره دي، کامیابي او موفقیت ستا په توفیق حاصلېږي.

دین او دنیا ستا په لاس کې دي.

راحت، زحمت، عزت او ذلت ستا له خوا انسان ته رسي.

بهار او خزان ته راولې، مرګ و ژوند ستا په اختیار کې دی.

هر څه ته کوې او هر څه له تا غوښتل کېږي.

ددې جهان او د هغه جهان اجرونه، خیرونه، خوندونه او خوشحالۍ خلکو ته، ته ورکوې. زه پوهېږم چې تا سره هر څه شته.

مګر زه هر څه نه غواړم. زما دعا او د زاهدانو دعا، زما ارزو او د پادشاهانو ارزو یو راز نه ده.

زما سوال د بډایانو او مسکینانو له سواله ډېر توپیر لري.

زه نه وایم چې ځمکې او پیسې راکړه. نه غواړم چې عزت مې ډېر لوړ او رتبه مې لوړه شي. موټرونه او اسونه مې نه دي په کار.

قصرونه او عمارتونه نورو ته ورکړه!

پټي او باغونه هغه چاته وبخښه چې په خاورو نه مړېږي.

په بانکونو کې د سوداګرو پیسې زیاتې کړه.

د بزرګۍ اعتبار مه راکوه! ځکه چې ستا په طاعت او عبادت له خلکو نه اجر او عزت

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښتل راته ښه نه ښکاره کېږي.

زه له دې تړولو نه تېر یم او نور څه غواړم.

زه هغه څه غواړم چې ته یې هم غواړې.

هو، زه ستا له رضا نه خلاف څه نه غواړم.

زه وایم په جهان کې د ظلم بیرغ نسکور کړه. حق او عدالت ته قوت ورکړه! په زړونو کې رحم او د خیر مینه واچوه!

په دماغونو کې د حق نور او د حقیقت رڼا پیدا کړه! ته کولای شې چې د ظلم قوت په وړو، وړو کانو میده، میده او ذرې، ذرې کړې یا د هوا په ماشو ظالمان تباه کړې.

مګر موږ د اتوم په بمونو هم دا کار نشو کولای.

د لیکوال لنډه پېژندګلوي:

ګل پاچا الفت د میر سید پاچا زوی او د سید فقیر پاچا لمسی دی. د لغمان په عزیز خان کڅ کې په (۱۲۸۸ هـ ش، ۱۹۰۹م) کال کې زېږېدلی دی. د ننګرهار او کابل په مدرسو کې یې زده کړې کړي دي او رسمي ماموریت یې د انیس د ورځپاڼې په اداره کې پیل کړی و. الفت د رسمي دندو په بهیر کې په لوړو ځوکیو کارونه کړي دي او دوه دورې په پارلمان (ولسي جرګه) کې د خلکو د استازي په توګه هم پاتې شوی دی. ګل پاچا الفت د پښتو ژبې له پنځو ستورو څخه دی چې پښتو ژبې او ادب ته یې زیات خدمتونه کړي دي. ډېر کتابونه یې لیکلي دي چې مشهور یې دادي: غوره شعرونه، غوره نثرونه، لیکوالي (املا او انشا) ادبي بحثونه، څه لیکل یا لیک پوهه او نور...

ګل پاچا الفت په نظم او نثر دواړو کې د پوره صلاحیت خاوند و، چې غوره اشعار یې د شعرونو ټولګه او غوره نثرونه یې د معاصرو ادبي نثرونو په زړه پورې مجموعه ده. ګل پاچا الفت په ۱۳۵۶ل کال د قوس په ۲۸مه نېټه له دې نړۍ نه سترګې پټې کړې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډيز:

په دې دعا کې له خدايه غوښتل شوي دي چې په نړۍ کې دې ظالم نه وي، ظلم او تېری دې نه وي. دا تر ټولو غوره دعا ده، ځکه چې د ټول انسانيت خلاصون پکې نغښتی دی. کله چې ظالم او ظلم نه وي نو محکوم او مظلوم به هم نه وي. برابري، عدل او مساوات به وي او دا هغه څه دي چې د اسلام مبارک دين يې غواړي او د خدای ﷻ رضا هم په دې کې ده. موږ هم بايد تل له خپل خدای ﷻ څخه د خير دعا وغواړو چې په هغه کې د ټولو انسانانو خير وي.

موږ بايد خود غرضه او خودبين ونه اوسو چې هر څه د ځان لپاره وغواړو، بلکې خپله هوساينه د نورو په هوساينې کې ولټوو.

هغه څه چې د ځان لپاره يې غواړو د نورو لپاره يې هم بايد وغواړو. د اسلام مقدس دين موږ عدل، ورورۍ او برابرۍ ته رابولي نو بايد موږ هم پخپلو کړو وړو کې دغه اصل په پام کې ونيسو. چاته ازار ونه رسوو. د چا په حق سترګې پټې نه کړو او په ورورۍ، سوله او امن کې ژوند وکړو.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې وروسته له ښوونکي څخه په وار سره متن په لوړ اواز ولولي او لاندې پوښتنو ته دې ځوابونه ووايي:

- د حمد او مناجات ترمنځ څه توپير دی؟
- د دعا او مناجات ترمنځ څه توپير دی؟
- مناجات په نظم کې وي که په نثر کې؟
- ولې د هر کار پيل په دعا سره کوو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲_ زده کوونکي دې په وار سره د متن لنډيز پخپلو خبرو کې ټولګيوالو ته وړاندې کړي.

۳_ زده کوونکي دې پخپله خوښه په څو کرښو کې يوه دعائيه وليکي او په ټولګي کې دې يې واوروي.

۴_ زده کوونکي دې متن په غور ولولي او په متن کې دې شخصي ضميرونه، ملکي ضميرونه او استفهامي ضميرونه په نښه کړي.

شخصي ضميرونه: د لومړي شخص، دويم شخص او دريم شخص لپاره کارول کېږي. په دوه ډوله دي، منفصل او متصل.

منفصل ضميرونه: هغه دي چې مستقل وي او له بلې کلمې سره پيوست نه وي.

لکه: زه، ته، دی، موږ، تاسې، دوی.

متصل ضميرونه: هغه دي چې په خپلواک ډول نه کارول کېږي له نورو نومونو سره يوځای وي لکه: مې، مو، يې، دې.

ملکي ضميرونه: چې يو څيز په چا پورې اړوند بولي، لکه: زما، ستا...

استفهامي ضميرونه: د پوښتنې لپاره کارول کېږي، لکه: څوک، چا.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې دغه دعائيه شعر په غور ولولي او مفهوم دې پخپلو کتابچو کې وليکي، په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې واوروي:

که هر څو يم له عمله بېنوا
ربه ته مې د اميد غوټچه کړې وا
ما له قهره په امان کړې ذوالجلاله
يا جماله رحم ته وکړې پر ما

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـر نـيـکـی بـانـدې قـوت راکـړې قـادره!
لـه بـدی مـې پـه امـان لـرې مـولا
و نيکی تـه مـې محتاج نـه يې خاونـده
نـه زمـا پـه بـدعـتـو لـرې پـروا
ستا لـه واړو مـنـاهـيـو نـجـات راکـړې
پـر مـا امـر کـړې قـايـم تـر ابـدا
هر عـادت مې پر طاعت باندې حساب کړې
کـه صـحيح چـېـرې لـه مـا نـه سـې ادا
د شـيـطـان لـه بـده مـکـره نـجـات راکـړې
هـم د نـفـس لـه وسـوسـې او لـه هـوا
پـه يـقـيـن کـې مـې لـرې بـاور لـه مخه
مـا لـه مـلـکـه د گـمـان لـرې جـدا
مـا تـوانـگـر د قـنـاعـت پـه خـزانـه کـړې
چـې مـې نـه وي وسـوسـه ددې دنـيـا
امـيـد ډېـر لـرم بـارې سـتـا و کـرم ته
چـې غـالـبـه مـې پـر خـوف بـانـدې رجـا
ستا ديـدار بـه روزي زمـا ((جـمـعـه)) کـړې
پـه نـصـيـب، مـې شـفـاعـت کـړې د پېشوا

حاجي جمعه بارکزی:

حاجي جمعه بارکزی د پښتو ژبې شاعر و چې له ۱۲۰۰ هـ. ق. نه تر ۱۲۵۹ هـ. ق. پورې یې ژوند کړی دی. دی دکندهار په زاړه ماشور کلي کې اوسېده او د سردار کندل خان معاصر و. د خپل وخت عالم او صوفي شاعر و. د نقشبندیه طریقې پیرو و. څو ځلې حج ته په پښو تللی و. دده په شعرونو کې دکندل خان د حکومت ګډوډیو او ظلمونو ته اشاره شوې ده او هم یې د پښتنو غازیانو هغه حملې یادې کړې چې د انګرېزانو پر خلاف یې کړې دي. دیوان یې د علومو اکاډمی له خوا په ۱۳۶۰ هـ. ش. کال چاپ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نعت

نعت هغه موزون کلام دی چې د اسلام د ستر پیغمبر محمدﷺ ستاینه پکې شوې وي.
په نعت کې معمولاً شاعر د حضرت محمدﷺ د سیرت ستاینه کوي او ددې په څنګ کې ورسره د خپلې مینې اظهار کوي. په پښتو شعر کې له لرغونو زمانو څخه تر کلاسیکې شاعرۍ او نننۍ شعر پورې دا لړۍ راروانه ده.
د پښتو شعر په زیاترو دیوانونو کې له حمدنه وروسته د اسلام د ستر لارښود حضرت محمدﷺ په اړه نعت ویل شوی دی.
کله کله دا ستاینه په نثر کې هم وي خو بېلګې یې په نظم کې زیاتې دي. په پښتو کې حمدونه او نعتونه په جلا جلا مجموعو کې هم راټول او خپاره شوي دي. په دې لوست کې مو د کلاسیکې دورې د یو شاعر خواجه محمد بنګښ یو نعت غوره کړی دی.
نعت څه ته وایي او موضوع یې څه وي؟
ستاسې کوم نعت په یاد دی څو بیتونه یې په ټولګي کې نورو ته واوروئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمده ستا و لور ته به سفر کړم
په لېمو به در روان شپه به په سر کړم
رنگینه جامې به واغوندم حبیبه!
ځان به ستا د بورجلونو قلندر کړم
زه که ستا تر مبارکې روضې ورشم
په بڼو به دې جارو خاورې د در کړم
سعادت د دواړو کونو زما دادی
چې په خاورو، دې روښان دواړه بصر کړم
پیشکشي مې د عمل په مخکې نشته
شرمنده به در حاضر دا خپل بشر کړم
جگې جگې نوراني جمال څرگند کړه
د غفلت توره تیاره شوه چې نظر کړم
ته نظر د عنایت رابانډې وکړه
بېهوده مینې هر گور سره اوتر کړم
زه خواجه محمد هر گوره گنهگار یم
ډېر امید له شفاعته د سرور کړم

د شاعر لنډه پېژندګلوي:

خواجه محمد بنګښ د پښتو ادبیاتو د منځنۍ دورې شاعر دی. د مغلي پاچا اورنګزیب د پاچاهۍ په وخت کې یې ژوند کاوه. د خوشحال خان خټک معاصر او د پښتنو د بنګښو قبیلې ته منسوب دی. په بنګښو شاعرانو کې لومړنی د دیوان خاوند شاعر دی. دیوان یې په پېښور کې چاپ شوی دی. خواجه محمد بنګښ په پېښور کې ژوند کاوه او د تصوف په سلسله کې د چشتیه طریقې پیرو و. دی د شیخ عبدالرحیم مرید و.

دده په اړه پوره معلومات نشته. د زېږېدنې او مړینې نېټه یې نه ده معلومه. قبر یې هم نه دی معلوم. شعرونه یې عشقي، عرفاني او اخلاقي مضامین لري. خواجه محمد بنګښ د خپلو یارانو په مړینه ډېرې ښې مرثیې لیکلې، خو دده مرثیه چا نه ده لیکلې.

د پښتو ژبې یو شاعر بیدل یې د یو نکته دان شاعر په توګه یادوي. خواجه محمد بنګښ په خپل یو شعر کې د اورنګزیب د پاچاهۍ وخت ته داسې اشاره کوي:

د اورنګ په پادشاهۍ کې مې نیاو نه شي
زه خواجه محمد به ووځم بل لور ته

د متن لنډیز:

نعت هغه موزون کلام دی چې د اسلام د ستر پیغمبر حضرت محمد ﷺ ستاینه پکې راغلې وي. پښتو دیوانونه په حمد پیلېږي او ورپسې نعت راځي چې په نعت کې د حضرت محمد ﷺ د سیرت ستاینه کوي. خواجه محمد بنګښ چې د کلاسیکې دورې شاعر دی په دغه نعت کې یې د حضرت محمد ﷺ مزار ته د ورتلو ارمان کړی او د خپلو ګناهونو د شفاعت هیله ترینه لري، شاعر خپله نېکمرغي داګڼي چې دده تر مزاره ورشي او د عنایت نظر ورباندې وشي. په پښتو پخوانیو او اوسنیو شعرونو کې د نعتونو نمونې زیاتې دي چې شمېر یې سلګونو ته رسېږي. ځینې نعتیه مجموعې هم په معاصره دوره کې خپرې شوې دي چې یو شمېر نعتونه یې راټول کړي دي. ځینې داسې پښتانه شاعران هم شته چې د نعتونو مستقلې مجموعې لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې له ښوونکي وروسته په وار سره متن په لوړ اواز ولولي. ښوونکی دې د زده کوونکو سم ویل وڅاري.

۲_ څو تنه زده کوونکي دې په وار سره د نعت یو، یو بیت معنا کړي او نور زده کونکي دې د نعت سم ویل او سمه معنا کول وڅاري.

۳_ زده کوونکي دې لاندیني لغتونه معنا او په مناسبو جملو کې وکاروي:

حبیب، بورجل، قلندر، روضه، سعادت، بصر، جګې جګې، جمال، عنایت، اوتر، شفاعت، سرور

۴_ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- د نعت ویونکی څوک او د چا معاصر و ؟
- دکوم پاچا په وخت کې یې ژوند کاوه؟
- د دې شاعر د شعرونو موضوعات څه دي؟

۵_ د لاندې بیتونو مفهوم په وار سره په شفاهي توګه ووایاست:

پیشکشي مې د عمل په مخکې نشته
شرمنده به در حاضر دا خپل بشر کړم
جګې جګې نوراني جمال څرګند کړه
د غفلت توره تیاره شوه چې نظر کړم

۶_ زده کوونکي دې په شعر کې نومځري په نښه کړي او ودې وایي چې کوم نومځري دي؟

کورنی دنده

زده کوونکي دې په کور کې د اسلام د ستر پیغمبر محمد (ص) په اړه په یو مخ کې لیکنه وکړي، او په بله ورځ دې خپله لیکنه په پښتو درسي ساعت کې واوروي.

سوله

جګړه او سوله د انسانانو له ژوند سره سمه راروانه ده. سوله د جګړې ضد کلمه ده. په جګړه کې انسان وژنه، بربادي او ناخوالې وي.

ټولنیز ژوند له ګډوډیو سره مخامخ کېږي. په سوله کې ارامي، خواخوږي، سوکالي او امن وي. سوله ټولنیز ژوند تنظیموي او د جګړې ناخوالې له منځه وړي. جګړه د تباهۍ او بربادۍ نوم دی او سوله د ارامۍ او ودانۍ ضمانت کوي. جګړه نه ګټه لري او نه ګټل، سوله نه ماته لري او نه بایلل. په دې لوست کې به تاسې د سولې د ارزښت او ګټو په اړه ولولئ چې ژوند پرته له سولې څومره ستونزمن او له کړاو نه ډک دی.

ـ که سوله نه وي نو ژوند به له کومو ستونزو سره مخامخ وي؟

ـ په سوله کې د انسانانو د ژوند کوم حقونه خوندي دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله د صلحې په بڼه یوه عربي کلمه ده چې ډېرې معناوې لري خو یوه معنا یې چې ډېره کارول کېږي هغه د جنګ جګړې بندول دي.

سوله د جنګ بندول، د شخړو لرې کول او د اختلافاتو ختمول دي. یا سوله هغه ترون دی چې جنګ او شخړې پرې ختمېږي. که په کوم ځای کې سوله نه وي، نو هلته خلک یو له بل سره په جګړه اخته وي. د ژوندانه ټول ورځني کارونه نه شي کولای او خلک دې ته اړ کېږي چې لیرې ځایونو ته مهاجر شي او ژوند په سختۍ تېر کړي. په جګړه کې خلک وژل کېږي. میندې او پلرونه بې اولاده کېږي، ماشومان بې پلاره او بې موره کېږي.

په جګړه کې خلک د ټوپک په ژبه غږېږي او په ځمکو کې د غنمو پر ځای ماینونه او بمونه کري. په ماینونو زرګونه خلک وژل کېږي او ځیني خپل لاسونه، سترګې او پښې پکې له لاسه ورکوي. ماینونه د خلکو ژوند اخلي او هېواد ورانوي. که سوله نه وي، خلک خپه او ژوند په سختۍ تېرېږي.

په انساني ټولنه کې خلک ډول ډول دي. انسانان کله یو له بل سره جوړېږي او کله نه جوړېږي. نارینه، ښځې، ځوانان او سپین ږیري د هر څه په اړه بېل، بېل نظرونه لري. دا څه بدکار نه دی. که موږ په کومه خبره له چا سره نه جوړېږو، کومه ګناه نه ده، خو که له یو بل سره خبرې وکړو، نو څرګندېږي چې کومه خبره د ټولو په ګټه ده. که څوک زموږ خبره نه مني موږ حق نه لرو چې هغه مجبوره کړو چې باید حتماً زموږ خبره ومني. موږ باید دا زده کړو چې خبرې په دلیل سره وکړو او منطقي وغږېږو. که چېرې څوک د ټوپک په زور مجبور کړو چې زموږ خبره ومني، نو هغه به له موږ نه ډار شوی وي. په زړه کې به یې زموږ خبره نه وي منلي او له موږ نه به کرکه هم کوي.

موږ باید په دې وپوهېږو چې خلک ډول، ډول دي. د یو لاس ګوتې هم برابرې نه دي. یو تور، بل سپین، څوک جګ، څوک ټیټ، څوک چاغ او څوک ډنګر دی. یو په یوه ژبه خبرې کوي او بل په بله ژبه. سره له دې چې یو له بله توپیر لرو خو د ځان او خپلو کورنیو لپاره هغه څه غواړو چې ټول یې غواړي. خواره، د ښنبلو اوبه، د اوسېدو ځای

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د ژوند د چلولو لپاره کار.

موږ ټول دا هيله لرو چې زموږ اولادونه روغ، غښتلي او کورنۍ مو خوشحاله وي. دې هيلې ته د رسېدو لپاره موږ بايد په سوله او ارامۍ کې ژوند وکړو.

په دې نړۍ کې چې موږ ژوند کوو نو خلک ډول ډول دي او بايد چې همداسې وي، ځکه که ټول خلک يو ډول وای دا دنيا به پيکه او بې خونده وای. د همدې لپاره د يو سړي څېره بل ته ورته نه ده. يو سړی يو کار ښه کولای شي او بل سړی بل کار. يو دهقان دی او بل خټګر. څوک د اوسپنې کار کوي او څوک د وړيو او وريښمو کار، يو سوداګري کوي او بل دوکانداري، يو مستري دی او بل ترکاڼ. موږ په خپل ورځني ژوند کې دې ټولو کسانو ته اړ يو. که څوک موږ ته ورته نه دی، يا يې جامې زموږ غوندې نه دي او يا يې غږېدا بل ډول ده، ددې معنا دا نه ده چې هغه له موږ نه ښه او يا بد دی. څه پروا کوي که موږ يو له بله توپير لرو؟ که څوک يو کار زموږ په څېر نه کوي، موږ يې بايد بد ونه ګڼو. موږ يې له نورو زده کوو، نو نور خلک کولای شي چې له موږ نه يې زده کړي. که موږ يو بل ته درناوی ونه کړو او يو له بل سره ناسته ولاړه او خبرې ونه کړو، نو سوله به نه وي.

د انسانانو ترمنځ توپيرونه اختلافات رامنځته کوي خو د اختلافاتو پالل اختلافات زيږوي. دا بايد په ياد ولرو چې د اختلافاتو د حل ډېرې لارې شته. کله چې ماشومان په خپل منځ کې جنجال کوي نو مور او پلار يې ورسره خبرې کوي او جوړوي يې. کله چې د ګاونډيانو ترمنځ ستونزې پيدا شي، جرګه يا شورا ورسره مرسته کوي چې يو له بل سره روغه وکړي. کله کله بيا خلک د خپلو ستونزو د حل په خاطر قاضي، وکيل او محکمې ته ورځي. که هېوادونه يو له بل سره شخړه ولري، پخپلو منځو کې کښېني او د حل يوه لاره پيدا کوي. که په دې هم جوړ نه شي، نو د ملګرو ملتونو له موسسې نه مرسته غواړي، لنډه دا چې د اختلاف د حل لپاره ډېرې لارې شته. موږ بايد خپل اختلاف د خبرو او جرګو له لارې حل کړو، نه د زور له لارې. زور بدمرغي راولي، زور اختلاف نه حل کوي، بلکې اختلاف زياتوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو لازمه ده چې موږ خلک سولې ته راوبلو او وېې هڅوو چې د جګړې پر ځای سولې ته غاړه کېږدي.

د یونسکو کړنلاره په دې جملې پیلېږي: (څرنګه چې جګړه د انسانانو له ذهن نه پیلېږي، نو د سولې د دفاع سنګر هم باید د انسانانو په ذهن کې رامنځته شي.)

په پښتو لیکني (تحریري) او نالیکني (شفاهي) ادبیاتو کې هم په سوله او امن ټینګار شوی دی او تل یې خلک سولې او امن ته رابللي دي. د پښتو په شفاهي ادبیاتو کې لکه لنډۍ او ځینې نورو ډولونو کې، دغه موضوع ډېره ښه انځور شوې ده. په زیاتو لنډیو کې جنګ غندل شوی او ناوړه پایلې یې په ګوته شوي دي، لکه:

د ښو ټوپکو وستاکاره

د ښو ځوانانو خون به ستا په غاړه وینه

همدارنګه په پښتو شعر کې هم له لرغونو زمانو څخه رانیولې تر ننه پورې سوله او امن ستایل شوی، جنګ یې غندلی او سولې ته یې خلک رابللي دي.

د منځنۍ دورې یو شاعر ملا جان فدوي هوتک جګړه مارو ته د سولې په هکله داسې وایي:

عـــارفـــان کـــا لـــه جـهـانـــه ســـره ســولـــه

تـــا تـــړلـــی پـــه جـهـــان د ســـولـــې ور دی

همدارنګه د پښتو ژبې پخوانیو او اوسنیو شاعرانو هېڅکله سوله له پامه نه ده غورځولې او جنګ یې غندلی دی.

رحمان بابا په دې لاندې شعر کې په ځومره ښکلي ډول خلک سولې ته رابللي دي:

کر د ګلـو کړه چې ســیمه دې ګلزار شـي — اغزي مه کره په پښو کې به دې خار شي
کوهـی مـه کنـه د بل سـرې پـه لار کې — چېرې ستا به د کوهي په غاړه لار شي
آدم زاد پـه معنـا واړه یـو صـورت دی — هـر چـې بـل آزاروي هغـه آزار شي
هغـه زړه بـه لـه توپانـه پـه امـان وي — چې کښتۍ غوندې د خلکو باربردار شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په معاصره شاعرۍ کې سوله له هرې دورې نه زياته راغلې ده او ولسونه يې د سولې په ساتلو مکلف ګڼلي او د جګړې تباهي او بربادي يې يو په يو بيان کړې ده. په معاصر شعر کې مو دلته دوه نمونې غوره کړې دي چې تاسې به يې ولولئ

مينه کر دی په وطن کې د ګلونو — مينه ژوند او سعادت دی د قامونو
د ژوندون ترخه په مينه خواږه کېږي — ورکوي مينه خواري د ولسونو
کوم قامونه چې په مينه سره ژوند کړي — تل وي خلاص د زماني له افتونو
مينه مينه ده چې جوړ پرې دا جهان دی — مينه اصل د وجود او د انسان دی

ارسلان سليمي

چې خپل کور ودانوم زه — د بل کور نه ورانوم زه
نه مې چا سره بدي ده — نه مې چاته بدنيتي شته
له هر چا مې ورورولي ده — خپل پردي سره اشتي ده
زه هر چا له ره ښه غواړم — زه چې ځان له ره څه غواړم

دوست محمد کامل مومند

د متن لنډيز:

سوله د جګړې بندول دي. سوله د جګړې ضد کلمه ده، په جګړه کې وژنه، ورانول او له تباهۍ او بربادۍ نور څه نشته. په سوله کې ارامي، ورورولي، مهرباني، سوکالي او ترقي ده.

انسانان په خپلو منځو کې توپيرونه لري او هر سړی د خپل استعداد او توان سره يو کار کوي. ځکه چې موږ يو د بل کار ته اړ يو. د انسانانو ترمنځ اختلافات هم شته خو دا اختلافات د خبرو اترو له لارې بايد حل شي. هېڅوک حق نه لري چې په چا باندې په زور يوه خبره ومني.

که اختلافات شديد شي، نو د حل لپاره يې سپين ږيري، جرګې، محلي شوراګانې شته. له دې سره قاضي، وکيل او محکمې هم شته چې شخړې حلوي.

د هېوادونو ترمنځ که اختلافات پيدا کېږي نو ملګري ملتونه يې حلوي. هر دول

(c) ketabton.com: The Digital Library

اختلافات د خبرو او مذاکرې له لارې حل کېدای شي. نو لازمه نه ده چې د جګړې لاره ونیول شي او سوله له منځه لاړه شي.
موږ ټولو ته لازمه ده چې د سولې د دفاع او ساتنې فکر د انسانانو په ذهنونو کې وروزو، څکه چې جګړه هم له همدغه ځای نه پیلېږي.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د ښوونکي له لوستلو څخه وروسته د متن یو، یو پراګراف ولولي او مفهوم دې يې څرګند کړي.

۲ـ زده کوونکي دې په دوه پراګرافونو کې د جګړې زیانونه او د سولې ګټې ولیکي او په وار سره دې يې په ټولګي کې واوروي.

۳ـ زده کوونکي دې په وار سره په لاندې موضوع باندې خبرې وکړي او خپل خپل نظر دې څرګند کړي (څنګه کولی شو د خلکو په ذهنونو کې د سولې ساتنې اصل وروزو.)

۴ـ (خلک ډول ډول دي) زده کوونکي دې ووايي چې دا جمله څه معنا لري. د ټولنې په ګټه ده که په تاوان؟

۵ـ دوه زده کوونکي دې د نورو په استازیتوب په وار سره په دې خبرې وکړي چې څنګه کولای شو اختلافات حل کړو؟

۶ـ زده کوونکي دې په دې خبرې وکړي چې ښځې د سولې په راوستو کې څه رول لوبولای شي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کورونو کې متن په غور سره ولولي او بیا دې ددې متن په رڼا کې د سولې په هکله یوه لیکنه وکړي. بله ورځ دې يې په پښتو درسي ساعت کې د نورو ټولګیوالو په وړاندې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادب څه ته وايي؟

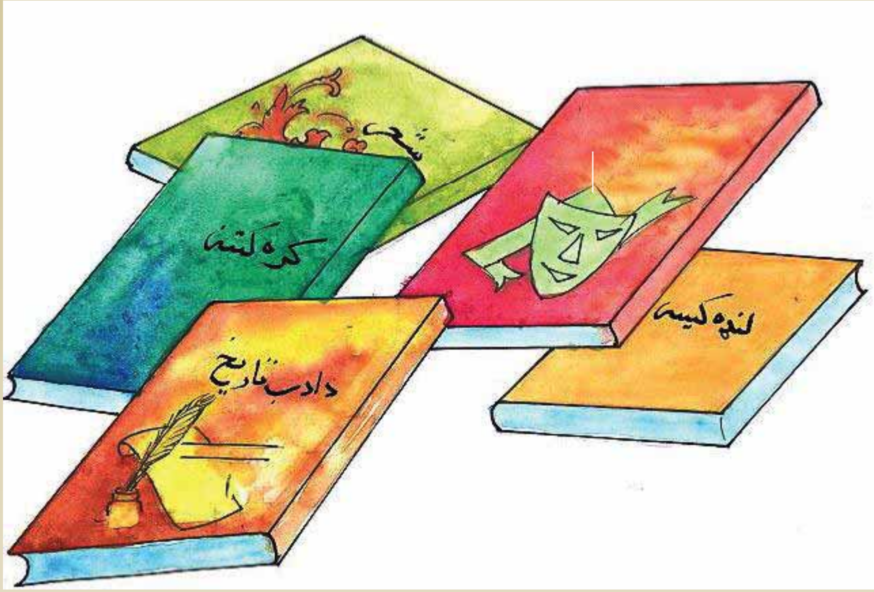

موږ په ښوونځي کې او هم له ښوونځي څخه د باندې ځينې کلمې اورو او يا يې په کتابونو او مجلو کې لولو، خو په اړه يې دومره معلومات نه لرو چې ورباندې وپوهېږو، د بېلګې په توګه ادب، ادبيات، ادبپوهنه، کره کتنه، ادبي تاريخ، ادبي ژانر او داسې نورې کلمې يا اصطلاحات چې په ادب يا ادبياتو پورې اړه لري خو ځينې به يې له معنا او تعريف سره لازمه اشنايي نه لري. ددې لپاره مو په دې لوست کې په ادب خبرې کړې او د ادب ځينې څانګې مو درته په لنډه توګه روښانه کړې دي چې د ادب هره څانګه په لنډ ډول وپېژنئ.

ـ ادب څه ته وايي؟

ـ شعر او داستان هم د ادب برخې دي؟

پخوانیو د ادب د کلمې په هکله ویل چې د ادب کلمه له (هذب) نه اخیستل شوې چې (هذب) د بې عیبه معنا لري. د (هذب) کلمه به د هغې ونې لپاره استعمالېده چې څانګې او ښاخونه به یې پرې شول او صافه به شوه.

وروسته بیا دا کلمه د هغه چا لپاره کارېده چې عیبونه به یې ورک شول او مهذب به شو. وروسته دغه (هذب) په ادب واوښته.

د ادب کلمه په تهذیب هم معنا شوې لکه څه شی چې له چا سره لایق او مناسب وي دې ته هم ادب ویل کېږي. په تعریف کې به یې داسې ویل کېدل چې ادب هغه پوهه ده چې انسان په خپله وینا او بیان کې له تېروتنې څخه ساتي. همدارنګه ادب پوهې، زیرکی اخلاقي تهذیب او فضیلت ته هم وایي او په اصطلاح کې هغه پوهه او ریاضت دی چې انسان ته فضیلت ورپه برخه کوي او پخپلو کړو وړو کې یې له تېروتنې څخه ژغوري.

په اوسنیو څېړنو کې ادب یو ژبنی هنر دی چې واقعیتونه په انځورونو کې وړاندې کوي. ادب واقعیت مخامخ او نېغ په نېغه نه بیانوي بلکې په ښکلي او احساس پارونکي شکل یې وړاندې کوي. شاعر او لیکوال له واقعیت څخه خپله اخیستنه کوي او بیا یې په عاطفي بڼه انځوروي. د ادبي ژانر (شعر، کیسې، ډرامې، طنز او نورو) مهمه ځانګړتیا داده چې احساس ولېږدوي او که دا کار ونه کړي او د اورېدونکي یا لوستونکي پر عواطفو اغېزه ونه کړي هغه ادبي اثر نه دی. ادب مخامخ نصیحت او لارښوونه نه کوي خو یوه پېښه داسې بیانوي چې تر لوستلو وروسته د شخص په سلوک او فکر کې مثبت بدلون راولي. بد ته بد وایي او له ښو سره مینه وکړي. ادبیات د انسان ښکلاییز ذوق تسکینوي، سرکښه غرایز تعمیروي، شډل ذوقونه یې تربیه کوي. د غمونو او اندېښنو په وخت کې انسان ته تسلي ورکوي. ادبیات دوې مهمې برخې لري چې یوه یې تخلیقي ادبیات او بله یې تحقیقي ادبیات دي.

تخلیقي یا هنري ادبیات هغو ادبي اثارو ته ویل کېږي لکه شعر، داستان، ډرامه، طنز، ادبي ټوټه، تکل او داسې نور... تحقیقي ادبیات د ادبي اثارو د ماهیت، منشاء، تکامل او څرنګوالي په باره کې څېړنې ته ویل کېږي. په بله وینا تخلیقي ادبیات هنري ادبي اثار

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي او تحقیقي ادبیات ددغو اثارو په باره کې بحث او څېړنه ده چې دغو تحقیقي ادبیاتو ته ادبپوهنه هم وايي.

ادبي ژانرونه:

ژانر (genre) فرانسوي کلمه ده چې د نوع یا ډول معنا لري. ادبي اثار د شکل او جوړښت له پلوه د یوه یا بل ژانر په ډله کې راځي. په اروپا کې پخوا دغه ژانرونه منل شوي وو:

ایپیک، لیریک او ډراماتیک

ایپیک حماسې ته وايي. په نثر او نظم دواړو کې راتلای شي. د ایپیک یا حماسې ځینې نامتو نمونې دادي: د هومر ایلیاد او اودیسې، د هند مهابهارا ته د فردوسي شاهنامه، د پښتو آدم خان درخانۍ او مؤمن خان او شیرینو.

د لیریک کلمه له لاتین څخه راوتلې ده. لایر د موسیقۍ یو ډول تاریزه اله وه چې سندرې به ورسره ویل کېدې. لیریک کلمه د غنایي اشعارو لپاره کارول کېږي چې دغه اشعار د تخیل، هیجان او ترنم څرګندي نښې له ځان سره لري او د شاعر ځانګړي احساسات څرګندوي. په اوسني وخت کې ناول، لنډه کیسه، شعر، ادبي ټوټه او تکل منل شوي ادبي ژانرونه دي. په اوسني وخت کې د ژانر اصطلاح په پراخ مفهوم استعمالیږي، لکه داستان یو ادبي ژانر دی او د داستان هر ډول لکه لنډه کیسه، ناول، طنز او تکل هر یو ځانته ادبي ژانر دی.

همدارنګه په لیریک کې شعر ژانر دی او بیا د شعر نور ډولونه لکه غزل، قصیده، مثنوي، رباعي او داسې نور هر یو د شعر ډولونه دي.

په ایپیک یا حماسه کې هم پخوا دوه ژانرونه ډېر مشهور وو لکه تراژیدي او کمیډي.

د ادبپوهنې څانګې:

ادبپوهنه درې څانګې لري: ادبي تیوري، ادبي کره کتنه او ادبي تاریخ.

ادبي تیوري د ادبي اثارو پر منشاء، ماهیت، تکامل، ارزښت او د ارزونې پر مېتود

(c) ketabton.com: The Digital Library

او لارو بحث کوي. د ادب تیوري د ادبپوهنې د نورو څانګو لپاره اصول او لارې چارې برابروي.

د مثال په توګه ادبي کره کتونکی چې یو ادبي اثر ارزوي د ارزونې معیارونه له ادبي تیورۍ څخه ترلاسه کوي.

د ادبپوهنې بله څانګه ادبي کره کتنه ده. ادبي کره کتنه پر ادبي اثارو قضاوت کوي د ادبي اثارو ښه او بد، ښکلي او بدرنګه اړخونه رابرسېره کوي. په ادبي کره کتنه کې باید له شخصي مینې، کینې، توهین او سپکاوي نه ډډه وشي او له علمي قضاوت او علمي ژبې څخه کار واخیستل شي.

د ادبي کره کتنې هدف دادی چې له لوستونکي سره د ادبي اثر په ارزونه کې مرسته وکړي او لیکونکي ته لارښوونه وکړي چې د خپلې لیکنې نیمګړتیاوې او ښېګنې وپېژني.

ادبي کره کتنه په هغه ټولنه کې ډېره اغېزه او ګټه لري چې د بیان او تخلیق آزادي وي. که چېرې دا نه وي نو هلته ادبي کره کتنه د اختناق او سانسور د وسیلې په توګه استعمالېږي.

د ادبپوهنې بله مهمه څانګه ادبي تاریخ دی چې د ادب تاریخ او د ادبیاتو تاریخ هم ورته وایي. د ادب تاریخ هغه پوهنه ده چې د هنري ادبیاتو د پیدایښت او ودې جریان له تاریخي شرایطو سره د ارتباط په لړکې څېړي. لکه د انسان ژوند چې څومره په ادب کې ځلېدلی، رابرسېره کوي یې. ادبي تذکره له ادبي تاریخ سره توپیر لري. په ادبي تذکره کې د لیکوال او شاعر پېژندګلوي (بیوګرافي) راځي او په ادبي تاریخ کې ادبي جریان او تحول څېړل کېږي.

د ادب دغه یاد شوي ډولونه په شلمه پېړۍ کې پښتو ژبې ته راننوتل او وپالل شول، ځکه چې شلمه پېړۍ د پښتو ادبیاتو د پرمختګ او پراختیا پېړۍ ده. په همدې پېړۍ کې د پښتو هنري نثر رامنځته شو. په همدې پېړۍ کې پښتو ناولونه، ډرامې، لنډې کیسې، ادبي ټوټې، سفرنامې، راپورتاژونه، ځان پېژندنې، تکلونه او نور ادبي ژانرونه رامنځته

(c) ketabton.com: The Digital Library

شول.

په همدې پېړۍ کې پښتو د چاپ غېږې ته ولوېده. پښتو د راډیو په څپو کې خوره شوه. پښتو د سینما په پرده پلې شوه. پښتو د تلویزیون او کمپیوټر په سکرین راغله.

په دې پېړۍ کې پښتو ته ټول امکانات برابر شول چې د عصر غوښتنه او د وخت ضرورت و. ددغو امکاناتو تر څنګه دا اړه هم پیدا شوه چې پښتانه لیکوال له نویو غوښتنو سره سم لیکنې وکړي او نړیوال معیار په نظر کې ولري.

له همدې کبله په روانه پېړۍ کې د لیک او لیکوالۍ لارښودونه هم ولیکل شول او د لیکوالۍ، املا او انشا لوستونه په درسي کتابونو کې هم شامل شول.

د متن لنډیز:

ادب یو ژبنی هنر دی چې واقعیتونه په انځورونو کې وړاندې کوي. ادب دوې مهمې برخې لري چې یوه یې تخلیقي ادبیات او بله یې تحقیقي ادبیات دي. تخلیقي ادبیات ادبي اثارو ته ویل کېږي لکه شعر، داستان، ډرامه او نور... تحقیقي ادبیات د ادبي اثارو د ماهیت منشاء، تکامل او ځرنګوالي په باره کې څېړنې کوي په بله وینا تخلیقي ادبیات هنري ادبي اثار دي او تحقیقي ادبیات ددغو اثارو په باره کې بحث او څېړنه کوي. تحقیقي ادبیاتو ته ادبپوهنه هم وایي. ادبپوهنه درې څانګې لري: ادبي تیوري، ادبي کره کتنه او ادبي تاریخ.

ادبي تیوري د ادبي اثارو پر منشاء، ماهیت، تکامل، ارزښت او د ارزیابۍ پر مېتود بحث کوي. ادبي کره کتنه پر ادبي اثارو قضاوت کوي. دیو اثر ښې او بدې خواوې رابرسېره کوي او لیکوال ته لارښوونه کوي.

د ادب تاریخ هغه پوهنه ده چې د هنري ادبیاتو د پیدایښت او ودې جریان له تاریخي شرایطو سره د ارتباط په لړ کې څېړي. دا درې واړه څانګې یو له بلې سره ارتباط لري او یو د بل مرستندوی دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او لاندې پوښتنو ته دې ځوابونه ووايي:

ـ د ادب کلمه له څه شي نه راوتلې ده؟
ـ ادب په څو برخو وېشل کېږي؟
ـ ادبپوهنه کومې څانګې لري؟
ـ ادبي تاريخ څه ته وايي؟
ـ ژانر، ايپيک او ليريک کلمې څه شي ته استعمالېږي؟

۲ـ زده کوونکي دې د هغو ادبي ژانرونو نومونه واخلي چې دوی يې پېژني؟

۳ـ څو زده کوونکي دې په وار سره په کره کتنه خبرې وکړي چې کره کتنه څه ګټې لري؟

۴ـ تاسې په پښتو ژبه کې کوم اوسني ليکوال پېژنئ؟

۵ـ زده کوونکي دې د خپل راتلونکي په هکله يو يو پراګراف وليکي او په وار سره دې يې په ټولګي کې واوروي؟

۶ـ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروي:

(فضيلت، رياضت، تهذيب، منشاء، ماهيت، تکامل، اختناق، سانسور، تحول).

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د متن په موضوعاتو کې څانته يوه موضوع وټاکي او په اړه دې لس کرښې وليکي، په راتلونکي درسي ساعت کې دې يې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشحال خان خټک

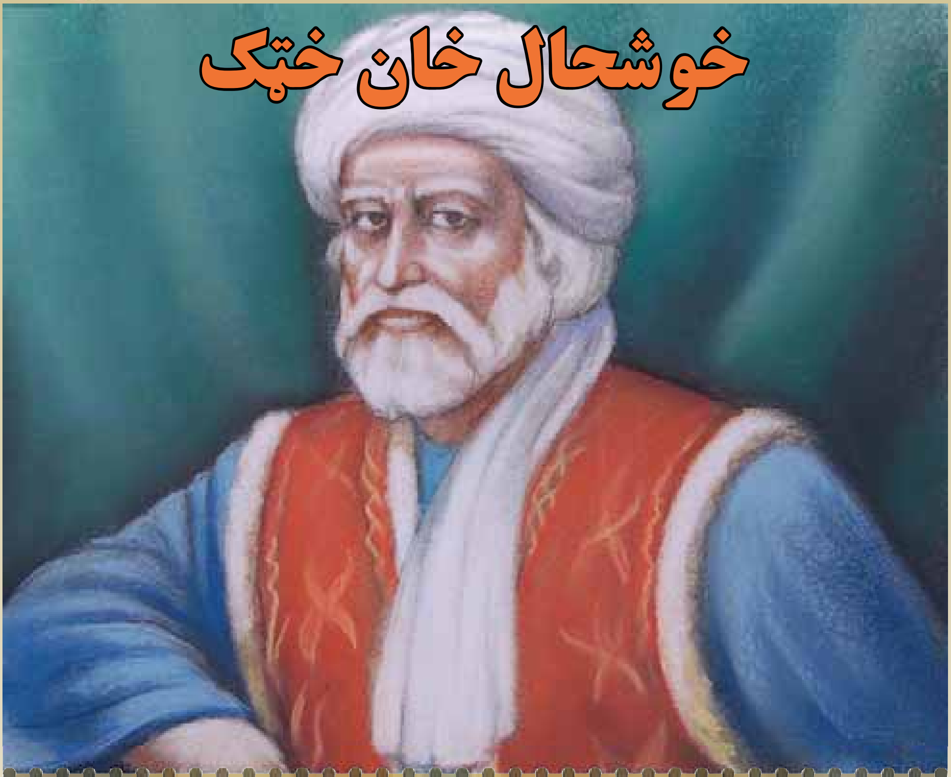

د پښتو ادب منځنۍ دوره په نوميالیو شاعرانو ښکلې ده چې هر يو يې ځانته ځانګړی ځای او اثار لري. يو له دغو نوميالیو څخه خوشحال خان خټک دی چې پښتو ادب پرې وياړي. دغه د تورې او قلم خاوند پښتو ادب ته ډېر ارزښتمن کتابونه په ميراث پرې ايښي دي.

خوشحال خان خټک د پښتو ادب سرلاری دی چې د حماسي سبک په رامنځته کېدو يې ډېر لارويان په ځان پسې روان کړي. په دې لوست کې به دده د ژوند او ادب پر بېلابېلو اړخونو پوه شئ.

- تاسې د خوشحال خان خټک په هکله څه معلومات لرئ؟
- خوشحال خان خټک پښتو ادب ته څه ورکړي دي؟
- ولې خوشحال د هند د حکمراني مغلي کورنۍ پر ضد جنګېده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشحال خان ختک د هند د مغلي پاچا نور الدين جهانګير په وخت کې په (۱۰۲۲هـ ق)، (۱۶۱۳م) د پېښور په اکوړه کې وزېږېد.

پلار يې شهباز خان، نيکه يې يحيى خان او غور نيکه يې ملک اکوړی و. خوشحال خان په خپله يوه قصيده کې خپله پېژندګلوي په دې ډول کوي:

زه خوشحال د شهباز خان يم   چې تورزن يم کان په کان
شهباز خان د يحيى خان و   چې بل نه و هسې ځوان
يحيى خان د اکوړي و   چې په توره شو سلطان
د اکبر بادشاه په دور   شو د خپل ولس ستر خان

د هجرت زر دوه ويشت سن و
چې زه راغلم په جهان

د خوشحال خان مشر نيکه ملک اکوړی د هند د مغلي پاچا جلال الدين اکبر له خوا د ختکو د مشر په توګه وټاکل شو. اکبر پاچا ملک اکوړي ته له خير اباد نه تر نوښاره پورې سيمه په جاګير کې ورکړه. د سرک ساتل او په پاچاهي لاره باندې د ښارويو د تګ راتګ د محصول ټولولو امتياز هم ده ته ورکړل شو.

د خوشحال خان ژوند له ماشومتوب نه تر سپين ږيرتوبه پورې له حوادثو ډک دی. دی شپږ کلن و چې په لنډي سيند کې ډوب شو، خو د کلي د يوې ښځې په واسطه وژغورل شو.

په اته کلنۍ کې پرې له ځپر نه يو کاڼی راولويد او سر يې داسې ټپي شو چې يوه اوونۍ له مرګ سره لاس و ګرېوان و خو وروسته ورو، ورو په رغېدو شو.

د واده په شپه سختې تبې نيولی و او د کورنۍ غړو په برستنو کې داسې پټ کړی و چې د ساه ايستلو توان يې نه و. خوشحال خان د پلار له مړينې وروسته د خپل قوم مشر وټاکل شو. دغه وخت د هند پاچا شاه جهان و او له خوشحال خان سره يې اړيکې ښې وې خو کله چې اورنګزيب خپل ورونه مړه کړل او خپل پلار شاه جهان يې بندي کړ نو

خوشحال خان يې هم په (۱۰۷۴هـ ق)، (۱۶۶۴م) کې ونيو.

خوشحال خان دوه نيم کاله په ډيلي او د جيپور د رياست د رنتبور په زندان کې تېر کړل. بيا اګرې ته ولېږل شو. د څلورو کالو بند او نظر بندۍ نه وروسته ازاد شو.

خوشحال خان چې کله خپل وطن ته راستون شو نو د هوډ نيولو په تکل کې و. خوشحال په خپل يو شعر کې دغه حالت په دې ډول څرګندوي:

پس لـه بـنـده دی دا عـزم   د خـوشـحـال د خـاطـر جـزم
يـا نـيـولـی مـخ مـکـې تـه   يـا مـغـلـو سـره رزم

خوشحال خان د پښتنو د امپراتورۍ د بيا جوړونې او افغاني دولت د جوړښت لپاره توره تر ملا کړه او ويې ويل:

د افـغـان پـه نـنـګ مـې وتـړلـه تـوره
نـنـګـيـالـی د زمـانـې خـوشـحـال خـټـک يم

خوشحال خان له مغلو سره ډېر جنګونه وکړل. په ډېرو جنګونو کې يې مغلو ته ماته ورکړه، تر دې چې د هند مغلي پاچا اورنګزيب پخپله لاهور ته راغی او په حسن ابدال کې يې دوې مياشتې تېرې کړې.

ايمل خان مومند او دريا خان اپريدي هغه نوميالي پښتانه وو چې پخوا يې د مغلو د حکومت د ظلم او زياتي په وړاندې د خپلواکۍ بيرغ پورته کړی او پښتانه يې د زادۍ جنګ ته تيار کړي وو. بيا نو خوشحال خان خټک هم ددغو نوميالیو مشرانو تر څنګ ودرېد او د مغولو په وړاندې يې د ستر جنګ ميدان ته ورودانګل.

د خوشحال خان د عمر وروستي څو کاله د سختو غمونو، مصيبتونو او ستونزو نه ډک کلونه وو. د خوشحال خان يو زوی بهرام خان له مغلو سره ملګری شو او هڅه يې کوله چې خوشحال خان ونيسي او مغلو ته يې وسپاري.

بهرام خان له اورنګ زيب نه زده کړې وو چې سرې کولای شي خپل پلار زنداني کړي او خپل ورونه ووژني نو ده هم د خپل پلار د نيولو هڅه وکړه، خو بريالی نه شو او خوشحال خان هم خپل هوډ پرې نښود. خوشحال خان د ژوند په وروستيو ورځو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اپریدو ته لاړ او په ډمبره نومې ځای کې یې پناه واخیسته.

خوشحال خان له ډېرو کړاوونو وروسته په ۱۱۰۰هـ ق ۱۶۸۹م له دې نړۍ څخه سترګې پټې کړې.

د خوشحال قدر که اوس په هیڅ نشته
پس له مرګه به یې یادکا ډېر عالم

خوشحال خان په عقیده سني مسلمان او په اهل سنت والجماعت کې حنفي و. د اهل بیتو سره یې ډېره مینه وه. د لمونځ او روژې ډېر پابند و او د سخاوت خو یې دا حال و چې د خانۍ او سردارۍ سره صاحب نصاب شوی نه و. وضعه یې فقیرانه وه، ډېر رښتینی او د رښتیا ویلو پابند و.

د ارادې ډېر کلک، ډېر تورزن، شجاع او خود اره سړی و. همېشه د احسان تابع و په دښمنۍ کې به یې هم د احسان حق نه هېرولو. طبیعت یې تېز و. د ټوپک، غشي او باز هر قسم ښکار به یې کولو. بازونه او اسونه به یې ډېر ساتل. په کتاب، سرود او ښایست مین و، دغه شوقونه یې تر اخري عمره ساتلي وو.

خوشحال خان خټک په نظم او نثر کې ډېر کتابونه ولیکل. تر ده دمخه په پښتو کې مسجع نثر دود و. خوشحال خان خټک پښتو نثر بېرته ساده او روان کړ. دستارنامه یې په ساده او روان نثر ولیکله چې په نثر کې دده تر ټولو غوره کتاب دی.

خوشحال خان خټک دستارنامه په زندان کې ولیکله او په ټولنه کې یې د مشرتابه لپاره شل هنرونه او شل خصلتونه وټاکل. خوشحال خان خټک د پښتو په الفبا کې هم زیاتونې وکړې. خوشحال خان خټک په شل کلنۍ کې د شعر ویل پیل کړل او پښتو شعر یې لوړو پوړیو ته ورساوه. د خوشحال خان خټک د شعر موضوعات رنګارنګ دي خو د رزم او بزم برخه یې درنه ده. د خان وطني او ملي کلام د هغه د ادبي اثارو یوه امتیازي او مهمه برخه ده. د خوشحال خان دا د ازادۍ له ولولو نه ډک اشعار که یو خوا د وطن سره دده مینه څرګندوي نو له بله پلوه د پښتنو او مغلو د سیاسي کشمکش د تاریخ یو مهم څپرکی دی. د خان ملي شاعري له خپل قام سره د مینې، کلک هوډ، ازادۍ، مېړانې

(c) ketabton.com: The Digital Library

او اصلاحي لاربنوونو نه ډکه ده. د همدې مينې له کبله په خپل قام سخت انتقادونه کوي او د پښتنو د ښو صفتونو سره د هغوی د کردار نيمګړې خواوې هم بيانوي.

هغه د خپل ولس او ټولنې ژوره مطالعه درلوده او د ټولو اړخونو څخه ښه خبر و. دا هر څه يې په خپل شعر کې انځور کړي او د دوی د اصلاح کوښښ يې کړی دی. دده په شاعرۍ کې د جذباتو ډېر زور، هيجان او توپان هم په ډېر اخلاص او صداقت سره ښکاري.

د خوشحال په کورنۍ کې دده زامن او لمسيان هم شاعران وو لکه دده زامن اشرف خان هجري، عبدالقادر خان ختک، صدر خان، لور يې حليمه ختکه، لمسيان يې افضل خان ختک او کاظم خان شيدا هم د ديوانونو خاوندان دي. خوشحال خان ختک په نظم او نثر کې زيات کتابونه ليکلي چې ځينې مهم يې دادي:

د نظم برخه:

۱ـ ديوان: د خوشحال خان ختک د شعرونو شمېر له څلوېښتو زرو بيتونو اوړي. خوشحال خان ختک په پښتو او فارسي دواړو ژبو کې شعرونه ويلي دي. فارسي شعرونه يې هم په ديوان کې راغلي دي.

۲ـ بازنامه: يو منظوم اثر دی چې د بازونو د ډولونو، د هغوی د مرضونو د علاج او د بازونو د ښکار په هکله پکې معلومات راغلي دي.

۳ـ هدايه: د فقهې د مشهور کتاب پښتو ژباړه ده.

۴ـ ئينه: د فقهې په برخه کې دی او له عربي ژبې نه ژباړل شوی دی.

۵ـ فضل نامه: فقهي موضوعات او نور اسلامي مسايل پکې راغلي دي.

۶ـ سوات نامه: سوات ته د خوشحال خان د تګ خاطرات او د سوات جغرافيايي حالات پکې بيان شوي دي.

۷ـ طب نامه: طبي موضوعات پکې څېړل شوي دي.

۸ـ فرخنامه: د تورې او قلم مناظره پکې راغلې ده.

۹ـ فراقنامه: د خوشحال د بند د ورځو حالات پکې راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نثر برخه:

۱_ دستار نامه: خوشحال خان خټک په دې کتاب کې د دستار د سرې لپاره شل هنرونه او شل خصلتونه بیان کړي دي.

۲_ بیاض: په دې کتاب کې د خوشحال خان خټک ژوند لیک، دده د کورنۍ احوال او دده تاریخي کارنامې راغلي دي.

له بیاض څخه د خوشحال خان خټک د نثر نمونه:

(په اخیر د جمادي الثاني د تیرا نه راروان شوم. راز علي، حسن علي، موسی و غیره ښه، ښه سواره بدرقه راسره وو.

په بازار راغلم. هور ته ایمل خان په مخه راغی، سره کېناستو. دی تیرا ته راته، وې چې راسره جار وځه، ما وې چې که زه پوهېدای چې ته به رایشې زه به ستا وراتلو ته معطل وم. اما اوس روان یم.

افریدیو ستنولم، ستون نه شوم. اوس جاروځم څه خو عیب غوندې شي. یو څو خبرې مو سره وکړې،روان شوم، افریدي مې سره رخصت کړل. سرو پای بها مې هر کدام ته ورکړه، د څخوبې په لار ایمل خان سره ډکې لره راغلم، شپه مې هورته تېره کړه. سبا بېړی راغله، پورې شوو، ورو، ورو مومندو کې تلو.

وارو ښه پښتونولي کوله. هر ځای به په ښه روش راغله. ضیافت و غیره به یې ښه وکړو. ځای په ځای راسره وو. تر خپل حدود نه یې تېرولو، مهمند ښه عالم ولید شه.)

د خوشحال خان خټک د کلام نمونه:

په کاته، کاته مې سترګې په خاته شي — چې خبر دې د راتلو رابانديې وشي
ته خو اوس له ما نه لاړې مرور شوې — دا زما یاري دې هم ګوندې په زړه شي
ګوره تا رابانديې کومې کوډې وکړې — که په پښو درځنې دروم زړه مې نشي
چې دیدن د مین وکړمه تازه شم — لکه کښت چې په باران سره اوبه شي
د ښه یار ښلتون د ستوني پرېکول دي — په یرغ به ستونی چېرې پرېکاوه شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ارمان د هغه وخت يم دريغه، دريغه! — که د زنې سيب يې بيا زما په خوله شي
د خپل يار د جدائيه هسې کار دی — لکه ساه چې له وجود نه په واته شي
بخته! هومره مدد بيا راسره وکړه — چې په غېږ کې مې بيا تللی يار ويده شي

د خوشحال سلام په واړو ښو يارانو
ګوندې بيا يې په ليدو سره زړه ښه شي

د متن لنډيز:

خوشحال خان خټک د پښتو ادب د منځنۍ دورې هغه نوميالی شاعر دی چې په نظم او نثر کې يې په لسګونو کتابونه ليکلي دي.

دی د مغلي پاچا نور الدين جهانګير په زمانه کې په (۱۰۲۲هـ ق) کال د پېښور په اکوړه کې زېږېدلی او په (۱۱۰۰هـ ق) کې وفات شوی دی. په نثر کې يې مشهور کتاب دستارنامه دی او په نظم کې يې سوات نامه، باز نامه، طب نامه او د شعرونو ديوان ډېر زيات شهرت لري.

خوشحال خان په شل کلنۍ کې په شعر ويلو پيل کړی او په پښتو ادب کې د حماسي سبک سرلاری دی. خوشحال خان د هند د حکمرانې مغلي کورنۍ پر ضد مبارزه کوله او د اورنګزېب پر ضد جنګېده.

خوشحال خان د پښتو ادب په بېلابېلو څانګو کې مهم اثار پرې ايښي او د ادب په هر ډګر کې يې قلم ډېر ښه چلېده. خوشحال خان خټک لا ډېر پخوا د خپل ځان په هکله ويلي وو:

خټک خو پرېږده په درست جهان کې — عجب که هسې فرهنګيالی راشي

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- خوشحال خان په کوم کال او کوم ځای کې دنیا ته راغی؟
- خوشحال خان ولې د اورنګزیب له خوا بندي شو؟
- په نثر کې د خوشحال خان کوم کتابونه پېژنئ؟
- په نظم کې د خوشحال خان مشهور کتابونه کوم دي؟

۲_ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروي:

(جزم، رزم، هوډ، بزم، یرغل، فرهنګیالی)

۳_ زده کوونکي دې په وار سره د خوشحال شعر ولولي او ښوونکی دې د زده کوونکو د شعر لوستل او د کلماتو سم تلفظ وڅاري.

۴_ زده کوونکي دې په لاندې شعر خبرې وکړي او د شعر اصلي مقصد دې روښانه کړي:

خټک خو پرېږده په درست جهان کې عجب کـه هسې فـرهنګیالی راشي

۵_ زده کوونکي دې د خوشحال د کلام نمونه ولولي او بیا دې د شعر مفهوم پخپلو خبرو کې ووایي.

۶_ یو زده کوونکی دې د خوشحال د کوچنیتوب پېښې ووایي.

۷_ څو زده کوونکي دې د خوشحال د کورنۍ د څو تنو شاعرانو نمونه واخلئ.

کورنۍ دنده

ستاسې له نظره خوشحال خان خټک څه ډول شخصیت دی؟

په دې اړه یوه لنډه مقاله ولیکئ. د مقالې د لیکلو په وخت کې د خپلو مشرانو نه مرسته وغواړئ او یا هم له کوم کتاب څخه ګټه واخلئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم لوست

پښتو نحوه يا جمله پوهنه

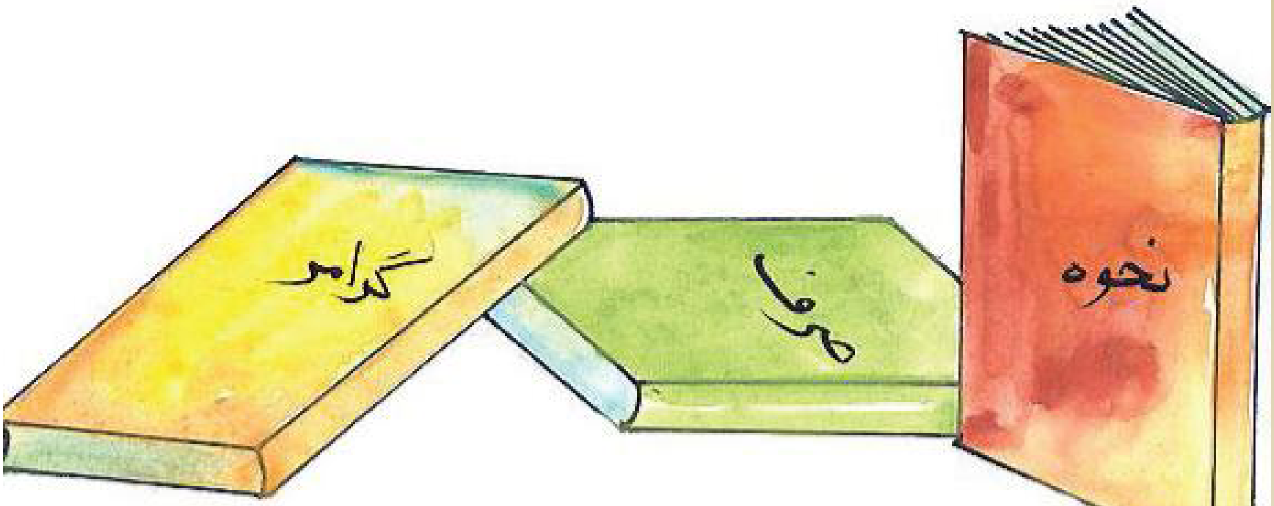

په عامه توګه ژبه د پوهولو او راپوهولو يوه وسيله ده. موږ د خبرو له لارې يو بل پوهوو او خپل مطلب حلوو. په خبرو کې کلمې او جملې کاروو. د نحوې علم چې د ژبپوهنې يوه برخه ده، له جملې نه بحث کوي. ژبپوهنه هغه علم ته وايي چې د يوې ژبې اصلي جوړښت تر څېړنې لاندې نيسي يا هغه پوهنه ده چې د معاصرو علمي طريقو پر بنسټ د ژبې ماهيت او څرنګوالی مطالعه کوي. ژبپوهنه د بېلابېلو ژبو کورنۍ د دوی خپلوي، ډلې او تاريخي بدلونونه هم څېړي.

ژبپوهنه درې برخې لري، فونولوژي (غږ پوهنه)، مورفولوژي (لغت پوهنه)، سنټکس (نحوه يا جمله پوهنه). جمله پوهنه د جملې د جوړښت او ډولونو په اړه بحث کوي. دادی په دې درس کې تاسې ته د جمله پوهنې په اړه معلومات درکوو.

جمله څه ته وايي او په خبرو کې څه ارزښت لري؟

که د جملو جوړښت سم نه وي په خبرو کې به څه ستونزه رامنځته شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

نحوه یا جمله پوهنه

(Syntax)

نحوه عربي کلمه ده چې لغوي معنا يې لاره، طريقه، روش طرز او دود دی. په اصطلاح کې د گرامر هغه برخه ده چې په جملو کې د کلمو د ځای پر ځای کېدلو، د کلمو پر اړيکو، ترتيب او ترکيب باندې غږېږي.

په بله وينا نحوه هغه پوهنې ته ويل کېږي چې د يوې ژبې د جملو، عبارتونو، فقرو، ترکيبونو له جوړښت، ترتيب او تنظيم څخه بحث کوي.

د وينا د توکو (اجزاوو) خپل منځي اړيکې او جوړښت د نحوې موضوع ده.

څرگنده ده چې جمله پوهنه په يوې جملې کې د کلمو (مورفيمونو) د گرامري ترکيب د يوځای کېدو طريقه، ترتيب او معنوي رابطه په يوې ټاکلې ژبه کې څېړي او يا په بله وينا د جملو لفظي جوړښت او معنوي ځانگړتياوې مطالعه کوي نو څنگه چې د نحوې د مطالعې او څېړنې اصلي او اساسي مواد جملې دي نو په همدې توگه د کلمو ترکيب هم د جملو په جوړښت کې يوه برخه گڼل کېږي، لکه: هلک ولوېد. دا يوه ساده جمله ده او له دوو کلمو څخه جوړه ده. لومړۍ برخه يې ((هلک)) چې د جملې فاعل (مسند اليه) او دويمه برخه يې ((ولوېد)) فعل (مسند) دی که چېرې په همدغې جملې کې د جملې د فاعل (هلک) سره ځينې مورفيمونه چې نحوي رابطه سره ولري يوځای شي نو دغه فاعل (هلک) د خپلو اړوندو توکو سره يو ترکيب دی. لکه ښه هلک، يو ډېر ښه هلک، يو غښتلی تکړه ښه هلک. دغه ډله کلمې له يو بل سره نحوي رابطه لري او په پورتنۍ جمله کې د هلک سره د مبتدا په حيث راځي چې د ترکيب په نامه يادېږي. همدارنگه د (ولوېد) فعل سره چې د جملې مسند دی يو شمېر نورې کلمې يوځای شي او نحوي رابطه ولري د جملې په مسند (خبر) کې راځي، لکه: سخت ولوېد، په زوره ولوېد، سخت په زوره ولوېد. يا وران ولوېد، ډېر وران ولوېد، خورا ډېر وران ولوېد.

په پورتني اسمي ترکيبونو کې گورو چې هلک د ترکيب اصلي جز دی او د خپلو متعلقاتو سره يو اسمي ترکيب گڼل کېږي او په دويمه برخه کې ولوېد د فعلي ترکيب اصلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

جز دی نو فعلي ترکيب ورته ويلی شو.

نو ويلی شو چې ترکيب د دوو يا زياتو د خپلواکو او ناخپلواکو، کلمو او مورفيمونو له يوځای کېدو څخه عبارت دی چې اجزا يې يو له بله سره گرامري ارتباط ولري. ترکيبونه بيا په خپل وار د معنا او جوړښت له مخې بېلابېل ډولونه لري.

جمله (Sentence): جمله عربي کلمه ده. لغوي معنا يې مجموعه او ټولگه ده او په اصطلاح کې د الفاظو او کلمو يو داسې ترکيب دی چې يو بشپړ مفهوم څرگندوي. يا په بله وينا جمله د يوې ژبې هغه خپلواکه گرامري برخه ده چې د جوړښت او معنا له مخې پوره او بشپړه وي.

د جملې بنستيزې برخې: هره جمله دوه بنستيزې برخې لري. مبتدا او خبر چې د جملې زړی يا هسته جوړوي. لکه په دې بېلگو کې: نجونې راغلې، ورځ تېره شوه، ټولنه وده کوي، په دغو جملو کې د مبتدا (مسند اليه) او خبر (مسند) برخې په خپلواکه توگه راغلي دي.

۱_ مبتدا (مسند اليه، فاعل= subject)

مبتدا د جملې يوه خپلواکه (مستقله) معنا لرونکې برخه گڼل کېږي. په جمله کې ددغې برخې په اړه خبر ورکول کېږي. يا مبتدا (مسند اليه) هغه برخه ده چې د هغې په نسبت څه ويل کېږي. يعنې د يو حکم نسبت ورته کېږي.

په دې برخه کې د اشخاصو نومونه، د شيانو نومونه، ضميرونه، صفتونه، عددونه، قيدونه له ټولو ساده او مرکبو بڼو سره راځي. سربېره پر دې په اصلي حالت او اوښتي يا (مغيره) حالت کې هم راتلای شي. لکه: زده کوونکي د ازموينې په فکر کې دي. لمر راوخوت. خلکو خپل کار کاوه، تيل توی شول.

په پورته جملو کې (زده کوونکي، لمر، خلکو، تيل) د مبتدا (مسند اليه) او د جملو نورې برخې د خبر (مسند) په توگه راغلي دي.

۲_ خبر (مسند): خبر يا مسند د جملې هغه بنستيزه برخه ده چې د مبتدا (مسند اليه) حال څرگندوي. خبر هم د مبتدا په شان د وينا او کلام له ټولو توکو څخه راتلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خبر د جوړښت له مخې کېدای شي چې ساده او یا مرکب وي. خبر په دوو ډولونو وېشل کېږي. اسمي او فعلي.

هغه جملې چې د خبر په برخه کې یې پوره فعل یا فعلي ترکیب راغلی وي، د فعلي جملې په نامه یادېږي. هغه جملې چې مبتدا او خبر دواړه یې نومونه وي اسمي جملې ورته وايي، لکه: دکلي مشر خانمیر دی (اسمي جمله)، زه ښار ته ځم (فعلي جمله).

د جملې ډولونه: جمله د جوړښت له مخې په دوو لویو ډلو وېشل کېږي، یوه ستوې یا ساده جمله، غبرګه یا مرکبه جمله.

۱ـ یوه ستوې یا ساده جمله: یوه ستوې جمله هغه ده چې له یو فاعل او یو فعل څخه جوړه وي. یا په بله وینا له یو مبتدا او یو خبر څخه جوړه وي، یوه ستوې جمله په دوه ډوله ده:

الف: لنډه ساده یوه ستوې جمله: هغه جمله ده چې بنسټیزې برخې (مبتدا ـ خبر) یې له یوې خپلواکې کلمې او یا لنډ ترکیب څخه جوړ وي، لکه: احمد راغی، جمیله راغله، د لمر سترګه پرېوته، سپوږمۍ راوختله.

ب: اوږده یوه ستوې جمله: هغه جمله ده چې بنسټیزې برخې (مبتدا- خبر) د ځو ساده لنډو یا اوږدو ترکیبونو څخه جوړ وي، لکه:

د احمد شاه بابا ښوونځي زده کوونکو په کلنۍ ازموینه کې ښې نمرې واخیستې.

د ملالۍ لېسې نجونو د والیبال په سیالۍ کې ښې نمرې ترلاسه کړې.

۲ـ مرکبه یا غبرګه جمله: هغه جمله ده چې له دوو یا زیاتو ساده (یوه ستوو) جملو څخه جوړه او یوه جمله له بلې سره لفظي او معنوي اړیکې ولري، خو هره جمله خپلې ځانګړنې ولري.

په پښتو ژبه کې غبرګه یا مرکبه جمله دا لاندې ډولونه لري:

۱ـ پیوستې یا خپلواکې غبرګې جملې: هغه دي چې له دوو یا زیاتو یوه ستوو جملو څخه جوړې شوي وي او دغه جملې په نحوي توګه یو له بل سره مساوي حیثیت ولري. په نسبي توګه خپلواکې ګڼل کېږي، په دوه ډلو وېشل کېږي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف: لنډه غبرگه پیوسته جمله: چې د دواړو جملو اساسي برخې یې له لنډو ساده اسمي او فعلي ترکیبونو څخه جوړې وي، لکه:

لمر راوخوت او شاوخوا رڼا شوه، سپوږمۍ پرېوته او شاوخوا تیاره شوه

ب: اوږده پیوسته غبرگه جمله: هغه ده چې د جملې په مبتدا او خبر دواړو برخو کې د جملې اجزاوې له دوو نه زیات توکي ولري او په اجزاوو کې یې ډېرښت او پراخوالی راغلی وي، لکه:

ازموینه راغله او زیاتره زده کوونکي د ازموینې له سختوالي څخه په ډار او اندېښنه کې دي. دا غبرگې جملې هم په دوه ډوله دي.

لومړی: آزاده یا پرانیستې جمله: هغه جمله ده چې له دوو، درېوو یا ډېرو جملو څخه جوړه وي چې شمېر یې نور هم پسې زیاتېدای شي؛ خو دغه جملې په ازاد چوکاټ کې راځي، لکه:

کله به باران ورېده، کله به واوره ورېده، کله به شین شو، کله به وریځ شوه او د باران ځاځکي به شول.

یا: کله به ورو روان و، کله به تېز شو او په منډه به شو او چې ستړی به شو نو دمه به یې وکړه.

۲ـ محدوده یا تړلې او ناخپلواکه غبرگه جمله:

دا جملې معمولاً په دوو جملو ختمېږي. کله کله درې جملې هم سره یوځای شوي وي، لکه: باید تللی وای خو لاړ نه شو.

د معنا له مخې د جملې ډولونه: په پښتو ژبه کې جمله د معنا له مخې په دوو لویو ډلو وېشل کېږي: ۱ـ خبري، ۲ـ ناخبري.

لومړی: خبري یا بیاني جملې: هغه جملې دي چې د یو څیز د حال او کیفیت بیان او څرگندونه کوي. یا یو فکر د خبر په توگه بیانوي. په لیکنه کې ددې جملې په پای کې ټکی (.) ایښودل کېږي، لکه:

احمد شاه بابا د افغانستان نومیالی واکمن تېر شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملاله د میوند یوه اتله مېرمن وه.

خبري جمله په درې ډوله ده:

الف: حقیقي مثبته خبري جمله: هغه جمله ده چې د یوې اصلي او حقیقي پېښې بیان کوي، لکه: زده کوونکو درس ولوست.

ب: حقیقي منفي خبري جمله: د هغه څه څرګندونه کوي چې په واقعیت کې یې شته والی ثابت نه وي، په دې جملو کې د نفې ادات د کومکي فعل نه مخکې راځي، لکه: زده کوونکي درس نه لولي.

ج: تاکیدي خبري مثبته جمله: هغه جمله ده چې د یو واقعیت د تائید، تصدیق او تاکید لپاره وي. د (خو) ادات ورسره یو ځای راوړل کېږي، لکه:

وطن خو په هر چا ګران دی.

دویم: ناخبري یا انشایي جمله:

ناخبري یا انشایي جملې دا لاندې ډولونه لري:

۱_ د پوښتنې جمله: هغه جمله ده چې ویونکی پوښتنه کوي. په دې جملو کې د یو شخص، ځای، موضوع او وخت په باره کې پوښتنه کېږي او د ځواب غوښتونکې وي.

په وینا کې ددې جملو ځانګړنه د غږ لوړوالی او فشار وي او په لیک کې یې د پوښتنې نښه (؟) په پای کې ایښودل کېږي، لکه: چېرته ځې؟ څه وخت راغلې؟

۲_ امریه جمله: په دې جملو کې د ویناوال مطلب او موخه د یوه کار غوښتنه، امر، حکم، غوښتنې، هیلې، بلنې، مشورې او اخطار په بڼه وي. دا جملې هم د ویلو ځانګړی غږ لري، لکه: درس ولوله! راځه چې ځو! دلته راشه! بیا داسې ونه کړې! کتاب راکړه!

۳_ تعجبي جمله: دا جمله د حیرانتیا په حالت کې ویل کېږي، یا د حیرانی څرګندونه کوي. دا هم د پوښتنې په حالت کې ویل کېږي خو د هغې سره یې توپیر دادی چې ځواب نه غواړي، لکه:

ځومره ښه نجلۍ ده! څه کارونه دې وکړل!

۴_ تمنایي جمله: په دې جملو کې د غوښتنې او هیلې مفهوم نغښتي وي، لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاشکې ورشم، ارمان چې تللی وای.

۵ـ شکي احتمالي جمله: چې مقصد او مطلب پکې ثابت نه وي او شخص په دوو کې حیران او دوه زړی وي، لکه: ښايي ورور يې هم ورسره راشي. ګوندې ښه کتاب وي.

۶ـ ټينګاري جمله: د تاکيد او ټينګار په موخه او مقصد راځي، لکه: خامخا ورځم، حتمي راشه!

۷ـ قسميه جمله: چې په يو کار باندې د خلکو د باور کولو لپاره په يو سپېڅلي، لوړ، محترم ذات باندې لوړه (قسم) کول ښکاره ګرندوي، لکه: خدايږو درځم.

۸ـ دعائيه جمله: د خير ښېګڼې د غوښتنو او ښکارندولو لپاره ويل کېږي، لکه: ځه الله دې مرستندوی شه!

د متن لنډيز:

ژبپوهنه د يوې ژبې جوړښت او ښکارګوالی تر ښېړنې لاندې نيسي. درې برخې لري، غږ پوهنه (فونولوژي)، لغت پوهنه (مورفولوژي)، سنتيکس (جمله پوهنه).
جمله عربي کلمه ده معنا يې مجموعه او ټولګه ده. په اصطلاح کې د کلمو داسې يو ترکيب دی چې يو بشپړ مفهوم ښکارندوي کړي. جمله له دوو برخو څخه جوړه ده چې لومړۍ برخې ته مبتدا او دويمې برخې ته خبر وايي.
په مبتدا کې نومونه، صفتونه، قيدونه او نور راځي. خبر د مبتدا حال ښکارندوي او په خبر کې فعلونه او نومونه راځي. د جوړښت له مخې جملې په يوه ستوې او مرکبې جملې وېشل کېږي چې هره ډله يې بېلابېل ډولونه لري.
جمله د معنا له مخې په خبري، ناخبري جملو وېشل کېږي چې بيا هره ډله بېلابېل ډولونه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- ژبپوهنه کومې برخې لري؟
- جمله څه ته وایي؟
- جمله له کومو برخو څخه جوړه ده؟
- خبر په څو ډولونو وېشل کېږي هر ډول يې ځرګند کړئ؟

۲_ زده کوونکي دې پخپله خوښه څو جملې ولیکي او په هغه کې دې مبتدا او خبر په نښه کړي.

۳_ زده کوونکي دې په دوه ډلو ووېشل شي، یوه ډله دې د یوه ستوې جملې مثالونه ووایي او بله ډله دې په وار سره د مرکبې جملې مثالونه ووایي، ښوونکی دې د زده کوونکو تېروتنې سمې کړي.

۴_ زده کوونکي دې د معنا له مخې د جملو ډولونه پخپلو کتابچو کې له مثالونو سره ولیکي او بیا دې يې په وار سره په ټولګي کې ولولي، لکه (مثبته خبري جمله، منفي خبري جمله، د پوښتنې جمله، امریه جمله، تعجبي جمله، تمنايي جمله، شکي جمله)

۵_ زده کوونکي دې پخپله خوښه یوه یوه جمله ووایي او بیا دې ځرګنده کړي چې څه ډول جمله ده؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې یو ځل بیا متن ولولي او د متن پر بنسټ دې پخپله خوښه څو ډوله جملې جوړې کړي. بله ورځ دې يې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي نظمونه

په پښتو ژبه کې دوه ډوله نظمونه دي چې یوه ډله یې ملي نظمونه او بله ډله د شرقي شاعرۍ په تقلید کلاسیک دیواني نظمونه دي. د ملي نظمونو برخې ته د ولسي ادبیاتو نومونه کارول شوې ده، ځکه چې دا زموږ د ولس خپل مال دی او د چا په تقلید نه دي ویل شوي. د پښتو ولسي ادبیات یوه بډایه ذخیره لري چې د مختلفو ډولونو په درلودلو سره یې سیال د سیمې په ژبو کې نشته. ولسي ادبیات دوه عمده برخې لري، د نثر برخه او د نظم برخه. د نظم یوه برخه یې هغه ده چې ویونکي یې معلوم نه دي او په ټول ولس پورې اړه لري چې دې ته عامې سندرې وایي. بله برخه یې هغه نظمونه دي چې ویونکي یې معلوم دي او دې برخې ته خاصې سندرې وایي.

د ولسي ادبیاتو ډېره برخه په ولس کې خوره ده او لږه برخه یې د څېړونکو له خوا راټوله شوې ده. په دې درس کې به تاسې د ملي نظمونو په اړه یو بحث ولولئ چې په ولسي شاعرۍ کې ترې زموږ ولسي شاعران ګټه اخلي.

- تاسې د ولسي شاعرۍ په اړه څه معلومات لرئ؟
- په ولسي شاعرۍ کې کوم ډولونه پېژنئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظم په لغت کې د مرغلرو پېیلو ته وایي او په اصطلاح کې هغه کلام دی چې وزن او قافیه ولري. نظم بېلابېل ډولونه لري چې دغه ډولونه د لومړي ځل لپاره په عربي ژبه کې د عروضي سیستم پر بنسټ رامنځته شوي دي او هر ډول ته یې ځانګړی قالب ټاکل شوی دی. د نظم دغه ډولونه لکه غزل، قصیده، مثنوي، مخمس، مسدس او نور هر یو ځانته جلا ځانګړی قالب او مشخصات لري چې یو له بل نه پرې توپیرېږي.

د نظم دغه ډولونه د عربي ژبې څخه فارسي او بیا پښتو ته راوړل شوي دي چې په هماغه تقلید تراوسه ویل کېږي او رواج لري. پښتو ژبه له دغه ډول نظمونو سربېره خپل ملي نظمونه هم لري چې وزنونه یې هم خپل دي او د چا په تقلید نه دي ویل شوي.

په دې توګه ویلی شو چې په پښتو ژبه کې دوه ډوله نظمونه شته چې یو ډول یې ملي نظمونه او بل ډول یې عروضي نظمونه دي چې مشترک نظمونه هم ورته وایي او دا ځکه چې دغه نظمونه په عربي، فارسي او پښتو کې مشترک دي.

ملي نظمونه: ملي نظمونه د پښتون ولس خپل مال دی. له کومې بلې ژبې نه نه دي راغلي. پخپله ولسي شاعرانو جوړ کړي او ټاکلي وزنونه او قالبونه یې هم ورته پیدا کړي دي.

پښتو ملي نظمونه هم په دوه ډوله دي چې یو ډول ته یې عامې سندرې ویل کېږي. ویونکي یې معلوم نه وي او په ټول ولس پورې اړه لري لکه لنډۍ، سروکي، نارې، د ښادۍ بدلې او نور...

بل ډول یې خاصې سندرې دي چې د نالوستو ولسي شاعرانو له خوا جوړېږي او شاعران یې معلوم کسان وي لکه چاربیتې، بدلې، بګتۍ، لوبې، داستان، مقام او نور... دلته یې ځینې نمونې معرفي کوو:

۱ـ لنډۍ: د پښتو د شفاهي ادبیاتو یو مشهور ډول دی چې ټول پښتانه یې پېژني. لنډۍ دوې مسرې لري چې لومړۍ یې لنډه نهه سیلابه او دویمه یې اوږده دیارلس سیلابه ده. لنډۍ ته د پښتنو په ځینو سیمو کې ټیکۍ، ټپه او مسرۍ هم وایي. د لنډیو ویونکي نه دي معلوم. د عام ولس مال دی. د نارینه وو او ښځو له خوا ویل کېږي. په لنډۍ کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو بشپړ مفهوم بیانېږي. په لنډیو کې د پښتنو دکلیوالي ژوند او کلتور د بېلابېلو اړخونو ځانګړتیاو و انعکاس موندلی دی. د لنډیو موضوعات مختلف وي او د ژوندانه هره موضوع پکې لیدلای شو.

د لنډیو څو مثالونه:

تـــن مـــې د شـــنـــې نـــکـــریــزې پـانـه
ظـاهـر تـــازه دنـنـه رنـګ پـه ویـنـو یمه

* * *

د سـتـرګـو تــور لالــی مــې ورک دی
پـه زرګــر نـاسـتـه یـم څـېـره یـې جـوړومـه

۲_ نیمکۍ یا سروکی: سروکی یو ډول شعر دی چې له لنډیو سره ویل کېږي. د سندرې د سر حیثیت لري، مختلف شکلونه لري، ځینې سروکي یوه مسره وي، ځینې دوې مسرې، ځینې درې او کله تر پنځو هم رسېږي، کله کله دواړه مسرې یو شی او کله یوه لنډه او بله اوږده وي. په سروکو کې د عشق، مینې او رزم موضوعات راځي. ځینې عام سروکي دي او ځینو ته د اتڼ سروکي وایي.

پسې ورجګ کړه سره لاسونه
لنډکړه د ټیکی مزی دې
خال به دې وران شي

بله نمونه:

هلک نری چنار دی جلۍ دګلو ونه

یا:

لونګ کرمه که لو مې ګډکړ یاره تا به راولمه

۳_ نارې یا غبرونه: نارې یا غبرونه څو ډولونه لري لکه د اتڼ نارې، تاریخي نارې او د نکلونو نارې. د اتڼ نارې د اتڼ په میدانونو کې ویل کېږي، تاریخي نارې د بېلابېلو تاریخي وختونو په اوږدو کې د ځینو تاریخي پېښو په اړه ویل شوي دي. د نکلونو نارې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نکل چیانو له خوا د نکل په بېلابېلو برخو کې د نکل د کرکټرونو له خولې بیانوي. د اتڼ نارې دوه مسریزې، درې مسریزې او څلور مسریزې وي. د مسرو لنډوالی او اوږدوالی یې هم ډول ډول وي، د تاریخي نارو جوړښت دوه مسریز دی چې یوه یې لنډه او بله یې اوږده ده. د نکلونو نارې دوه مسریزې او درې مسریزې وي، کله هم قافیه وي او کله نه وي، لکه:

سـر د سـره پالـنـګـه هـسـک کـړه فـتـح خـانـه
یـاغـي سـوي هـنـدوسـتـان رعـیـت ملکونه

* * *

کـرمـیـه چـې غـم نـه وي تـه غـم راوړې
کـرمـیـه کـه زمـا پـه دعـا کـېـږې
کـرمـیـه پـه لـم غـوتـه سـپـرو واوړې

چاربیته: د پښتو د ملي اشعارو یو مهم ډول دی چې کیسې، نکلونه، داستانونه او نور اوږده اوږده مضامین پکې ویل کېږي. ویونکی یې معلوم وي او د پښتو د خاصو سندرو یا نظمونو یو ډول دی. چاربیته یو سر لري چې هغه ته کسر یا پیرو وایي. کسر یا پیرو یو ځل د چاربیتې په سر کې ویل کېږي او وروسته بیا له هر بند نه تکرارېږي. چاربیتې د مسرو د شمېر د اوږدوالي او لنډوالي له مخې یو تر بله توپیر لري. د چاربیتو د بندونو د مسرو شمېر له څلورو څخه نیولی تر شلو مسرو پورې رسېږي. همدغه سبب دی چې د مثنوي او قصیدې په شان اوږده مضامین پکې راتلای شي.

په چاربیته کې د موضوع تسلسل او ارتباط یو مهم شرط دی او په یوه چاربیته کې ډېر موضوعات نه راوړل کېږي. دلته د خانمیر د یوې چاربیتې څو بیتونه د نمونې په ډول راوړو چې هر بند یې دولس مسرې لري:

په چپ کې ډال په ښي خنجر نیسه	د غـــلیم مـــخه بـــرابـــر نیسه
یا به له صدقه خپل وطن شې زمـا	یا به په سـرو وینو کـفن شې زما

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دروغــو نــه دي دغـه لاپـې زما — پـه غـوږو واوره واړه پاکې زما
که چېرې برید مې یو ځل راغی په تا — پـوه شـه اجل دی دا چې راغی پـه تا
ماتـه وصیـت د مـوره پـلاره شوی — یـو ځلې نـه پـه څـو، څـو واره شوی
د ننګ پـر ځـای ورکـوئ سر زامنو — مـختـورن مـه شـئ پـه محشر زامنو
وصیت د پـلار به ګاهې هېر نه کړمه — څو ځـان د هغه پـلار په څېر نه کړمه

کله به هېر د پلار سخن شي زما
یا به په سرو وینو کفن شي زما

رباعي: د پښتنو عوام خلک هغه غزلې ته چې موضوع یې پند او نصیحت وي، رباعي وایي. کله چې سندر غاړی په ساز پیل کوي لومړی یوه رباعي وایي او بیا وروسته چاربیته یا داستان او یا لوبه اوروي. ځینې خلک ورته مقام هم وایي.

د مجلس په پیل کې له دې کبله اورول کېږي چې د مجلس د ګډونوالو پاملرنه ځانته راړوي. دلته به د رحمان بابا یو شعر چې د مقام او رباعي بڼه لري ولولو:

په ښـه خـوی د بـد خواهانو بې پـروا یم
پـه نرمـی لکـه اوبـه د اور سـزا یـم
و هـر چاتـه پـه خپـل شـکل ځرګندېږم
آینـې غونـدې بـې رویـه بـې ریـا یـم
قناعـت مې تـر خرقې لانـدې اطلس دی
پټ د درسـت جهان بادشـاه ظاهـر ګدا یم
د غونچـې په څېر په سـل ژبو خاموش یم
لکـه بوی هسـې پـه پټـه خولـه ګویا یم
کـه چـا لار د عاشـقی وي ورکـه کـړې
زه رحمـان د ګمراهانـو رهنمـا یـم

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

بگتۍ: په پښتو اشعارو کې بګتۍ یوه غوره او خوږه برخه ده چې ځینې خلک یې لوبه هم بولي. بګتۍ د چاربیتو په څېر یو سر لري چې په عمومي ډول یو بیت وي او د دواړو مسرو قافیه یې سره برابره وي. د هر بند وروستنۍ مسره د بګتۍ له سر سره په قافیه کې برابره وي.

سر د هر بند په پای کې تکرارېږي. د سر لومړۍ مسره یې اوږده او دویمه یې لنډه وي.

د بګتۍ هر بند معمولاً درې مسرې وي:

غمونه لرې که له ما عاجز غمګینه　　راتـــاو شه لـــونـــګینه

ودې ویشتم روغـــــه دې نه کــړم　　نوره یاري درسره نه کړم

بل دې په سرو شنډو نتکۍ زانګي مینه

راتـــــاو شـــــه لونګینه

د محمد نور فقیره بخته　　څنګه راپرېوتې لـه تخته

بخت مې کوږه شو اس مې لاړ سره له زینه

راتـــــاو شـــــه لونګینه

د متن لنډیز:

په پښتو کې دوه ډوله نظمونه ویل کېږي چې یو ډول ته یې ملي نظمونه وايي او بل ډول ته مشترک کلاسیک دیواني نظمونه چې په عربي، فارسي او پښتو کې مشترک دي.

په دې لوست کې مو یوازې په ملي نظمونو بحث وکړ او د هغوی له ډلې مو یو څو نمونې دروپېژندلې. ملي نظمونه هم په لومړي سر کې په دوو ډلو وېشل کېږي چې یوې ډلې ته یې عامې سندرې وايي. عامې سندرې هغه دي چې ویونکی یې معلوم نه وي او د ټول ولس مال دی.

په دغو سندرو کې لنډۍ، کاکړۍ، نیمکۍ یا سروکي، نارې یا غړونه، کیسې، فالونه، د ښادۍ سندرې او د میندو سندرې راځي.

بله ډله يې خاصې سندرې دي. ددې سندرو شاعران په ولس کې معلوم دي او د ولسي شاعرانو په نومونو يادېږي. په دې ډله کې چاربيتې، بدلې، بګتۍ، لوبې، داستان، مقام (غزل) او نور...

د پښتو دغه ملي اشعار د پښتو ادبياتو يوه مهمه برخه ده چې د پښتنو د اجتماعي، ملي، سياسي او فرهنګي ژوند ټولو خواو پکې انعکاس موندلی دی. د پښتو دا ملي نظمونه د نورو ژبو په تقليد نه دي ويل شوي، بلکې پخپله د پښتنو ايجاد دی.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بيا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- په پښتو ژبه کې څو ډوله نظمونه پېژنئ؟
- نظم څه ته وايي؟
- په ملي نظمونو کې کوم ډولونه پېژنئ؟
- لنډۍ څه ته وايي؟

۲ـ زده کوونکي دې پخپله خوښه د يو ملي نظم په اړه څو کرښې له مثالونو سره وليکي او په ټولګي کې دې يې په وار سره واوروي.

۳ـ زده کوونکي دې په وار سره په متن کې راغلي نظمونه په لوړ غږ ولولي او مفهوم دې پخپلو خبرو کې ټولګيوالو ته ووايي.

۴ـ زده کوونکي دې په وار سره د ملي نظمونو په موضوعاتو خبرې وکړي چې کوم موضوعات پکې راځي؟

۵ـ متن په غور ولولئ او په متن کې خاص نومونه په نښه او په ټولګي کې يې ووايئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاص نوم: هغه نوم دی چې د يو خاص شخص او خاص ځای ښکارندويي کوي،
لکه: احمد شاه بابا، ملالی، ننګرهار، کابل او نور...

۶_ زده کوونکي دې متن ولولي او د صفت کلمې دې پخپلو کتابچو کې وليکي او بيا دې په ټولګي کې ولولي.

صفت (ستاينوم): صفت هغه کلمه ده چې د نوم ځرنګوالی څرګندوي، لکه: تور، سپين، ښه، بد، روغ، ناروغ، لوړ، ټيټ او نور...

۷_ زده کوونکي دې په وار سره د رحمان بابا شعر ولولي او پر مفهوم باندې دې خبرې وکړي.

په ښه خوی له بدخواهانو بې پروا يم
په نرمۍ لکه اوبه د اور سزا يم
و هر چا ته په خپل شکل ځرګندېږم
آيني غوندې بې رويه بې ريا يم
د غونچې په څېر په سل ژبو خاموشه
لکه بوی هسې په پټه خوله ګويا يم
قناعت مې تر خرقې لاندې اطلس دی
پټ د درست جهان بادشاه ظاهر ګدا يم

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلې سيمې د يو ولسي شاعر په اړه څو کرښې وليکي او د ضرورت په وخت کې دې د کورنۍ له غړو او يا کتاب څخه مرسته ترلاسه کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولسي کیسه

کیسې د انسان له ژوند سره پیل شوي دي او بیا خوله په خوله له یو نسل نه بل ته لېږدول شوي دي. کله چې انسانانو خط ایجادکړ نو بیا ځنې کیسې ولیکل شوې. خو د ولسي کیسو زیاته برخه اوس هم د خلکو په ذهنونو کې ده او راټولې شوي نه دي. د ولسي کیسو ویونکي معلوم نه وي په یو شخص پورې اړه نه لري بلکې په ټولو پورې اړه لري.

هر ملت ځانته ولسي کیسې لري چې د هماغه ملت ځانګړتیاوې، دود دستور او تاریخ ترېنه څرګندېږي. ځینې ولسي کیسې د ملتونو ترمنځ مشترکې وي او یو ازې د اشخاصو او ځایونو نومونو یکې تغیر موندلی وي. د ولسي کیسو زیاته برخه خیالي بڼه لري. حوادث او پېښې یکې له عقل نه لرې او تخیلي بڼه لري. په ولسي کیسو کې یوه برخه داسې هم شته چې د ریښتیني ژوند له پېښو سره تړاو لري او خیالي بڼه نه لري. د نړۍ د ملتونو له ولسي کیسو نه ځینې کیسې دومره شهرت ته رسېدلي دي چې په نړیوالو ولسي کیسو کې شمېرل شوي دي او ددغه شهرت له کبله د نړۍ په ډېرو ژبو ژباړل شوي دي.

په دې لوست کې مو د چک د ولس یوه ولسي کیسه غوره کړې چې ددې کیسې په لوستلو سره به تاسې د نړۍ د ولسي کیسو سره اشنا شئ.

- کومه ولسي کیسه مو په یاد ده؟
- دکوم بل هېواد ولسي کیسه مو اورېدلې ده؟

ولسي کيسه د پښتو ژبې د شفاهي ادبياتو ډېره خوندوره برخه ده. داسې کيسې له پېړيو، پېړيو راهيسې د ولس په حافظه کې پاتې شوي دي او ځينې کيسې يې تر نن ورځې رارسېدلي دي. دا کيسې په کليو او باندو کې موجودې دي. که کومه کيسه په يو کلي کې رامنځته شوې ده نو هلته پاتې شوې نه ده او نورو کليو ته رسېدلې او عامه شوې ده. دغه کيسې چې له يو ځای نه بل ځای ته انتقال شوي ځينې محيطي اصطلاحات او جغرافيوي نومونه يې تغير شوي دي. په دې توګه د وخت په تېرېدو سره يې د بيان په ژبه کې هم تغير راغلی دی.

د پښتو په ولسي کيسو کې دوه ډوله کيسې دي چې يو ډول يې د پښتنو خپلې کيسې دي او بله ډله يې له نورو ژبو څخه راغلې دي. د پښتنو په خپلو ولسي کيسو کې قهرمانان، چاپېريال او ټول کره وړه پښتني وي. په دې کيسو کې پېښې او کرکټرونه هم پښتني رنګ لري. دا کيسې ځينې ډېرې اوږدې او ځينې لنډې دي.

په دې کيسو کې بيا ځينې په نظم شوي او ځينې په نثر کې دي. دا کيسې مختلف موضوعات لري او د پند او عبرت ټکي هم پکې وي. په ځينو کې تخيلي اړخ ډېر غالب وي لکه د ديوانو او پيريانو کيسې او ځينې يې له رښتيني ژوند سره اړخ لګوي.

دا کيسې پخوا په ولسونو کې د ژمي په موسمونو کې د ساعت تېرولو لپاره ويل کېدلې خو د ساعت تېرۍ تر څنګه يې ځينې مثبتو خواو د ولس په کړو وړو کې مثبت اغېز هم درلود.

اوس ددې کيسو ويلو رواج يا خو بيخي پای ته رسېدلی او يا په ډېره لږه اندازه موجود دی، همدغه وجه ده چې زموږ يو شمېر ناظمانو زموږ ولسي کيسې په نظم کړي لکه آدم خان او درخانۍ، دلي او شهۍ، مؤمن خان او شيرينو، طالب جان او ګل بشره، موسی خان او ګل مکۍ، فتح خان او رابيا او نورې...

ځينو ليکوالو په نثر کې هم ولسي کيسې او واړه واړه حکايتونه راټول او په کتابي شکل خپاره کړي دي. ددې کيسو راټولول او خپرول زموږ د ژبې او ادبياتو په بډاينه کې ستره اغېزه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښوروا

(د چک ولس کیسه)

یوه شپه له سیلۍ سره باران هم ورېده، سخت توپان و او خلک په خپلو کورونو کې وو. یوه سپین سرې ښځه ځانته یوازې اوسېده. د هغې د کور دروازه ودېبېده. هغې فکر وکړ چې سیلۍ دروازه ټیل وهله. خو لږه شېبه نه وه تېره چې ور په زوره، زوره ودېبېده.

سپین سرې ژر دروازه خلاصه کړه. ویې لیدل چې یو ځوان سړی په لمدو خیشتو جامو کې ولاړ او له یخنۍ نه رېږدي. سپین سرې ښځې ته یې وویل:

ـ زه مسافر یم، که نن شپه دې راته په خپل کور کې ځای راکړ نو زه به دې دا احسان تول عمر نه هېروم.

سپین سرې ښځې وویل:

ـ ښه ده، دننه راشه په نغري کې اور بل دی. خپلې لمدې جامې وچې کړه خو زه ډوډۍ هم نه لرم او ستا لپاره کټ هم نشته. ته مجبوره یې چې له نغري سره نژدې پر دې کمپله شپه تېره کړې.

سړي ورته وویل:

ـ بس چې سرپناه وي، نور مې هېڅ نه دي په کار.

ښځې په نغري کې نورې وچې درې کېښودې. اور تازه شو. سړی چې تود شو او جامې یې هم وچې شوې نو د خپل کمیس له جیبه یې د اوسپنې یو میخ راویست. دا به یې په خپلو لاسونو کې اړاوه را اړاوه.

ښځې ورته کتل خو غږ یې نه کاوه. سړي ښه شېبه له دې میخ سره لوبې وکړې. بیا یې له ښځې پوښتنه وکړه:

ـ ته خبره یې چې دا میخ څومره د کار دی؟

ښځې له ورۍ نه تار جوړاوه. په ډېره وچه لهجه یې ورته وویل:

ـ هو خبره یمه، میخ په لرګي کې ټکوهل کېږي.

سړي وخندل او وې ویل:

ـ ته نه یې خبره، زه له دې میخ نه ښوروا جوړولای شم.

ښځې لږ په قهر وویل:

ـ هسې اوتې بوتې مه وایه، دا ناشونې ده.

سړي وويل: که ما درته ثابته کړه نو منې به يې.

ښځې وويل: ښه ده ثابته يې کړه.

بيا يې د ښوروا پخولو ديګ ورته راوړ. سړي مېخ د ديګ په تل کې کېښود، او اوبه يې پکې واچولې. بيا يې دېګ په اور کېښود. لږه شېبه چې تېره شوه نو سړي د ديګ سر لرې کړ او ښځې ته يې وويل:

ـ که لږه مالګه او تور مرچ راکړې نو ښوروا به تياره شي.

ښځه پاڅېده ديوې الماري دروازه يې پرانيستله او وې ويل:

ـ هو مالګه او مرچ خو په هر کور کې وي.

سړي ته يې د مالګې او تورو مرچو پوړۍ ورکړې. ده مالګه او تور مرچ په دېګ کې واچول. يو څو شېبې نورې هم تېرې شوې. سړي بيا د ديګ سر ايسته کړ او ويې ويل:

ـ د پيازو يوه غوټه که وای نو د ښوروا خوند به نور هم زيات شوای وای.

ښځې ورته بد، بد وکتل خو بيا له ځايه راپاڅېده او وې ويل:

ـ ګورمه که چېرې پياز وي!

يوې بلې الماري ته لاړه او د هغې دروازه يې پرانيستله. سړي سر او چت کړ او په الماري کې يې د خوړو توکي وليدل.

ښځې د پيازو يوه غوټه راواخيسته او سړي ته يې وويل: اوس به نو ته چاقو هم غواړې.

سړي وخندل او د ښځې نه يې پياز او چاقو واخيستل. پياز يې ټوټې، ټوټې کړ او ديګ ته يې ور واچاوه. بيا يې اور تازه کړ، څو نورې دړې يې ورپسې کړې او وې ويل: ښوروا هم هر ډول وي. د مېخ ښوروا ساده وي. خو که په دې کې ګازرې او الوګان ورګډ شي نو خوند به يې لا زيات شي خو خير پروا نه کوي.

اوس له دېګ نه د پيازو د پخېدو خوشبويي پورته شوې وه او ښځې نابېره د لوږې احساس وکړ، د سړي خبرو ته يې پام و. بې له دې چې هغه ته يې څه ويلي وي. الماري ته لاړه او يو څو ګازرې او دوه الوګان يې ترې راواخيستل او سړي ته يې ورکړل. سړي ګازرې او الوګان سپين، ټوټې ټوټې او بيا يې په دېګ کې واچول.

لږه شېبه وروسته يې چې د دېګ سر لرې کړ او د ښوروا خوشبويي د ښځې سپږمو وتخنولې له سړي يې وپوښتل: په څومره وخت کې به دا ښوروا پخېږي؟

سړي په خمځۍ د دېګ له تل نه مېخ راوچت کړ او ويې ويل:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ د دې مېخ ښوروا ډېرو کمو خلکو خوړلې ده خو که په دې کې د غوښې وړې، وړې ټوټې ورګډې شي نو بیا د پاچاهانو خواړه دي.

خو زما او ستا په شان خلک دومره طالع نه لري چې په دې ښوروا کې غوښه ولري.

ښځې ناڅاپه وویل: ولې یې نشو خوړلای. پاچاهان خو هم زموږ په شان انسانان دي.

بیا لاړه او له الماری نه یې د غوښې یوه ټوټه راواخیسته. وره، وره یې کړه او سړي ته یې ورکړه. سړي د غوښې ټوټې په دېګ کې واچولې. اور یې ورپسې تازه کړ او ویې ویل:

ـ اوس چې موږ داسې ښه د پاچاهانو خواړه لرو نو باید د پاچاهانو په شان یې وخورو.

ښځې وویل: بېشکه ولې نه.

د کوټې بل سر ته لاړه. هلته یې یو مېز او دوه څوکۍ ایښې وې. له الماری نه یې یو ښه ښکلی د مېز پوښ راواخیست او پر مېز یې اوار کړ.

بیا یې چیني لوښي راویستل او پر مېز یې کېښودل. کاشوغې یې هم راویستلې. سړي دا هر څه تهکتل او بیا یې وویل: ښوروا په څه شي کې راوباسم؟

ښځې ورته یوه غټه کاسه د ښوروا لپاره او یوه رکیبۍ د غوښې او ترکاري لپاره ورکړه. بیا یې یوه غټه ډوډۍ هم راویستله. ټوټې ټوټې یې کړه او پرمېز یې کېښوده. سړي وویل:

ـ که ډوډۍ دې را ایستله نو باید چې پنیر هم ورسره وي ځکه چې د مېخ د ښوروا له خوړلو نه وروسته د هضم لپاره پنیر ضروري دی.

ښځې پنیر هم راواخیست. دواړو ښوروا، ډوډۍ او پنیر وخوړل. سړي ښه ځان موړ کړ. ښځې ته یې وویل: ستا ډېره مننه!

ښځې ورته وویل: مننه خو ستا په کار ده چې دومره ښه ښوروا دې راته پخه کړه.

سړي د ښوروا دکاسې په تل کې پروت مېخ راویست او وې ویل:

ـ په دې کې زما هېڅ کمال نشته، دا هر څه ددې مېخ له برکته دي.

ښځې وویل: اوس چې تا دومره ښه خواړه راته برابر کړل نو حق لرې چې په کټ ویده شې. زما هسې هم ډېر ساړه کېږي. زه به د نغري سره په کمپله پرېوځم.

سړي شپه ارام خوب وکړ. سهار ښځې ورته چای او ډوډۍ ورکړل او بیا یې ورته وویل: ستا مېخ رښتیا چې عادي مېخ نه دی. سمبال یې وساته چې څوک یې پټ نه کړي.

سړي تربنه رخصت واخیست او پرخپله لار روان شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې کیسه په چوپه خوله ولولي او لاندې پوښتنې دې ځواب کړي:

- دا کیسه په کوم ولس پورې اړه لري؟
- په کیسه کې کوم کرکټرونه راغلي دي؟
- د کیسې موضوع څه ده؟
- د کیسې پایله څه ده؟

۲_ څو زده کوونکي دې کیسه په وار سره ولولي او بیا دې څو زده کوونکي د کیسې مفهوم په خپلو خبرو کې ووايي او نور زده کوونکي دې په وار سره د کیسې په اړه پوښتنې وکړي.

۳_ زده کوونکي دې پخپلو کتابچو کې د کیسې ددې دوه کرښو په اړه خپل نظر ولیکي او بیا دې یې په وار سره په ټولګي کې واوروي:

((سړي د ښوروا د کاسې په تل کې پروت مېخ راویست او وې ویل: په دې کې زما هېڅ کمال نشته، دا هر څه ددې مېخ له برکته دي)).

۴_ هغه زده کوونکي چې دې کیسې ته ورته کومه ولسي کیسه یې اورېدلې وي په لنډو خبرو کې دې یې خپلو ټولګیوالو ته ووايي.

۵_ له کیسې نه تاسې څه نتیجه واخیستله؟ په وار سره خپل نظر څرګند کړئ.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې پخپلو کورونو کې د کورنۍ د غړو په مرسته یوه، یوه ولسي کیسه ولیکي او د کیسې مقصد دې هم پخپله لیکنه کې څرګند کړي. بله ورځ دې یې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید بهاو الدین مجروح

د پښتو ادب په معاصره دوره کې په سلګونو لیکوال او شاعران شته چې د ادب په بېلابېلو څانګو کې یې د پاملرنې وړ اثار پنځولي دي. لکه شعر، داستان، ناول، ډرامه، سفرنامه او نور... یو له دغو نومیالیو څخه پوهاند سید بهاو الدین مجروح دی چې له علمي فلسفي اثارو سربېره یې شعرونه هم ویلي او فلسفي، رواني، داستاني اثار هم لري. په داستاني اثارو کې یې ځانځاني ښامار او په شعرونو کې یې نا اشنا سندرې، د وطن مور پیغام او د کونړ سیند زیات شهرت لري. په دې درس کې به تاسې ددغه نومیالي له ژوند او اثارو سره اشنا شئ.

_ تاسې د پښتو ادب په معاصره دوره کې د کومو لیکوالو او شاعرانو له نومونو سره اشنا یاست؟

_ د پوهاند سید بهاو الدین مجروح د ژوند په اړه څه معلومات لرئ؟

_ تاسې د مجروح کوم اثار او کتابونه پېژنئ؟

سید بهاوالدین مجروح د افغانستان نومیالی شاعر، ادیب او لیکوال و. پلار یې سید شمس الدین مجروح هم له نومیالیو شاعرانو څخه و. سید بهاو الدین مجروح د کونړ ولایت د اسمار ولسوالۍ د شینکوړک په کلي کې په یوه روحاني کورنۍ کې په ۱۳۰۶هـ. ش. کال کې پیدا شو.

لومړنۍ زده کړې یې د کلي په جومات کې سرته ورسولې او د فارسي مشهور کتابونه لکه گلستان، بوستان او سکندر نامه یې ولوستل.

بیا له خپل پلار سره کابل ته راغی او د استقلال په ښوونځي کې یې خپلې زده کړې پیل کړې. له ښوونځي څخه وروسته د لوړو زده کړو لپاره فرانسې ته ولېږل شو. هلته یې د روحیاتو او فلسفې په څانگه کې زده کړې وکړې او هم یې د الماني او انگرېزي ژبو ادبیات په المان او انگلستان کې ولوستل. هېواد ته له راستنېدو سره سم د ادبیاتو په پوهنځي کې د استاد په توگه مقرر شو چې بیا وروسته ددغه پوهنځي انتخابي رئیس وټاکل شو.

سید بهاو الدین مجروح د رسمي کارونو په لړ کې د کاپیسا د والي، په غربي المان کې د افغانستان د کلتوري رئیس او د ادبیاتو پوهنځي د استاد او انتخابي رئیس په توگه دندې سرته رسولې دي.

په المان کې یې د رسمي کار تر څنگه د فرانسې له (مونت پلیه پوهنتون) څخه د ادبیاتو او فلسفې په څانگه کې دوکتورا واخیسته.

یو وخت د افغانستان د تاریخ ټولنې رئیس هم و او د ادبیاتو په پوهنځي کې یې د فلسفې تدریس کاوه. په ۱۳۵۸هـ. ش. کال، کله چې روسانو پر هېواد یرغل وکړ نو مجروح د هجرت لاره ونیوله او په پېښور کې یې (افغان اطلاعاتي) مرکز جوړ کړ، ددغه مرکز دنده دا وه چې د افغانستان له حالاتو څخه نړیوال خبر کړي او هم به یې د افغانستان په حالاتو تبصرې او تحلیلونه کول.

مجروح په (۱۳۶۷هـ. ش.) کال د پېښور په ښار کې د نامعلومو کسانو له خوا شهید شو. په پېښور کې خاورو ته وسپارل شو او بیا په ۱۳۸۱هـ. ش. کال کې دده تابوت

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان ته راوړل شو او پخپله پلرنۍ هدیره کې ښخ شو.

سید بهاو الدین مجروح خپل ټول ژوند د علم او پوهې په خدمت کې تېر کړ. د هېواد ځلمیان یې وروزل او علمي او سیاسي لیکنې یې وکړې چې په دې لړکې یې خپاره شوي کتابونه په لاندې ډول دي:

۱_ اژدهای خودي (په پنځه ټوکو کې).

۲_ ځانځاني ښامار (د اژدهای خودي پښتو ژباړه د آزاد شعر په قالب کې)

۳_ د جبر او اختیار دیالکتیک (یو فلسفي اثر)

۴_ دښمن وپېژنئ

۵_ نا اشنا سندرې (د شعرونو ټولګه)

مجروح لکه د نورو فیلسوفانو په څېر د انساني ژوند او ازادۍ د معنا د لټون لپاره د حقیقت د لارې لاروی و. دده په ټولو اثارو کې دغه اصل څرګند دی. په شعرونو کې یې وطني رنګ ډېر پیاوړی دی او د هغه وخت ټولې پېښې یې په خپلو شعرونو کې رانغښتې دي.

دده ټول شعرونه ښکلي او په زړه پورې دي، خو د وطن مور، د کونړ سیند او پیغام یې چې اوږدې منظومې دي، ډېر مشهور دي.

د ځانځانی ښامار یې د ازاد شعر په قالب کې د اروا پوهنې (روحیاتو) او فلسفې یو ګډ اثر دی چې داستاني بڼه لري او د انسان د شعور او لا شعور څخه بحث کوي.

د پښتو ژبې نامتو ادیب عبدالرووف بېنوا ددې اثر په هکله ویلي وو: (دا یو لومړنی عالي فلسفي اثر دی چې په نوي خوندور اسلوب لیکل شوی دی او تراوسه یې ما په پښتو کې ساری نه دی لیدلی. دا یو مقدس بغاوت دی چې مجروح د ځانځانی د هغه فاسد، غلط او په عین حال کې د غضبناک، ډاروونکي او پر ځان مین اقتدار پر ضد بغاوت کړی دی.)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ځانځانی د ښامار له کتاب څخه یوه وړه ټوټه د نمونې په توگه را اخلو:

یو دفتر د زمانې په ختمېدو و

یوه ورځ د ورځو راغله

ډېر بې شماره ښاریان غونډ وو د ښار منځ کې

لاروی د نیمو شپو پاڅېد ولاړ شو

اخر دا نا آشنا بیان یې ښار ته وکړو:

اې ښاریانو ښه خبر شئ!

ستاسو ستر واکدار بادار خو،

تور ښامار دی

تاسو واړه بنده گان یاست غلامان یاست،

هسې تږي،

لکه وینو ته چې تږي وي د غرو رغو لیوان ټول

زړه یې کلک لکه تور کاڼی د بیابان،

لکه سندان دی

که هم وڅښي سمندر سمندر وینې

تنده یې لا پسې لمبه د اور لمبه شي

که هم وخوري غرونه غرونه ژوندي سري

لوږه یې لا پسې زیادت کا لا شدت کا

په لېوانو کې لېوه له وږو وږی

په درياب کې پروت نهنگ له تږو تږی

اې ښاریانو!

ورشئ ورشئ!

خپل بادار ته له نژدې نه لږ څه ځير شئ!

هغه سترگې چې دده دي دوه د وینو کټوري دي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه سترګې د ښامار دي
هغه سرې لمبې د قهر او د غضب چې،
د واکدار د مخ څېرې نه پورته کېږي،
هغه اور دی چې راوځي د ښامار پوزې سپږمو نه
د بادار هغه منګولې چې قوي دي پولادينې
ستاسو زړونو کې ټومبلې کلکې خښتې،
دا منګولې د بلا دي، د ښامار تورې بلا دي
اې ښاريانو!
ښه خبر شئ
دا بلا توره بلا چې دلته ناسته په دې ښار ده
له کوم بل پردي هېواده خو راغلې دلته نه ده
دا بلا ده په دې کور کې روزل شوې
له دې سيمې پاڅېدلې
پخپل لاس مو له خپل ځانه راويستلې
په خپل ځان مو مسلط کړې
دا بلا ستاسو بلا خپله بلا ده
ځکه ځکه تاسو هر يو
ښاماران ساتئ روزئ پټ
په سينو په خپلو زړو کې
چې د لوی ښامار خوراک شي
چې ښامار لوی نور هم لوی شي زورور شي
خلاصېدای له دې ښاماره تاسو نشئ
دا ښامار وژلی نشئ
تر څو تاسو راپا نه څئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ښامار په خپلو زړونو کې مړ نه کړئ، نابود نه کړئ
که د نفس بده بلاکړي څوک نابوده
نو به هله د بلا توري بلا څوک خوراک نه شي
که د خپل زړګي ښامار مو قرباني کړو
نو به هله تاسو نه شئ قرباني د لوی ښامار مار

پوهاند مجروح پخپله د ځانځاني ښامار په اړه ليکي:

((د ځانځانی ښامار ژبه نه نثر دی ځکه چې وزن لري او نه نظم دی ځکه چې د قافيو او رديفونو مراعات پکې نه دی شوی او نوی شعر ورته ويلای شو. مگر دا چوکاټ د اوسنيو نويو شعرونو تقليد نه دی، بلکې ددې چوکاټ په جوړښت کې د پښتو د شفاهي ادب د ځينې اشکالو څخه او د پښتو د ليکلي ادب د ځينو زړو نثرونو څخه الهام اخيستل شوی دی. په دې شان د ښامار سبک داسې يو سبک دی چې هم د اوسنی نړۍ د نوي شعر بڼه لري او هم د پښتو ژبې په شفاهي او ليکلي ادب کې پخې ريښې لري)).

پوهاند مجروح د ځانځانی د ښامار لپاره يو ځانگړی وزن ايجاد کړی چې هره جمله په (۴) يا په (۸) يا په (۱۲) او يا په (۱۶) سيلابونو درېږي؛ خو اصلي او بنسټيز وزن پکې څلور سيلابه جمله ده.

دا سبک پوهاند سيد بهاو الدين مجروح د پښتو د شفاهي ادبياتو او د پښتو ادبياتو د کلاسيکو نثرونو څخه په الهام اخيستی دی.

د ځانځاني ښامار د مطالبو په هکله پخپله مجروح وايي: ((ځانځاني ښامار د انساني ژور طبيعت د تمرد او عصيان بيان دی او دا واقعيت درې جلا اړخونه لري، يو يې نفسي انفرادي اړخ دی، بل يې اجتماعي او سياسي اړخ دی او دريم ددې دواړو اړخونو ترکيب دی او هغه د انساني موجوديت فلسفي معنا ده.

دا هم د مجروح د کلام يوه نمونه چې د هغه د (نا اشنا سندرې) له کتاب څخه تاسو ته انتخاب شوې ده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مور غږ

تـه سـپارلى مـا پـه خـداى يې مـور دې ځار شـه
مـال د خـداى يـې هـم هغـه دې مـددگار شـه
سـتا نـه ځـار شـم شـهادت کـه نصيب سـتا وي
پـه دې کار کـې بـه د رب خپلـه رضـا وي
کـه لـه ملـک نـه دې بهـر کفـر الحـاد کـړو
کـه غـازي شـولې وطـن دې خپـل ازاد کـړو
نـو يـوه ورځ بـه د غازيانـو لښـکر راشـي
تـه بـه راشـې بيـا بـه نـوى اختـر راشـي
دواړه لاس بـه پـه نکريـزو بيـا رنګيـن کـړم
شـينکى خـال بـه بيـا تـازه پـاس پـه جبيـن کړم
بيـا بـه زه يمـه سـر لـوړې پـه خپـل کـور کـې
هـم خوشـحاله ځـو ژونـدۍ يم هـم په ګـور کې
پـه ګاونـډ چـم پـه ګـودر کـې بـه خنـدا نـه
مسـته ګرځمـه پـه زړه هميشـه ځوانـه
بيـا بـه ګرځـم پـه دې دښـت پـه دې دمـن کـې
هسـکه غـاړه پـه ازاد آبـاد وطـن کـې

د متن لنديز:

پوهاند ډاکټر سيد بهاو الدين مجروح د هېواد له نوميالیو عالمانو، ليکوالو او شاعرانو څخه دی. لوړې زده کړې يې په فرانسه او المان کې د دوکتورا تر درجې پورې سرته رسولې وې. د ادبياتو په پوهنځي کې يې د فلسفې تدريس کاوه او په دولتي کارونو کې يې د رئيس او والي په توګه هم دندې سرته رسولي دي. مجروح زيات شمېر علمي ليکنې او څو کتابونه هم لري چې خپاره شوي دي. په پښتو ژبه کې يې د ځانځانۍ ښامار او نا اشنا

(c) ketabton.com: The Digital Library

سندرې د يادولو وړ اثار دي چې زيات مينه وال لري.

مجروح د ځانځانۍ ښامار په ليکلو سره په پښتو ادب کې يو نوی سبک رامنځته کړ چې پخوا تر ده نه و.

مجروح ددغه کتابونو تر څنگه په فرانسوي ژبه د پښتو ادب او په تېره بيا د لنډيو په پېژندنه کې هم ډېرې ليکنې کړې دي. د جبر و اختيار ديالکتيک يې يو فلسفي اثر دی.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- سيد بهاو الدين مجروح کوم کتابونه ليکلي دي؟
- مجروح په کومه څانگه کې زده کړې کړې وې؟
- د سيد بهاو الدين مجروح کومې منظومې پېژنئ؟
- مجروح د مهاجرت په وخت کې کومه اداره جوړه کړې وه؟

۲ـ زده کوونکي دې په وار سره د ځانځانۍ ښامار نمونه ولولي او هم په وار سره دې پرې خبرې وکړي.

۳ـ څو زده کوونکي دې د مجروح د ژوند په اړه خبرې وکړي. څو تنه نور زده کوونکي دې ترې پوښتنې وکړي.

۴ـ يو شمېر زده کوونکي دې د مجروح د همعصره ليکوالو نومونه واخلي او د هغو د کارونو په اړه دې خبرې وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې پخپله خوښه له دغو موضوعگانو څخه يوه غوره او څو کرښې مقاله دې وليکي، (د مجروح ژوند، د مجروح شاعري، ځانځانۍ ښامار، پيغام، د وطن مور).

(c) ketabton.com: The Digital Library

عروضي نظمونه

کله چې د پښتو شعر تاريخ مطالعه کوو نو په دغو شعرونو کې دوه شعري عنعنې ګورو. يوه د پښتو د خپلو ملي شعرونو او اوزانو عنعنه ده او بله هم د شرقي شاعرۍ عنعنه. د شرقي شاعرۍ د عنعنې په تعقيب چې پښتنو شاعرانو کوم شعري ډولونه خپل کړي دي، په هغو کې قصيده، غزل، قطعه، رباعي، مثنوي، مخمس، مسدس، مسبع، مثمن، معشر، ترکيب بند، ترجيع بند او نور دي.

په تېر لوست کې مو د ملي اوزانو يا ملي نظمونو په اړه يو لوست ولوست. دادی په دې لوست کې تاسې ته د شرقي شاعرۍ د عنعنې ځينې ډولونه درپېژنو چې په پښتو شاعرۍ کې دود دي. دغو شعرونو ته مشترک نظمونه هم وايي، ځکه چې په عربي، فارسي او پښتو کې مشترک ويل شوي او ويل کېږي.

ـ تاسې د ديواني نظمونو په اړه څه معلومات لرئ؟

ـ د ديواني نظمونو کوم ډولونه پېژنئ؟ په اړه يې خبرې وکړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ غزل: عربي لفظ دی او معنا يې له ښځو سره خبرې کول دي. د نظم له هغو ډولونو څخه دی چې په ټولو ديوانونو کې زياته برخه لري. د غزل لومړي بيت ته مطلع وايي. د مطلع دواړه مسرۍ او د نورو بيتونو دوهمې مسرۍ يو له بله سره په قافيه کې يو شی دي او په وزن کې د غزل ټولې مسرۍ سره برابرې وي. د بيتونو شمېر يې له پنځو څخه نيولی بيا تر پنځلسو پورې رسېږي. غزل که څه هم په ډېرو موضوعاتو کې ويل کېږي خو اکثره عشقي وي. په اوسني غزل کې د ژوندانه نور مسايل هم بيانېږي او له پخوا نه يې توپير موندلی دی.

چې دې وګـــوري ومـخ تـه وطــن پـرېـږدي
وطــن څـه دی چې روح والـــوزي تــن پرېږدي
کـه ښـښـتـن وي د تـومـنـو سـتـا پـه مينه
درويـــزه کـانـدې اخـتـيـاره تـومـن پـرېـږدي
بـلـبـلان کـه دې لـه حـسـنـه خـبـردار شي
سـتـا د مخ پـه نـنـداره بـه چـمـن پـرېـږدي
څـه خـو مـخ و بـتـخـانې و تـه جـار بـاسـه
چـې د بـتـو پـرسـتـش بـرهـمـن پـرېـږدي
ښـه چې زړه مې مـسافر شـو سـتـا پـه لـورې
عـقـيـق لاشـي قـيـمـتي چـې وطــن پـرېـږدي
د جـفـا د مـړو ژونـد څـه وي حسينه
کـه د جـور خـوی زمـا ګـلـبـدن پـرېـږدي

۲ـ بولله (قصيده): يو ډول شعر دی چې په عربي کې ورته قصيده وايي. په قصيده کې ډول، ډول اوږده مضامين ويل کېږي. د بيتونو شمېر يې له شپاړسو څخه نيولی بيا تر دوو سوو پورې رسېږي. قصيده هم د غزلې په څېر يوه مطلع او يوه مقطع لري. د غزلې په شان د لومړي بيت دواړه مسرې او د نورو بيتونو د دوهمې مسرې قافيه يو له بله سره يو شی وي. په وزن کې ټولې مسرې سره برابرې وي. ځينې قصيدې درې برخې

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري، لکه: تشبیب یا تغزل، گریز یا مخلص، دعائیه یا حسن طلب.

تشبیب یا تغزل د اصلي موضوع نه د مخه یوه مقدمه ده چې د بهار او یا مناظرو ستاینه ده.

گریز د قصیدې دویمه برخه ده چې شاعر ستاینه پرېږدي او اصلي موضوع ته راځي. دعائیه د قصیدې دریمه برخه ده. شاعر په دې برخه کې دعا کوي. د قصیدې موضوعات، ستاینه، موعظه، گیله، غندنه او اخلاق وي. د قصیدې دعائیه برخه په اصلي موضوع پورې اړه لري او د موضوع اړوند دعا کېږي.

دلته به د نمونې په توگه د خوشحال خان ختک د یوې قصیدې څو بیتونه ولولئ:

درته وښیم کیمیا د سعادت
له بدانو سره مه کوه صحبت
مه بدگوی، مه بد آموز، مه بد اندېش شه
که دې زړه وي چې درنه رسي آفت
که لویي غواړې ځان کم گڼه تر بله
بل تر دا د پاسه نشته نصیحت
په دوستانو تلطف کړه څو په تا شي
له دښمن سره هم ښه کوه خلقت
د نیکخوا خبره نغوږه پرې عمل کړه
نانغتانو ته تیار دی ندامت
د لمانځه تر قضا گرانه دا قضا ده
چې قضا شي د ځلورو مصلحت
نوراني کا هغه ځای چې سره کښېني
دیرینه ځلور هوښیار په مشورت
په اخلاص چې په دعا لاسونه هسک کا
ور به پرانیت شي د فتحې د نصرت

چې کالي يې پاتې نشي مرده شوی ته
خدايه ورکړې و خوشحال هسې رحلت

۳ـ رباعي: رباعي هغه دوه بيتونه دي چې د لومړي بيت دوې مسرې د دويم بيت له دويمې مسرې سره په قافيه کې يو شی وي. د رباعي معنا ځلوريزه ده. دا رباعي د پښتو له رباعي سره چې ځانګړی وزن لري، توپير لري.

طامع همېش وي په انتظار کې
آب يې د مخ ځي په هر دربار کې
ګنج چې د صبر پير محمد بيا موند
توانګر بالله شي په دا ديار کې

۴ـ قطعه: دوه يا تر دوو زيات بيتونه دي چې د لومړي بيت د دوو مسرو قافيه سره يو شی نه وي خو د بيتونو دويمې مسرې يو ډول قافيه لري، لکه:

انديښنه که په غره کېږدې
غر به هم لکه وېښته کا
خوار سړی ملامت نه دی
که په غم کې ځان اوبه کا

۵ـ مثنوي: په مثنوي کې ټول بيتونه يو ډول قافيه نه لري، خو د هر بيت د دواړو مسرو قافيه يې يو شی وي. د بيتونو شمېر يې ټاکلې اندازه نه لري، بلکې د موضوع په اوږدوالي او لنډوالي پورې اړه لري. په مثنوي کې د رزم، بزم داستانونه او تصوفي موضوعات بيانېږي.

دلته د نمونې په ډول د قيام الدين خادم څو بيتونه راوړو:

اې د پاک وطن فرزنده
اې د قام خوږه دلبنده
اې د نوي ژوند پيغامه
اې ارزو د وطن قامه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سبا ته مسوول د کار يې
که ته مور او که ته پلار يې
علم هر چا له په کار دی
نه چې تش د نرو کار دی
ښځه نر دواړه مسوول دي
خو په ښه عمل مقبول دي
د حيات په هنگامه کې
د ژوندون په افسانه کې
دواړه يو بل ته محتاج دي
يو و بل ته د سر تاج دي
يو چې بل ورنه جدا شي
لکه مات چې لاس د چا شي
زموږ خويندو شئ بيدارې
له خپل ځانه خبردارې
قام زبون دی وطن خوار دی
دا زموږ لپاره عار دی
لرې، لرې دا ظلمت کړئ
له وطنه جهالت کړئ
جهان واړه په موږ خاندي
مسخرې راپورې کاندي
نه خبر موږه له ځان يو
نه له حاله د جهان يو

۷_ مربع: يو ډول شعر دی چې بند يې دوه، دوه بيته وي. د سر په دوو بيتونو کې څلور مسرې يو ډول قافيه لري. وروسته په هرو دوو بيتونو کې لومړۍ دوې مسرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په قافیه کې یو ډول او څلورمه مسره یې د سر د بیتونو سره یو ډول قافیه لري. د شعر تر پایه پکې دا جوړښت په نظر کې نیول کېږي. د پیر محمد کاکړ د مربع څو بیتونه د نمونې په ډول دلته راوړو:

زړه مې نادان و د مینې غل شو
فراق یې اور و راباندې بل شو
راحت مې واړه په غم بدل شو
اوښې سیلاب دي صورت مې شل شو

**

زیبا نګار چې زه راپه یاد کړم
له درده و غمه آه و فریاد کړم
قبول حیران یم د چا ارشاد کړم
بیل له ما خواره د لارې مل شو

**

عمر مې صرف شو په معصیت کې
شاکر یې نشو په هیڅ نعمت کې
اوس صبح و شام یو په دا حیرت کې
مقبول به خدای ته په کوم عمل شو

۸ـ مستزاد: هغه شعر دی چې یوه مسره یې اوږده او بله یې لنډه وي.

نه غوږ لرم چې واورم نه په خوله د خیر ویل کړم — مدام منت پر بل کړم
چې قهر راشي عقل مې مغلوب شي نو ښکنځل کړم — مدام منت پر بل کړم
که هر څو کتابونه رنګ په رنګ و ځانته ډېر کړم — اوښه یې تر نظر تېر کړم
راپېښه بدبختي ده چې یوه زره عمل کړم — مدام منت پر بل کړم

لنډه مسره همېشه یو ډول نه وي کله تکرارېږي او کله مختلفه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹_ مخمس: د مخمس هر بند له سره تر پایه پورې پنځه، پنځه مسرې دي. لومړی پنځه مسرې یو ډول قافیه لري. په نورو بندونو کې لومړی څلور مسرې یو له بله په قافیه کې یو ډول وي خو پنځمه مسره یې د پیل له لومړنیو پنځو مسرو سره یو ډول قافیه لري او تر پایه دغه جوړښت ساتي. د حمید مومند د مخمس څو بیتونه:

د هجران د لاسه ناست یم ویر ژړلی　　لکه بت په غټو سترګو دم ختلی
بېهوده په صورت روغ په زړه نتلی　　بېلتانه په مرګي حال یم رسولی
ربه راولې اشنا په سفر تللی

**

یا لــه یار ســره ولاړ وای پـــه رکاب کې　　یا یې مړ وای د هجران په اول تاب کې
یا وای ډوب مدام د اوښکو په سیلاب کې　　حساب نشوم د یوې چارې په باب کې
هسې پاتې شوم بې آبه مخ ناولی

۱۰_ مسدس: ددې شعر هر بند شپږ شپږ مسرې لري. لومړی شپږ مسرې یې یو ډول قافیه لري. په نورو بندونو کې لومړی پنځه مسرې یو له بله په قافیه کې یو شی وي خو د شپږمې مسرې قافیه د لومړیو شپږو مسرو پر قافیه باندې بناکېږي.
د شمس الدین کاکړ د مسدس څو بیتونه د نمونې په ډول:

وخت د سحر دی مرغان چغېږي　　جرس اوازکا زړه مې لړزېږي
ســترګې مې غورزي بانه رېږي　　اثـــر د غـــم دې رامعلومېږي
کوم بد خبر به راورسېږي
د یـار د تـللو خبرې کېږي
دا څه عشق نه دی واړه ټګي ده　　دا صدق نه دی مـنافقي ده
دا اخلاص نه دی دغــه بازي ده　　دا یاري نه ده دا بېزاري ده
چې پر یار غم دی پرما ښادي ده
بې حیا زړه دې زمــا وشرمېږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جدایۍ سندرې وایم	په سفر تللی اشنا به ستایم
که ملامت یم که بېنوا یم	بیا یې د وصل په تمنا یم

زه شمس الدین یې په دا دعا یم

چې یار به کله بیا ورسېږي

مسبع، مثمن او معشر هم دغه ډول اشعار دي خو د مسرو په شمېر کې توپیر لري. په مسبع کې دوه، په مثمن کې اته او په معشر کې لس مسرې وي. د سر په بند کې د ټولو مسرو قافیه یو ډول وي او په نورو بندونو کې نورې مسرې یو له بل سره په قافیه کې یو ډول وي، خو د پای د مسرې قافیه د سر د مسرو پر قافیه بنا کېږي.

۱۱_ ترجیع بند: د نظم هغه ډول دی چې قافیې یې مختلفې او وزن یې یو ډول وي. د بندونو شمېر یې نه دی ټاکل شوی. د هر یو بند د بیتونو شمېر یې پخپلو کې مساوي وي او له پنځو څخه تر لسو بیتونو پورې رسېږي. کله تر دې هم زیاتېږي.

د هر بند په آخر کې یو بیت راځي چې د بند د ټولو بیتونو سره په وزن کې یو شان وي. مگر ځانگړې قافیه لري چې همدغه بیت د هر بند په پای کې تکرارېږي.

دلته د خوشحال خان خټک د ترجیع بند څو بیتونه د نمونې په ډول راوړل شوي دي:

ستا له لوریه که هزار جور و جفا وي	له عاشقه به په سل رنگه وفا وي
پـه عـاشـق بـانـدې مـعـشـوقـه عـنـایت کا	ستا مدام په خپل عاشق باندې عنا وي
ښـه مـا ومـنـل چې تـه بې حد زیبـا یې	په جهان به کوم څوک تا غوندې زیبا وي
ولې خدای چې ښه جمال و چاته ورکا	نه په دا چې دی بې مهره کبریا وي
که قضا په ما زړه سوی کا هم به ومرم	که یو څو ورځې د جنگ و فتنې دا وي
که سل ما سره غوغا جنگ و جدل کړې	خدای دې نه کا چې له تا به تله زما وي

ستا د در په خاورو پروت بې قدره ښه یم

په بل لورې که په تخت کښېنم ښه نه یم

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۲_ ترکیب بند: د ترجیع بند غوندې شعر دی خو په دومره توپیر چې په ترجیع بند کې چې کوم بیت د هر بند نه وروسته راځي، تکرارېږي، خو په ترکیب بند کې تر بند وروسته یو بیل بیت راځي چې بېله قافیه او بېله معنا لري. د حمید مومند د ترکیب بند څو بیتونه د نمونې په ډول راوړو.

په منزل به یې سباګوره څوک مله وي   نه پوهېږم چې به ساد وي که به غله وي
په څه شان به شکسته زهیر په زړه وي   له نغمې به یې د زړه نغمه په خوله وي
دم قدم به یې خولې د مخ په وله وي   رانجه کړي به یې چا خاورې د پله وي
سزاوار د هر ستم د هر پیغور یم
چې مې یار په سفر تللی زه پر کور یم

**

یا له یاره سره تللی په سفر وای   په هر ځای مې غوړولی پرې وزر وای
یا یې مر د بېلتانه له غمه ژر وای   یا په دواړو سترګو ټپ روند په نظر وای
که دا نه کېدای هرګزه معتزر وای   خود په خود مې ځان وهلی په خنجر وای
هسې پاتې شوم تر یار پورې مخ توری
په جرګه د عاشقانو کې کوزګوری

د متن لنډیز:

مشترک نظمونه هغه دي چې په عربي، فارسي او پښتو کې ویل کېږي. دغه شعرونه ځانته ځانګړې ډولونه او وزنونه لري.

په دې ډولونو کې غزل، قصیده، رباعي، قطعه، مثنوي، مستزاد، مخمس، مسدس، مسبع، مثمن او معشر راځي. د پښتو په کلاسیکه دیواني شاعرۍ کې دغه ټول ډولونه شته او پښتنو شاعرانو دغه ډولونه کارولي دي. قصیده، مثنوي، غزل په لرغوني دوره کې په پښتو شاعرۍ کې پیل شول او بیا دې نورو ډولونو په منځنۍ دوره کې زیات رواج وموند. په اوسنۍ یا معاصره دوره کې اوس دغه ډولونه دومره نه کارول کېږي، ځکه چې اوس معاصر شعر د ژوند موضوعاتو ته وقف دی او اوسني شاعران زیات په شکلیاتو او صنعتونو پسې نه ګرځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- په پښتو کې کوم نظمونه پېژنئ؟
- ملي نظمونه څه ته وايي؟
- مشترک نظمونه کوم دي؟
- د مشترکو نظمونو او ملي نظمونو توپیر څه دی؟

۲ـ څو زده کوونکي دې په وار سره په قصیده، غزل او مثنوي خبرې وکړي. ښوونکي دې د ضرورت په وخت ددوی لارښوونه وکړي.

۳ـ زده کوونکي دې په متن کې راغلي شعرونه په وار سره ولولي، یو زده کوونکی دې د یو شعر مفهوم او بل دې د بل شعر مفهوم په خپلو خبرو کې څرګند کړي.

۴ـ زده کوونکي دې د خپلې خوښې د یو شعري ډول په اړه څو کرښې پخپله کتابچه کې ولیکي، دلایل دې روښانه کړي او بیا دې خپله لیکنه په وار سره په ټولګي کې واوروي.

۵ـ زده کوونکي دې په وار سره په دې اړه خبرې وکړي چې په لرغوني دوره کې کومو شاعرانو له دغو شعري ډولونو څخه ځینې کارولي وو؟

۶ـ زده کوونکي دې لاندې لغتونه دکتاب له پای څخه معنا او په جملو کې وکاروي:

درویزه، تومن، برهمن، تلطف، نغوره، ندامت، نانغتان، نصرت، رحلت، ګنج، هنګامه، عار، ظلمت، ارشاد، معصیت، نتلی، دم ختلی، جرس، عنا، عنایت، جمال، کبریا، ساد، معتزر

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د شعرونو ددغو ډولونو څخه پخپله خوښه یو ډول غوره او له کلاسیکو دیوانونو څخه دې رانقل کړي. د شعر معنا او مفهوم دې هم ولیکي او په بل پښتو درسي ساعت کې دې یې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو هنري نثر

که څه هم د یوې ژبې ټول لیکلي او نالیکلي شفاهي منظوم او منثور آثار ادبیات ګڼل کېږي خو اوس هر ډول لیکنې په ادبیاتو کې نه شمېرل کېږي، یوازې هغه اثار د ادبیاتو تر عنوان لاندې مطالعه کېږي چې هنري ارزښت ولري. د بېلګې په توګه هر منثور اثر چې د علومو او فنونو په بېلابېلو څانګو کې لیکل شوي وي او یا هر نظم او منثور اثر چې د تاریخ، جغرافیا، طب او نورو علومو تشریح ته وقف وي په ادبیاتو کې نه شمېرل کېږي. هغو لیکنو ته ادبي هنري ویل کېږي چې له تخیله رازېږېدلي وي او د ژوند واقعیتونه په هنري ډول منعکس کړي. پر لوستونکي او اورېدونکي خپل خاص اغېز وکړي او د هغه هنري ذوق تسکین کړي. هنري اثر باید په داسې یو ژبني چوکاټ کې بیان شوی وي چې هم د ټولنیز ژوند هنداره وي او هم په لوستونکي او اورېدونکي کې یو عاطفي احساس پیدا کړي او ښکلاییز ارزښت ولري. هنري نثر هم د هنري ادبیاتو یوه مهمه برخه ده چې د هنري ادبیاتو د ټولو نثري ډولونو لپاره کارول کېږي، لکه: لنډه کیسه، ناول، طنز، ډرامه، ادبي ټوټه او نور... په دې لوست کې به د هنري نثر په اړه معلومات ولولئ.

ـ هنري نثر څه ته وایي؟

ـ هنري نثر له عادي نثره څه توپیر لري؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

هنري نثرونه د ادبیاتو یوه برخه ده. د نړۍ د ټولو ژبو په ادبیاتو کې کارول کېږي. په پښتو ادبیاتو کې د شلمې پېړۍ په لومړیو شلو کالو کې پیل شو او تراوسه کارول کېږي. هنري نثرونه خپلې ځانګړنې لري چې د همدغو ځانګړنو له مخې له عادي او ساده نثرونو څخه جلا کېږي. د هنري نثر اصلي ځانګړتیا داده چې هنریت او ادبي ارزښت ولري. په هنري نثر کې لیکوال د بېلابېلو منظرو، انساني ټاکلو خصوصیاتو، روحیاتو، عاداتو او حالاتو په انځورونو کې له خپل تخیلي ځواک څخه کار اخلي.

لیکوال د تخیلي ځواک په مرسته او د لیکوالۍ د مهارتونو په وسیله د منظرونو د انځورولو او صحنو جوړولو چاره سرته رسوي. حالات او پېښې په الفاظو کې داسې انځوروي چې لوستونکی او اورېدونکی فکر کوي چې هر څه په خپلو سترګو ویني او ځان ورته په صحنه کې دننه ښکاري.

په هنري نثر کې د لیکوال په مهارت پورې اړه لري چې د خلکو هیلې، غوښتنې، جذبات، عواطف او احساسات لکه څنګه چې دي په ښکلو الفاظو کې راونغاړي او مقابل لوري ته یې ولېږدوي. دغه لېږدونه باید د مقابل لوري په عواطفو کې خوځښت راولي. په هنري نثرونو کې د لیکوال تخیل، د مناسبو او ښکلو کلمو استعمال، د تشبیهاتو راوړل، د جملو رواني او د مقصد څرګند بیان شرط دی. لیکوال باید د الفاظو داسې برجونه او یاکتارونه جوړ نه کړي چې لوستونکی پکې مقصد ونه مومي.

د الفاظو او جملو له ښکلا سره محتوا ته هم پاملرنه وکړي او د شکل او محتوا توازن داسې په پام کې وساتي چې یوه خوا هم زیانمنه نه شي.

هنري نثر د هنري ادبیاتو ژبه ده او د یو هنري اثر په ښکلا کې بنسټیز ارزښت لري. پښتو هنري نثر د پښتنو په دوو مرکزونو پېښور او کندهار کې رامنځته شو. په کابل کې یې هم وده او پراختیا ومونده.

څرګنده دې وي چې پښتو هنري نثر په لومړي ځل په پېښور کې رامنځته شو. په پېښور کې د پښتو کتابونه، ملي نکلونه او نور ادبي اثار چاپېدل. پښتنو لیکوالو خپل لومړني هنري نثري اثار په پښتو ژبه لیکل. په دغو لیکوالو کې مولوي احمد د پښتو هنري نثر په مخکښو لیکوالو کې په ځانګړي ډول د یادونې وړ ځای لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده په نولسمه پېړۍ کې د هغو انګرېزانو لپاره چې غوښتل یې پښتو زده کړي ځینې تعلیمي کتابونه ترتیبول. ده په پښتو کې له نورو ژبو څخه ترجمې کړې او هم یې مستقل اثار لیکلي دي. دده تر ټولو غوره اثر چې د هنري نثرونو نمایندګي کوي (ګنج پښتو) دی. په دې اثر کې ورې ورې کیسې راغلي چې ځینې ترجمې او ځینې ده پخپله لیکلي دي.

دده د کتاب موضوعات ساده او اسان دي. ژبه یې خوږه او محاورې ته نژدې ده. ژبنې اصطلاحات یې هم کارولي دي. ده پخپلو کیسو کې د ژوند موضوعاتو ته پاملرنه کړې ده. دده دغه کار د پښتو هنري نثر په انکشاف او پراختیا کې ډېر ارزښت لري.

په ده پسې بل پښتون لیکوال میر احمد شاه رضواني (۱۸۶۳-۱۹۳۷م.) دی. ده هم لکه د مولوي احمد ژباړې کولې. ده د پښتو ژبې ګرامر ولیکه او د پنجاب په پوهنتون کې د پښتو ژبې استاد و. دده په کتابونو کې د پښتو ژبې دوه درسي کتابونه د یادولو وړ دي. د هنري نثرونو غوره بېلګه یې د (شکرستان افغاني) په نامه یادېږي. دده دغه کتاب هم د ورو، ورو کیسو او حکایتونو مجموعه ده.

بل لیکوال چې په هنري نثر کې یې د پاملرنې وړ کارونه کړي دي، هغه منشي احمد جان (۱۸۸۲-۱۹۵۱م) دی. دی د بنو په ښار کې زېږېدلی دی. انګلیسي ژبه یې زده کړه او په (۱۹۰۰م) کال کې د انګرېزانو د پښتو ښوونکی شو. دده په شاګردانو کې د هند د وایسرای معاون هم و. ده د پښتو ژبې لپاره قاموسونه ولیکل. د شلمې پېړۍ په لومړیو کلونو کې یې د هنري نثر په لیکلو پیل وکړ.

دوه مجموعې (هغه دغه) او د (قصه خوانی ګپ) یې د هنري نثر خورا ښې بېلګې دي. دا کتابونه ورې کیسې او حکایتونه لري. دا کتاب هم په هندکې د پوځي منصبدارانو لپاره لیکل شوی دی. د قصه خوانی ګپ موضوعات فولکلوري دي لکه د آدم خان درخانی، د فرهاد او شیرینی کیسه او نورې...

په افغانستان کې هم د شلمې پېړۍ په لومړیو کلونو کې هنري نثر پیلېږي. په دغو کلونو کې د ښوونځیو په رامنځته کېدو، د جریدو او اخبارونو په خپرېدو، د راډیو په رامنځته کېدو د هنري نثر لیکلو ته لاره هوارېږي، د پښتو مرکې، د ادبي انجمن او بیا پښتو ټولنې په جوړېدو سره هنري نثر انکشاف او پراختیا مومي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړنی لیکوال چې حکایتي او تعلیمي نثرونه لیکي هغه صالح محمد هوتک دی چې په (۱۹۱۶م) کال کې یې د پښتو لومړی کتاب ولیکه.

وروسته قیام الدین خادم، ګل پاچا الفت، صدیق الله رښتین، عبدالرؤف بېنوا او محمد دین ژواک، د هنري نثرونو لیکلو ته پراختیا ورکړه او د نورو لیکوالو پاملرنه یې هم دې ډګر ته راواړوله. ګل پاچا الفت او صدیق الله رښتین په دې برخه کې ډېر کتابونه ولیکل، لکه د الفت غوره نثرونه، د رښتین د پسرلي وږمې، د خادم خیالي دنیا او د بېنوا د زړه خواله د یادولو وړ کتابونه دي.

په کوزه پښتونخوا کې سید راحت زاخیلي هنري نثر ته پراختیا ورکړه او د نوي داستاني ادب نمونې لکه لنډه کیسه، ناول او طنزیې په پښتو ادب کې رواج کړل. دلته به د نمونې په توګه د بېنوا یو نثر راوړو.

لاربښوونکی

له فریب او دروه سره نا اشنا وم. مکر او چل مې زړه ته لاره نه درلوده. دروغ مې نه پېژندل. د ژوندون د لویې لارې مسافر وم. له پرېشانه خوبه راپاڅېدم. قافله ډېره پرمخ تللې وه. یوازې زه وم چې د لاربښوونکي په انتظار مې لویې لارې کتلې. ډېر راغلل، تېر شول مګر یوه هم د زړه سوي په سترګو راته ونه کتل. ځینو به دګوتو په اشارو لار راوښودله خو دګوتو د اشارو لارې ډېرې اوږدې وې.

ځینو به ددې لپاره چې ځانونه په ما وساتي، زه به یې له ځان سره روان کړم خو چې خطر به تېر شو نو بېرته به یې زه پر لویه لاره پرېښودلم. دوی به لاړل. همداسې د لاربښوونکي په انتظار د ژوندون په لویه لارکې ولاړ وم. څو ته راغلې. زه دې تر لاس ونیولم. زه هم په پاک زړه په تا پسې روان شوم او د لارې د موندلو په غرض مې ستا لمنه ټینګه کړه. هرې خواته به چې تلې، درپسې تلم او تا هم ماته د لار موندلو ډاډ راکاوه. ناڅاپه! موسمي توره وربځ پیدا شوه، باران او برېښنا ورېدل شروع شول.

اسمان او ځمکه په خروش راغلل، لارې ګډې وډې شولې خو زه ډاډه وم چې تا غوندې لاربښوونکی لرم او تاته مې سترګې وې چې د زمانې په دې توره دربیله کې به

(c) ketabton.com: The Digital Library

لار راوښيي.
مګر په هماغه حال کې تا په ډېرې حيرانتيا مخ راواړاوه او له ما څخه دې پوښتنه وکړه چې:
(اې مسافره لار راوښيه، لاره کومه ده؟)
هغه وخت نو زه پوه شوم چې زما د ژوند د لارې لارښوونکی يوازې زه يم او بايد زه پخپله خپله لارښوونه وکړم.

د متن لنډيز:
هنري نثر د شلمې پېړۍ په لومړيو کلونو کې په کوزه پښتونخوا او افغانستان کې پيل شو. په کوزه پښتونخوا کې يې سرلاري مولوي احمد، مير احمد شاه رضواني، منشي احمد جان او راحت زاخيلی و. په افغانستان کې يې مخکښنه ليکوال صالح محمد هوتک، پوهاند عبدالحی حبيبي، قيام الدين خادم، ګل پاچا الفت، صديق الله رښتين، عبدالرؤف بېنوا، محمد دين ژواک او نور وو.
وروسته لر او بر نور ليکوال راپيدا شول او په نثر کې يې ډېرې هستونې وکړې.
هنري نثر له عادي او ساده نثر نه توپير لري. په هنري نثر کې ليکوال له خپل تخيل نه ډېر کار اخلي. نېغ په نېغه ساده خبره نه کوي، بلکې خپله خبره په ښکلو کلماتو او تشبهاتو کې رانغاړي چې د لوستونکو په عاطفه او احساس ژوره اغېزه کوي.
هنري نثر د لنډې کيسې، ناول، ډرامې، طنز، تکل او ادبي ټوټې لپاره کارول کېږي.
د لارښوونکي نثر هم يو هنري نثر دی چې د خپل مطلب د بيان لپاره له ښکلو کلماتو او تشبهاتو څخه کار اخلي.
په دې نثر کې ښودل شوي چې هر سړی د خپل ځان رهبر او لارښوونکی دی.
د نثر مقصد دادی چې د لارښوونکي په ټاکلو کې بايد له ډېر دقت او غور نه کار واخيستل شي او په غولوونکو لارښوونکو وانه وړي او نه ځان تېر باسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې د متن له لوستلو څخه وروسته دا لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- هنري نثر څه وخت، چېرته او د چا له خوا پیل شو؟
- په کوزه پښتونخوا کې د هنري نثر مشهور لیکوال کوم وو؟
- په افغانستان کې د هنري نثر لومړني لیکوال څوک وو؟
- د هنري نثرونو د څو کتابونو نومونه واخلئ؟
-

۲_ که کوم زده کوونکی د هنري نثر کوم لیکوال پېژني د هغه په اړه دې خپلو ټولګیوالو ته معلومات ورکړي.

۳_ زده کوونکي دې د لاربښوونکي متن په وار سره ولولي، خبرې دې پرې وکړي او خپل نظر دې پرې هم څرګند کړي.

۴_ زده کوونکي دې د یو ښه لاربښوونکي خصلتونه او صفتونه په څو کرښو کې ولیکي او بیا دې یې په وار سره په ټولګي کې واوروي.

۵_ زده کوونکي دې د هنري نثر او ساده نثر توپیرونه وښئي، ښوونکی دې د ضرورت په وخت کې له دوی سره مرسته وکړي.

۶_ هنري نثر د کومو ادبي ډولونو لپاره کارېږي، نومونه یې واخلئ؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ د غړیو په مرسته او یا له کوم کتاب څخه هنري نثر ولیکي او په بله ورځ دې یې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ادبیاتو لرغوني دوره

تاسې د ادبي دورو په هکله څومره معلومات لرئ؟

ملتونه د سیاسي تاریخونو ترڅنګه ادبي تاریخونه هم لري چې د یو ملت فرهنګي او ادبي پېژندنه کوي. ادبي تاریخونه په بېلابېلو دورو وېشل کېږي چې د پښتو ژبې ادبي تاریخ هم د پوهانو له خوا په درې دورو وېشل شوی دی. لرغونې دوره، منځنۍ دوره، اوسنۍ یا معاصره دوره. دادی په دې لوست کې تاسې ته لرغوني دوره درپېژنو چې پښتو ادب له کوم وخت نه پیل شوی او لرغوني دوره کومې ځانګړتیاوې لري.

ـ د پښتو ادب لرغوني دوره څه وخت پیل شوې ده؟

د پښتو ادبیاتو لرغوني دوره له دویمې هجري پېړۍ څخه پیلېږي او د یو ولسمې پېړۍ تر لومړیو کلونو پورې دوام کوي. د پښتو ادبیاتو د لرغوني دورې اثار د پښتنو په درېو مرکزونو (غور، د کسي غر او ملتان) کې رامنځته شوي دي. په غور کې غوري پښتانه اوسېدل. د غور له پاچاهي کورنیو څخه یوه د غور سوري شاهي کورنۍ وه چې په تاریخونو کې د شنسبانیانو په نامه مشهوره وه. ددې کورنۍ یو مشر نیکه شنسب (شین اسپ) نومېده چې د پلار نوم يې خرنګ و. دا شنسب د حضرت علي (رض) په زمانه کې مسلمان شوی او د غور پاچا منل شوی و. د شنسب زوی امیر پولاد و. هغه وخت چې ابو مسلم مرزوي د بني امیه امیران له خراسان څخه شړل او د بني عباس په پلوۍ ودرېد نو امیر پولاد له خپلو لښکرو سره دده ملاتړ وکړ.

د امیر پولاد د پاچاهۍ مرکز د غور په مندېش کې و. په پټه خزانه کې راغلي دي چې د امیر پولاد تر مړینې وروسته د هغه زوی امیر کروړ د غور په مندېش کې په ۱۳۹هـ کې پاچا شو. امیر کروړ د خپلې پاچاهۍ په دوران کې دوه مرکزونه درلودل چې یو یې مندېش او بل یې زمینداور و. امیر کروړ ډېر غښتلی پهلوان و چې په یوازې ځان له سلو تنو سره جنګېده. ده هم د عباسي دعوت په جنګونو کې ګډون درلود او ډېرې بریاوې ترلاسه کړې.

امیر کروړ یو عادل پاچا و. په پښتو یې شعرونه هم ویلي دي. په ۱۵۴هـ کې د پوشنج په جګړو کې مړ شو او پر ځای یې دده زوی امیر ناصر پاچا شو. امیر کروړ چې د خپلو سوبو په پایله کې کوم شعر ویلی دی، هغه پټې خزانې تر موږ رارسولی دی.

زه یم زمری پر دې نړۍ له ما اتل نشته
پر هند و سند و پر تخار او پر کابل نشته
بل په زابل نشته له ما اتل نشته
غشي د من مې ځي بریښنا پر میرخمنو باندې
په ژوبله یونم یرغالم پر تښتېدونو باندې
پر ماتېدونو باندې له ما اتل نشته

(c) ketabton.com: The Digital Library

زما د بربو پر خول تاوېږي هسک په نمنځ او په ویاړ
د آس له سو و مې زمکه رېږدي غرونه کاندم لتاړ
کړم ایوادونه اوجاړ　　　　له ما اتل نسته

زما د تورې تر شپول لاندې دي هرات و جروم
غرج و بامیان و تخار بولي نوم زما په اودم
زه پېژندویم په روم　　　　له ما اتل نسته

پر مرو زما غشي لوني ډاري دښمن راڅخه
د هریوا د رود پر څنډو ځم تښتي پلن راڅخه
رپي زړن راڅخه　　　　له ما اتل نسته

د زرنج سوبه مې د تورې په مخسور وکړه
په باداری مې لوړاوی دکول د سور وکړه
ستر مې تربور وکړه　　　　له ما اتل نسته

خپلو وګړو لره لور پېرزوینه کوم
دوی په ډاډینه ښه بامم ښه يې روزنه کوم
تل يې ودنه کوم　　　　له ما اتل نسته

پر لویو غرو مې وینا درومي نه په ځنډو په تال
نړۍ زما ده نوم مې بولي پر دریځ ستایوال
په ورځو شپو میاشتو کال　　　　له ما اتل نسته

د امیر کروړ سوري دغه ویاړنه د پښتو تر ټولو پخوانی شعر دی چې د اسلامي عصر په دویمه هجري پېړۍ کې ویل شوی دی. د شکلي جوړښت له مخې لرغونو اریایي سندرو ته نژدېوالی لري.

په محتوا کې یوه ویاړنه ده چې د خپلو سوبو یادونه کوي او له خپلو خلکو سره د خپلې مینې اظهار هم څرګندوي. پر دې شعر د نورو ژبو تاثیرات نه لیدل کېږي او د پښتو سوچه کلمات يې استعمال کړي دي. په دغو کلماتو کې ځینې داسې کلمات هم شته چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس په عامه ژبه کې نه ویل کیږي.

دویم مرکز د کسي غر یا د سلیمان د غرو لمنې دي. هغه اثار چې د کسي غر په لمنو کې ایجاد شوي، له دریمې هجري پېړۍ نه پیلېږي او تر پنځمې پېړۍ پورې رسېږي.

په دغه مرکز کې نوماند شخصیت شیخ بیټنی دی چې د ژوند زمانه یې د دریمې هجري پېړۍ شاوخوا ټاکل کېدای شي. د شیخ بیټني یو مناجات سلیمان ماکو په تذکرة الاولیا کې راوړی:

لویه خدایه، لویه خدایه — ستا په مینه په هر ځایه
غر ولاړ دی درناوي کې — تو له ژوي په زاري کې
دلته دي د غرو لمنې — زموږ کېږدۍ دي پکې پلنې

دا وګړي ډېر کړې خدایه
لویه خدایه، لویه خدایه

دلته لږ زموږ اور بل دی — ووړ کورګی دی ووړ بورجل دی
مینه ستا کې موږ مېشته یو — بل د چا په ملا تله نه یو
هسک او مځکه نغښته ستا ده — د مړو وده له تا ده

دا پالنه ستا ده خدایه
لویه خدایه، لویه خدایه

په دغه مرکز کې په دریمه او څلورمه هجري پېړۍ کې دوه نور شاعران هم تېر شوي چې یو یې شیخ اسماعیل او بل خربښبون دی چې په پټه خزانه او تذکرة الاولیا کې یې د شعر نمونې راغلي دي.

کله چې خربښبون خپل کور او کلی پرېږدي او روانېږي نو شیخ اسماعیل یې په جدایۍ کې دا پارکی وایي:

که یون دی یون دی مخکې بېلتون دی — له کسي غره څخه ځي خربښبون دی
که وروره وروره خربښبونه وروره — ته چې بېلتون کړې زما ویر ته ګوره

(c) ketabton.com: The Digital Library

خربښبون يې په خوب کې دا ناره له خولې باسي:

بېلتانه نـاره مې وسوه په کور باندې   نه پوهېږم چې به څه وي پېښ په وړاندې
له خپلوانو به بېلېږم په سرو سترګو   دواړه ســترګې مې په وینــو دي ژړاندې

دریم مرکز ملتان دی چې د اسلام په دوو لومړنیو پېړیو کې پښتانه د سلیمان د غرو له لمنو څخه کوچېدلي او د سند او پنجاب لور ته تللي دي. د پنجاب په غربي برخو ملتان کې له دغو پښتنو څخه شېخ حمید لودي د ۳۷۰ هجري په شاوخوا کې له ملتان نه نیولې تر لغمان پورې سیمو حکمران و. همدغه سړي د څلورمې هجري پېړۍ په دویمې نیمايي کې د لودیانو د حکمرانۍ بنسټ کېښود. په شېخ حمید پسې دده زوی نصر او بیا یې لمسي داود د ملتان د لودي کورنۍ حکمرانان وو.

د ملتان په لودي کورنۍ کې دوه تنه شاعران تېر شوي چې یو د شېخ حمید زوی نصر لودي او بل یې وراره شیخ رضي دی.

شیخ رضي د حمید لودي د پاچاهۍ په وخت کې د اسلام د مقدس دین د تبلیغ لپاره پښتونخوا ته لاړ. دوه کاله د کسي غره په لمنو کې وګرځېد او ډېر خلک یې مسلمانان کړل. شېخ رضي له کسي غره څخه خپل یو شعر د لیک په ډول نصر لودي ته استولی و چې د پیل بیتونه یې دادي:

د الـحـاد پـه لـور دې تـر پلل
ګــروه دې زمــوږ وکــوراوه
مــوږ رونـلـی پـه زیـارنـه
تـا پـه تـور وتـــوراوه

کله چې دا لیک په ملتان کې نصر لودي ته ورسېد نو هغه یې په ځواب کې وویل:

د الـحـاد پـه تـور تـورن سوم
زه لـرغـون خـو مـلـحـد نـه یم
زمـا دښـنـه هـسـې تـور راکـړی
کـه مـلـحـد یـم د دښـنـه یـم

(c) ketabton.com: The Digital Library

شيخ رضي د خپل تره زوی ته وايي چې ته له سنت او له خپلې لارې نه او وښتې يې خو نصر ورته په ځواب کې وايي چې زه پر سنت ټينګ ولاړ يم او کوم تورونه چې پر ما لګول شوي هغه دروغ دي.

د ملتان لودي کورنۍ د غزني له پاچاهانو سره په رقابت کې وه، مؤرخين وايي چې د غزني پاچاهانو د ځان لپاره دا بهانه ونيوله او پر لودي کورنۍ يې د الحاد تورونه ولګول او په دې توګه يې د ملتان لوديان وټکول، حال دا چې د ملتان لوديان مسلمانان وو.

په دريمه هجري پېړۍ کې په پښتو کې د نثر ليکل او ژباړه پيل شوه. ابو محمد هاشم سرواني (٢٢٣ - ٢٩٧هـ) د بست په سروان کې زېږېدلی او هلته يې ژوند کړی دی. په (٢٩٤هـ) کال عراق ته تللی او په بغداد کې يې د خپل استاد ابن خلاد سره ډېر عمر تېر کړی دی.

د هغه يو عربي شعر يې په پښتو ژباړلی چې داسې پيلېږي:

ژبه هم ښه وينا کاندي چې يې وينه
د خاوند په لاس کې زر او درهمونه

دا په پښتو کې د ژباړې پيل دی. ابو محمد هاشم په نثر کې يو کتاب ((د سالو وږمه)) ليکلی و چې د عربي اشعارو د فصاحت او بلاغت په اړه دی.

په پنځمه هجري پېړۍ کې په پښتو ادب کې قصيده رامنځ ته شوه چې لومړنۍ قصيده ويونکی شيخ اسعد سوري دی. شيخ اسعد سوري د غور د پښتنو پاچاهانو په لړکې د امير محمد سوري هم مهاله و او د هغه پر مړينه يې يو قصيده ويلې ده چې داسې پيلېږي:

د فلک له چارو څه وکړم کوکار
زموولوي هر ګل چې خاندي په بهار
هر غاټول چې په بېديا غوړېده وکا
رېژوي يې پاڼې کاندي تار په تار

بل قصيده ويونکی شاعر ښکارندوی غوري دی چې په غزني او بست کې اوسېدلی او د سلطان شهاب الدين غوري معاصر و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې سلطان شهاب الدین د اسلام دین د خپرولو لپاره پر هند لښکرې کولې، نو دی ورسره و. ښکارندوی د سلطان شهاب الدین د سوبو په اړه یوه اوږده قصیده ویلې چې پټې خزانې خوندي کړې ده:

د پسرلي ښکلوونکي بیا کړل سینګارونه
بیا یې ولونل په غرونو کې لالونه
مځکه شنه، لابنونه شنه، لمني شني سوې
طیلسان زمردي واغوستـه غرونه

ښکارندوی د غور اوسپدونکی او د فیروز کوه کوتوال و. دغه دواړه قصیدې په غورکې د غوري پښتنو پاچاهانو په وخت کې ویل شوي دي.

په شپږمه هجري پېړۍ کې چې د غور پښتانه پاچاهان په هند کې د اسلام د مقدس دین د خپرولو لپاره لښکرې کوي نو د اسلام د خپرېدو په ملاتړ هم په پښتو کې شعرونه ویل شوي دي.

ملکیار غرشین چې د سلطان شهاب الدین غوري همعصره دی، کله چې سلطان شهاب الدین پر هندوستان لښکرې کوي نو ملکیار غرشین هم ورسره دی چې یوه رزمي سندره یې په دې ډول ویلې ده:

ښبنتن مو مل دی	اوس مو یرغل دی	هېواد د بل دی
غازیانو ګورئ	ښبنتن مو مل دی	
توري تېرې کړئ	دښن مو پرې کړئ	منګولې سرې کړئ
څله به تښتو	ښبنتن مو مل دی	
که ټینګ کړو زړونه	په بري یونه	چې زمري یونه
اسلام راڅخه دی	ښبنتن مو مل دی	
غازیانو راسئ	تول شاوخوا سئ	د شهاب په ملا سئ
دښن مو غوځ کړئ	ښبنتن مو مل دی	

په شپږمه هجري پېړۍ کې د مینې او محبت سندرې ویل شوي دي چې یوه نمونه یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شېخ تیمن کاکړ یوه عشقي سندره ده:

گـهیځ رڼا د لـــمر خپره شوه — زما پر کـــور د ویر ناره سوه

د ښېلتون ورځ توره تیاره سوه — ږغ سو ناڅاپه چې ښېلتون راغی

په (۶۱۲هـ) کې د نثر یو بل کتاب د سلیمان ماکو له خوا لیکل شوی چې تذکرة الاولیاء نومېږي. په دې کتاب کې یې د اولیاو او ځینو پښتنو شاعرانو احوال او د کلام نمونې راغلي دي. ددې کتاب هغه پاڼې چې زموږ په لاس کې شته، موږ ته د شیخ بیټني، شیخ اسماعیل، ملکیار غرشین او قطب الدین بختیار کاکي احوال راکوي.

د اوومې هجري پېړۍ په دریمه لسیزه کې عرفاني افکار پښتو ادب ته لاره پیدا کوي. شېخ متي د خپلو اشعارو کتاب چې (د خدای مینه) نومېږي بشپړوي.

د شېخ متي د یو مناجات څو بیتونه په دې ډول دي:

زه چې څرگند په دې دنیا سوم — د ښکلي مخ په تماشا سوم

ستا پر جمال باندې شیدا سوم — لـه خپلې ستې راجلا سوم

په ژړا ژاړم چې ښېلتون دی

یمه پردیسی بل مې تون دی

د اوومې هجري پېړۍ په دویمه لسیزه کې (۶۱۷هـ) زموږ پر هېواد د چنگیز حملې پیلېږي. د چنگیز او دده د اولادونو د حملو پر وړاندې د مقاومت موضوع په پښتو شعر کې پیلېږي. په دغه وخت کې موږ د بابا هوتک یوه سندره لرو چې د مقاومت خورا ډېره په زړه پورې نمونه ده.

د مغلو لښکرو به د ارغنداو پر غاړو لوټ کاوه. د اتغر او بولان سیمې به یې لوټلې. بابا هوتک خپل خلک راټول کړل او سره غر ته نژدې یې له مغلو سره سخت جنگ وکړ. په دې جنگ کې پښتانه لږ او غلیم ډېر و، خو کله چې بابا هوتک په لوړ غږ دا سندره وویله، نو سوبه د پښتنو په نصیب شوه.

بابا هوتک د بارو زوی په (۶۶۱هـ) د کلات په اتغر کې زېږېدلی، د خپل قوم مشر و، په (۷۴۰هـ) کال وفات شوی دی، د شعر یوه برخه یې داسې ده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر سورغر بل راته نن اور دی	وگرېه جوړ راته پیغور دی
پر کلي کور باندې مغل راغی	هم په غزني هم په کابل راغی
غښتلیو ننګ کړئ دا مو وار دی	مغل راغلی په تلوار دی
په پښتونخوا کې یې ناتار دی	پر کلي کور باندې مغل راغی

د اتمې هجري پېړۍ په دویمه نیمايي کې نور شعري ډولونه په پښتو ادب کې راڅرګندېږي لکه غزل او مثنوي چې په دغه وخت کې د اکبر زمینداوري له خوا ویل کېږي:

د مثنوي نمونه یې داده:

زه عاشق یم یار هم نیز	نور څه لرو تمیز
یو پر بله عاشقان یو	په خپل عشق کې صادقان یو
یو په بل پسې رنځور یو	چې نژدې نه یو مهجور یو
عشق که ښه دی که بلا دی	پیدا کړی زموږ مولا دی

د اکبر زمینداوري د غزلې یوه برخه داده:

د خپل ځان له حیرانۍ څه ویل کړم	د عشق ویر به تل پخپله پتول کړم
ما مدام لکه بورا پر ګلو ګشت کړ	اوس به ځم په سرتور سر فراق دګل کړم
د غماز لړمون به زه په لمبه کېږدم	ځیني هېر به د یار بزم ګل او مل کړم
زما د یار د مینې اور په زړه کې بل دی	زه به سر و مال ښندم دید به حاصل کړم

د بېلتون له ویره ژاړم اوښکې وینې
زه اکبر په خپل اشنا د سرښندل کړم

په نهمه هجري پېړۍ کې په پښتو شاعرۍ کې رباعي پیلېږي چې د لومړنیو رباعیو ویونکي خلیل خان نیازی او سلطان بهلول لودي دی. سلطان بهلول (۸۵۰- ۸۹۴هـ) په ډهلي کې افغان پاچا و. په دربار کې به یې شاعران او عالمان پالل. پخپله هم شاعر و. خلیل خان نیازی دده د دربار شاعر و چې دا رباعي یې ویلې ده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

خـړې وریځې ژاړي لـه پاسه	کـویله رېغ کا بېلتون له لاسه
په هغه لوني گوهر په خول ستا	دا مـرحبا کا ستا زموږ مو اسه

د خلیل خان نیازي په ځواب کې سلطان بهلول لودي سم د لاسه دا رباعي و ویله:

ملک به زرغون کړم په ورکړه راسه	گـوره وریځې د داد لـه پاسـه
خـول مې د عدل په درو روڼ دی	جهان به زیب مومي زما له لاسه

د همدې نهمې پیړۍ په جریان کې پښتو ادب ته (ساقي نامه) هم راغله. دا ساقي نامه پټې خزانې تر موږ رارسولې ده. ساقي نامه د خمریه اشعارو یو ډول دی چې د ساقي، جام، گل، مل او صراحي صفتونه پکې بیانېږي. دا ډول اشعار د مثنوي په قالب کې ویل کېدل. د پښتو لومړنی ساقي نامه زرغون خان نورزي ویلې ده.

زرغون خان د نوزادو له نورزو څخه دی. په (۹۱۲هـ) دده پښتو دیوان بشپړ شوی دی. زرغون خان په (۹۲۱هـ) په دیراوت کې وفات شوی دی.

د زرغون خان نورزي د ساقي نامې پیل دادی:

ساقي پاڅه پیاله راکړه	مـرور یار مې پخـلا کړه
اوبه تویې په لمبو کړه	اور مې مړ په دې اوبو کړه

د پښتو ادبیاتو په لرغوني دوره کې یو شمېر مېرمنې شاعرانې هم تېرې شوې دي چې یوه یې زرغونه کاکړه ده. د نهمې هجري پېړۍ په دویمه نیمایي کې زېږېدلې ده، چې یو حکایت یې پټې خزانې راوړی دی:

اوربـدلـې مـې قـصـه ده	چـې لـه شـاتـو هـم خـوږه ده
د اخـتـر پـه ورځ سـهـار	بـایـزیـد چـې و رویـدار
لـه حـمـامـه راوتـلـی	پـه کـوڅـه کـې تـېرېـدلـی
ایـرې خـاورې چـا لـه بـامـه	راچـپـه کـړلـې نـاپـامـه
مـخ او سـر یـې سـو ککړ	پـه ایـرو پـه خـاورو خړ
بـایـزید پـه شـکـر کـښـو سو	د خـپـل مـخ پـه پـاکـېدو سو
چـې زه ور یـم د بـل اور	چـې پـه اور کـې سـم نسکور

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زرغوني پښتو بوستان لومړنی اخلاقي اثر دی چې تر دې دمخه يې کومه بېلګه په پښتو ادب کې نه لرو. همدارنګه له فارسي څخه د ادبي اثارو د ترجمې تاريخ هم له زرغونې څخه پيلېږي.

زرغونه د پښتو ژبې شاعره، ژباړونکې او ښه خطاطه وه. په زرغونې پسې بله مېرمن رابعه ده چې د ظهير الدين محمد بابر د زمانې شاعره وه. په کندهار کې اوسېده. د اشعارو ديوان يې درلود. يوه رباعي يې پټې خزانې راوړې ده:

ادم يې څمکې وته راستون کا	په اور د غم يې سوی لړمون کا
دوزخ يې روغ کا پرمخ د ځمکې	نوم يې د هغه، دلته بېلتون کا

په دې دوره کې دريمه مېرمن نکبخته نومېږي. د شيخ الله داد لور او د شيخ قدم مېرمن وه. پلار نيکه يې په اشنغر کې اوسېدل. عالمه، زاهده او پرهېزګاره ښځه وه. په (۹۶۹هـ) کال کې د (ارشاد الفقرا) په نامه يو کتاب ليکلی و چې درې توټې ترې محمد هوتک په پټه خزانه کې راخيستې دي. د يوې توټې څو بيتونه يې په دې ډول دي:

په زړه ښاد شې اې مؤمنه	په ظاهـــر په بـاطن سپينه
ظاهر زهد په اخلاص کړه	په زړه ټينګ شــه له يقينه
شکر صبر په هر حال کړه	خود نمای مه شه خودبينه

په حکايتي اثارو کې په دغه دوره کې د دوست محمد کاکړ يو حکايتي اثر معلوم دی چې (غرغښت نامه) نومېږي او په (۹۲۶هـ) کال يې په ژوب کې نظم کړی دی.

له دې کتاب څخه د پټې خزانې مؤلف محمد هوتک يو حکايت تر موږ رارسولی دی چې يو څو بيتونه يې دادي:

لــه نــيکانــو روايت دی	هسې تــوګه حــکايت دی
نور محمد کاکړ راوي دی	چې يې فيض تل جاري دی
د نيکـونو له خولې وايي	چې مــنبت يې راته ښايي
چې کـــاکړ نيکـه زاهد و	لــوی ښتن له تل عابد و

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غرغښت نامې حکايات په پښتو مثنوي نظم شوي وو.
په لسمه هجري پېړۍ کې په پښتو شعر کې عرفاني مضامين پراختيا مومي. دغه وخت په هندوستان کې درې شاعران پېژنو چې دری واړه صوفيان، عابدان او زاهدان وو. دا شاعران، شيخ عيسی مشوانی، شيخ علي سرور لودي او شيخ بوستان بړيڅ دي. له دغو شاعرانو څخه شيخ عيسی مشوانی د هندوستان د افغان پاچا شېرشاه سوري معاصر و. د ژوند زمانه يې د (٩٥٠هـ) شاوخوا ټاکل شوې ده. په پښتو، فارسي او هندي ژبو يې يوه منظومه رساله ليکلې ده.
د کلام نمونه يې په لاندې ډول ده:

په خپله کار کړې په خپل انکار کړې
کله بـــادار يـــم کله مې خـــوار کړې
تـــه خـــو قـــادر يـــې پـــه صفتونـــو
کله مې نور کـــړې، کله مې نار کړې
عيســـی حيـــران دی په دې شـــيونو
کلـــه مې يار کـــړې کله اغيـــار کړې

د يوولسمې پېړۍ په لومړيو کې په کندهار کې شيخ صالح محمد الکوزی يو عارف شاعر تېر شوی چې يوه نمونه يې پټې خزانې تر موږ رارسولې ده. شيخ ډېر عابد او عالم سړی و. خپل وخت يې طالبانو ته په تدريس تېراوه او خلکو ته به يې د سمې لارې لارښوونه کوله.

د متن لنډيز:
د پښتو ادبياتو لرغوني دوره له دويمې هجري پېړۍ څخه پيلېږي او د يوولسمې پېړۍ تر لومړيو کلونو پورې رسېږي. يا په بله وينا د امير کروړ سوري څخه پيل او د بايزيد روښان تر ظهور او پاخون پورې رسېږي. د لرغوني دورې اثار د ريګويدا، اوستا له سندرو سره ورته والی لري ځکه چې موضوعګانې او قالبونه يې يو ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي.

د لرغوني دورې موضوعات د نمانځنې سندرې، وياړنې، ويرنې، مينه، ښېلتون او اخلاقي ښوونې دي. شعرونه يې ساده او روان دي. پېچلي تخيلات او لفظي صنايع نه لري. د غوريانو په دوره کې د قصيدو جوړول يو نوی پړاو دی. ددغې دورې اثار لږ دي او يا تر موږه په محدوده توګه رارسېدلي دي او نور يې د زمانې په تېرېدو سره له منځه تللي دي، ځکه د هر شاعر او ليکوال محدودې نمونې په لاس کې لرو. زياتره کتابونه او ديوانونه د پرديو يرغلګرو (چنګېز، تيمور او نادر افشار) د حملو په پايله کې له منځه تللي او لوټ شوي دي. يوازې د سليمان ماکو د تذکرة الاوليا څو پاڼې تر موږه رارسېدلي دي.

په دې دوره کې پښتو ادبي اثار د بدلون، ودې او پراختيا په حال کې دي؛ ځکه په همدغه دوره کې د خپلو ملي اوزانو ترڅنګه قصيده، قطعه، غزل او مثنوي هم رامنځته کېږي. د محتوا له اړخه پښتو شعر د ژوند بېلابېل موضوعات خپلوي لکه د رزم و بزم خبرې، ديني او عرفاني موضوعات، اخلاقي پند و نصايح، وعظونه او نور... د شعر ځينې ځانګړي معنوي ډولونه لکه وياړنه، ساقي نامه، حکايتي اثار هم په دې دوره کې رامنځته کېږي.

د دريمې هجري پېړۍ په دوران کې له عربي څخه پښتو ته ژباړه پيلېږي، ورپسې له فارسي ادبياتو سره پښتو ادبيات اړيکې پيدا کوي.

د سعدي بوستان په لسمه هجري پېړۍ کې د يوې پښتنې مېرمنې له خوا ترجمه کېږي، په دې توګه له فارسي څخه ژباړه په لسمه هجري پېړۍ کې پيلېږي. ددغې دورې اثار په غور، سليمان غر او ملتان کې رامنځته شوي، يعنې دغه وخت پښتانه له پښتونخوا نه نيولې تر هندوستان پورې اوسېدل. د دې دورې اثار په دوو لرغونو تذکرو پټې خزانې او تذکرة الاوليا کې راغلي دي. ددې دورې په اثارو کې د پښتو خپل زاړه لغتونه او ترکيبونه شته چې ځنې يې اوس په محاوره کې نه استعمالېږي. ددغې دورې اثار په وروستيو کې له عربي او فارسي څخه په کلماتو کې اغېز قبلوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي.

- د پښتو لومړنی شعر څه وخت او د چا له خوا ویل شوی دی؟
- په لرغوني دوره کې پښتو قصیده ویونکي څوک وو؟
- د لرغوني دورې اثار تر موږ پورې چا رارسولي دي؟
- د لرغوني دورې کومې ښځینه شاعرانې پېژنئ؟

۲ـ ښوونکی دې زده کوونکي په څلورو ډلو ووېشي یوه ډله دې د لرغوني دورې د شاعرانو نومونه، بله ډله دې کتابونه، بله ډله دې د شعر د ځانګړنو او څلورمه ډله دې د پښتو ادب اړیکې له نورو ژبو سره په ځوکرښو کې ولیکي.

۳ـ د مقاومت شعر څه وخت او د چا له خوا پیل شو؟

۴ـ زده کوونکي دې په متن کې عام او خاص نومونه پیدا او ولیکي، بیا دې یې په وار سره په ټولګي کې ووايي.

۵ـ په لرغوني دوره کې نثر لیکل څه وخت پیل شول، له دغې دورې څخه موږ د نثر کومه نمونه لرو؟

۶ـ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې استعمال کړي:

لتاړ	ایوادونه	دښن	پلن	زړن	مخسور
دریغ	ستایوال	سوبه	ګروه	رونېلی	مهجور
ښندم	کویله	خول	مواس	مرحبا	

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې لوست په غور سره ولولي او ددغې دورې په مهمو ټکو دې خپل نظر ولیکي، په بله ورځ دې یې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ديارلسم لوست

ښځې او لنډۍ

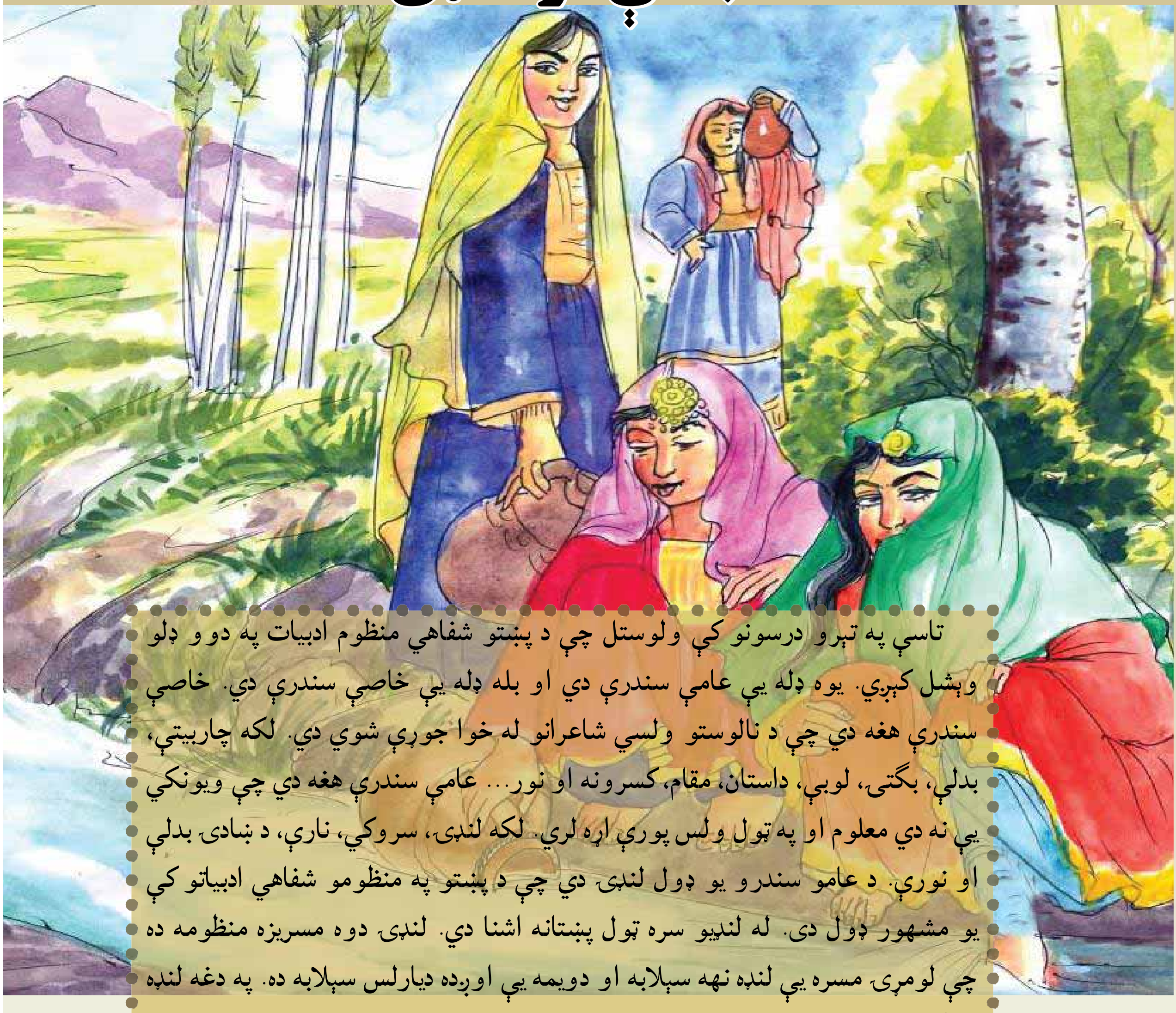

تاسې په تېرو درسونو کې ولوستل چې د پښتو شفاهي منظوم ادبيات په دوو ډلو وېشل کېږي. يوه ډله يې عامې سندرې دي او بله ډله يې خاصې سندرې دي. خاصې سندرې هغه دي چې د نالوستو ولسي شاعرانو له خوا جوړې شوي دي. لکه چاربيتې، بدلې، بګتۍ، لوبې، داستان، مقام، کسرونه او نور... عامې سندرې هغه دي چې ويونکي يې نه دي معلوم او په ټول ولس پورې اړه لري. لکه لنډۍ، سروکې، نارې، د ښادۍ بدلې او نورې. د عامو سندرو يو ډول لنډۍ دي چې د پښتو په منظومو شفاهي ادبياتو کې يو مشهور ډول دی. له لنډيو سره ټول پښتانه اشنا دي. لنډۍ دوه مسريزه منظومه ده چې لومړۍ مسره يې لنډه نهه سېلابه او دويمه يې اوږده ديارلس سېلابه ده. په دغه لنډه منظومه کې يو بشپړ مضمون ځايداى شي. لنډۍ په مختلفو سيمو کې په مختلفو نومونو يادېږي، لکه: لنډۍ، ټپه، ټيکۍ، مسره او نور...

په دې لوست کې په هغو لنډيو غږېږو چې د ښځو له خوا ويل شوي دي.

ـ ولې ښځې لنډۍ وايي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څنګه چې مخکې مو وویل د لنډیو ویونکي معلوم نه دي. لنډۍ د عام ولس دي. یو شپون، یو اوښبه، یو بزګر او په زیاته اندازه زموږ کلیوالو ښځو ډېرې لنډۍ ویلي دي. یا په بله وینا ښځې د لنډیو په ایجاد کې ډېره برخه لري.

په ټولنه کې د ښځې د ژوند شرایط په خاصه توګه سخت دي، تر هر څه دمخه دا ټولنه د نارینه وو ده او نارینه وو د ځان لپاره جوړه کړې ده. د ټولنې اساسي ارزښتونه د نارینتوب ارزښتونه دي. په دې ټولنه کې په ښځې باندې دوه ډوله فشارونه راځي، فزیکي او اروایي. په فزیکي لحاظ د کور ټول درانه کارونه د ښځې په غاړه دي. د کر کروندې یو څه برخه په نارینه وو پورې اړه لري خو نور ډېر وخت یې هسې تېرېږي.

ښځه له سهار نه تر ماخوستنه یوه شېبه کراره نه کېني. د فصلونو په وخت کې هم ښځه له نارینه وو سره د قولبې، لو او درمندونو په راټولولو کې پوره مرسته کوي. برسېره پر دې په ورځ کې دوه ځلې د اوبو راوړل، د اولادونو روزنه، ډوډۍ پخول، کټې پخول او جامې ګنډل او پریمنځل او نور داسې ډېر کارونه ښځې سرته رسوي.

هغه څه چې ښځه ځوروي هغه ددې روحي فشار دی او احساس کوي چې ددې انساني ښځینه طبیعت د پښتو لاندې کېږي او یا ورته په سپکه سترګه کتل کېږي، همدغه د روحي فشارونو له کبله د مقاومت ترځنګه عکس العمل ښکاره کوي او د خپل عکس العمل لپاره د سندرې (لنډۍ) لاره غوره کوي او په لنډیو کې د خپل اعتراض غږ پورته کوي او هغه څه چې په ښکاره ډول یې نه شي ویلی په لنډیو کې یې بیانوي.

لنډۍ د پښتو د ولسي ادب روح دی او د ژوند ټولو اړخونو پکې انعکاس موندلی دی. ښځې چې په عنعنوي توګه له ډېرو پابندیو سره مخ دي او په ډېرو موضوعاتو کې د وینا، مشورې او تصمیم حق نه لري نو خپل دغه تاثرات په لنډیو کې څرګندوي چې د دوی دغه څرګندونه بیا ډېر ژر په ټولنه کې خپرېږي.

دوی په لنډیو کې د هرې موضوع څرګندونه کوي. ټولنیزې پابندۍ غندي، د خپلې مینې، غم او خوښۍ، د وصال خوښي او د فراق غم او غوسې، فخر او ویاړ، ننګ او غیرت او د ځینو ټولنیزو عنعناتو او دودونو څرګندونه کوي. د ژوند حقیقتونه یو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو بیانوي او ناوره خواو ته يې په انتقادي توګه ګوري. زموږ په ټولنه کې اکثره ښځه د عنعنوي او رواجي زنځیرونو په کړیو کې بنده ده او ددې انساني نفس يې قید کړی دی.

خدایه په څه ګناه کړېږم
لکه ستې په سرو لمبو کې ناسته يمه

په لنډیو کې بې شماره کردارونه تر سترګو کېږي چې یو مهم کردار يې ښځه ده. ښځه لکه څنګه چې په ټولنه کې ده، هماغسې له هر موقف نه لکه خور، ماندینه، مور، خورزه، وریره او میینې په توګه راڅرګندېږي.

د ښځو د لنډیو عامه موضوع د دوی مظلومیت دی او دا مظلومیت مختلف ډولونه لري. د پلار په کور کې مظلومیت، د مېړه په کور کې مظلومیت او په ټولنه کې ددوی مظلومیت.

پر مخ مې مه وهه ظالمه
د اوښکو ډکې سترګې چاته واړومه

کوم تاوتریخوالی چې له ښځو سره کېږي او یا جبري ودونو ته اړ ایستل کېږي او یا د ولور په وړاندې په جبري توګه د زیات عمر خاوند ته نکاح کېږي، دا ټول په هغو لنډیو کې وینو چې د ښځو له خوا ویل شوي دي.

د ښځو لنډۍ د دوی د ژوند هغه ربښتیني هنداره ده چې زیاتی او کمی پکې نشته.

چې ډوډۍ خورم دادا قارېږي
چې روپۍ شرنګ کړي دادا شین له خندا شینه

مینه یم منکره نه یم
که شینکی خال مې د چړو په څوکو ځینه

صورت زما واک يې د نورو
ربه ته واخلې دا بې واکه صورتونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوال د الله په در کې وکړه
پلار مې سودي دی ما مالدار ته ورکوينه

زما بې بې دادا ته وايه
خوشحاله نه يم له ناکامه ناسته يمه

مسافري دې روزي مه شه
زه دې په سپينه خوله ويده پرې ايښې يمه

لکه څنګه چې ښځې د تاريخ په اوږدو کې د وطن او استقلال ساتنې په وخت کې له خپلو نارينه ورونو سره څنګ په څنګ درېدلي دي د خپلو مېړانو او کارنامو يادونه يې په لنډيو کې کړې ده. په دغسې حساسو حالتونو کې يې نارينه وته روحيه ورکړې او د دوی د هڅونې له کبله هم بری تل زموږ د خلکو په نصيب شوی دی. د ميوند په جګړه کې د ملالې لنډۍ يوه تاريخي بېلګه ده:

که په ميوند کې شهيد نه شوې
خدايږو لاليه بې ننګۍ ته دې ساتينه

نور مثالونه يې هم ډېر دي لکه:

که تور وربل مې ميراتېږي
په وطن جنګ دی جانان نه ايسارومه

جانانه داسې وخت به راشي
چې ټوپک واخلو لاس تر لاس مورچل ته ځونه

جانان به څنګه توره نه کړي
تر نيمايي مورچله زه ورسره ځمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځيني څېړونکي وايي چې لنډۍ د يوې نيمې مسرې شعر دی. په دې يوه نيمه مسره کې پوره او بشپړه معنا پرته ده. په دې يوه نيمه مسره کې د مطالبو يو سمندر په غورځنګونو دی. په دې شعر کې د تېر وخت د يوې پېښې شوې حادثې سببونه او پايلې بيانېږي. چې ددغسې يوې لنډۍ په يادولو سره لوستونکي ته په ذهن کې د تېرې پېښې يو بشپړ انځور رامخته کېږي:

د خپله لاسه مې پرې مړ کړې
چې ډزې وشوې زه پر بام دروختمه

په لنډيو کې ښځو د پښتني ټولنې کمزوری اقتصادي حالت ډېر ښه څرګند کړی دی.

نوکري او مسافري چې دواړه سره تړلي دي او دې دواړو خواو چې ښځې ځورولي دي نو بيا يې دا درد په لنډيو کې داسې بيان کړی دی:

په تا به کوم وطن اباد وي
زه د بېلتون په تروږمۍ کې ناسته يمه

نيستي پېغور نه دی جانانه
زه د چرګانګ ميچنه ستا لپاره کړمه

سبا مې بيا د کډې وار دی
په سر پنډونه چلوم په زړه غمونه

خدايه د قطر بازار وران کړې
په شتو مېړو کې جونې کونډې ناستې دينه

مسافري په بې غمۍ کړه
ترله دې خپله په نامه دې ناسته يمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډيز:

لنډۍ د منظومو شفاهي ادبياتو يو مشهور ډول دی چې ويونکي يې معلوم نه دي او د ټول ولس ګډ مال دی. لنډۍ د شفاهي ادبياتو په عامو سندرو کې راځي چې د ښځو برخه پکې ډېره زياته ده. لنډۍ دوې مسرې لري چې لومړۍ يې لنډه نهه سيلابه او دويمه يې اوږده ديارلس سيلابه ده.

په لنډيو کې ټول پښتانه او په تېره بيا ښځې د خپل ژوندانه خوښۍ او ناخوالې يو په يو بيانوي.

د ژوندانه ډېر هغه اړخونه چې دوی يې د ويلو حق نه لري په لنډيو کې ښکاره کوي.

لنډۍ د ښځو لپاره د تسکين يوه وسيله ده چې خپل دردونه، احساسات او خپلې غوښتنې پکې بيانوي. په عامه توګه د ټولو پښتنو ژوند او په تېره د ښځو د ژوندانه داسې کوم اړخ به نه وي چې په لنډيو کې نه وي څرګند شوی. انساني مينه، خواري، مزدوري، مسافري او جلا وطني، پښتني عنعنات، وطن ساتنه او مېړانه، تاريخ او تاريخي پېښې، ګودر او ربار، ستاينه او غندنه او د ورځني ژوند ټول اړخونه د لنډيو موضوعات دي.

لنډۍ په مختلفو سيمو کې په مختلفو نومونو يادېږي، لکه: لنډۍ، ټپه، مسره، ټيکۍ او نور... لنډۍ د ښځو د اظهار يوازينۍ وسيله ده چې خپل هر ډول احساسات پکې په ربښتيني ډول څرګندوي او وجه يې داده چې د لنډيو ويونکي معلوم نه وي او د چا نوم ورپورې تړلی نه وي.

د لنډيو له مطالعې څخه زموږ د خلکو ژوند، تاريخ، دود دستور، کړه وړه او د دوی ځانګړې خصوصيات څرګندېدای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په وار سره ولولي او بیا دې په متن کې راغلي یوه، یوه لنډۍ معنا کړي.

۲ـ زده کوونکي دې د لاندې لنډیو مفهوم په خپلو کتابچو کې ولیکي او بیا دې یې په ټولګي کې واوروي.

کــه پــه مــیــونــد کــې شــهــیــد نــه شــوې
خــدایــږو لالــیــه بــې ننګۍ تــه دې ساتینه

د خــپــلــه لاســـه مـــې پـــرې مـــړ کـــړې
چــې ډزې وشـــوې زه پــر بـــام دروختمه

زمـــا بـــې بـــې دادا تـــه وایـــه
خـوشـحـالـه نـه یـم لـه نـاکـامـه نـاسـتـه یمه

۳ـ زده کوونکي دې په وار سره یوه یوه لنډۍ له خپله ځانه ووایي، موضوع او مفهوم دې پخپلو خبرو کې څرګند کړي.

۴ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

- لنډۍ د جوړښت له مخې څه ډول شعر دی؟
- لنډۍ په کومو نومونو یادېږي؟
- لنډۍ په کومو سندرو کې راځي؟
- لنډۍ د چا له خوا نه ویل کېږي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵_ په متن کې راغلې لنډۍ په غور سره ولولئ. په دغو لنډيو کې نومونه، صفتونه او فعلونه په نښه کړئ او په وار سره يې په ټولګي کې ولولئ.

۶_ زده کوونکي دې په وار سره د لاندې لنډيو مفهوم په خپلو خبرو کې ووايي:

کــه ســرې فــصلــونــه وشــول
مــاتــه لالــي د ســره ســالــو ويــلـي ديــنه

ســتــرګــې دې وې وتــلـې نــه وې
چــې پــه مــالــت دې لــويـدم نــه دې ليدمه

> فعل هغه کلمه ده چې له درې ګونو زمانو څخه په يوه کې د يو کار کېدل څرګند کړي.
>
> لکه: خوړل، تلل، کول، کړل.
>
> زه کتاب لولم، هغه ولاړ، ملالۍ تللې وه.

۷_ زده کوونکي دې د لنډيو موضوعات وليکي او ودې وايي چې لنډۍ زموږ د ژوند کوم موضوعات راچاپېروي، بيا دې په وار سره په ټولګي کې ولولي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپل کور کې، له خلکو، (په تېره بيا د کور له ښځو او نجونو څخه) يا له خپل شاوخوا خلکو څخه لس لس لنډۍ چې په دې لوست کې نه وي راغلي، په خپلو کتابچو کې وليکي او بله ورځ دې يې په ټولګي کې واوروي او خبرې دې پرې وکړي.

افضل خان او تاريخ مرصع

په پښتو ادب کې ډېر نوميالي ليکوال تېر شوي چې پخپل وخت کې يې د قدر وړ اثار ليکلي او پښتو ادب يې پخپلو ليکنو بډاى کړى دى.

له روښانيانو نيولى، بيا تر خوشحال کورنۍ پورې او له دوى را وروسته د پښتو ادب ځلانده او غني دوره ده چې پښتو ادب پرې ښکلى دى.

د خټکو په کورنۍ کې ډېر شاعران او ليکوال تېر شوي چې موږ ته يې د شعرونو ديوانونه او نور کتابونه پاتې دي. دغې کورنۍ يو نوميالى ليکوال افضل خان خټک دى چې پخپله يې هم پښتو ادب ته د پاملرنې وړ خدمتونه کړي دي او نور يې هم دغه خدمت ته هڅولي دي. په دې درس کې به تاسو د افضل خان خټک په اړه يو لړ معلومات ولولئ چې دده له ژوند او کتابونو سره اشنا شئ.

ـ د تاريخ مرصع په اړه مو دمخه څه معلومات درلودل؟

ـ د افضل خان نوم مو دمخه اورېدلى و، که مو اورېدلى وي په اړه يې خبرې وکړئ.

تاریخ مرصع په پښتنو تاریخونو کې یو مهم او ارزښتمن کتاب دی چې افضل خان خټک لیکلی دی. تاریخ مرصع په پښتو ژبه کې د پښتنو لومړنی تاریخ دی چې د پښتنو په اړه ډېر معلومات لري. افضل خان خټک په ۱۰۷۵هـ. کې پیدا شوی او تر ۱۱۶۱ یا ۱۱۶۴ پورې یې ژوند اټکل شوی دی.

افضل خان خټک د اشرف خان هجري زوی او د خوشحال خان خټک لمسی دی. له کوچنیوالي نه هوښیار او بیدار و. خوشحال خان هم پخپله کورنی کې ده ته زیاته پاملرنه کوله او زیاته هیله یې ورته لرله. دی هم له خپل نیکه سره په ځینو سفرونو او کله کله د ښکار کولو په وخت کې ملګری و. خوشحال خان په خپل ژوند کې د قوم مشري دده پلار اشرف خان هجري ته وسپارله، خو اشرف خان د خپل ورور بهرام په اختلاف کې د مغلو د حکومت په لاس کې ولوېد او هند ته زنداني ولېږل شو چې له څوارلس کاله زندان نه وروسته په هند کې مړ شو.

کله چې اشرف خان هجري د بهرام خان په لمسه د اورنګ زیب حکومت بندي کړ، نو بهرام خان د قوم د مشرتابه واګې پخپل لاس کې واخیستلې او د خوشحال خان له خوا هم مشري افضل خان ته وسپارله شوه.

د بهرام خان تر مړینې وروسته افضل خان په مستقله توګه د خپل قوم سردار شو. ویل کېږي چې یو شپېته کاله یې د خپل قوم مشري وکړه.

افضل خان د قوم د مشرۍ تر څنګه پښتو ادب ته هم ډېر خدمتونه وکړل. ښه شاعر و او په تاریخ لیکلو کې یې لوی لاس درلود. همدارنګه یو ښه ژباړونکی و. د شعرونو دیوان یې نه دی راپاتې.

د افضل خان خټک له مهمو اثارو څخه یو هم (تاریخ مرصع) دی چې قلمي نسخې یې په (برټش) موزیم، هند، بنګال او لاهور کې شته.

د تاریخ مرصع په لومړۍ برخه کې د ملک کالوت او خالد بن ولید بیان راغلی دی. وروسته او وه دفترونه په دې ډول دي:

لومړی دفتر د لودي پاچاهانو حالات بیانوي. دویم دفتر د سوریانو په باره کې دی. دریم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفتر د لويو پښتنو اميرانو حالات بيانوي. څلورم دفتر د کابل د صوبې پېښې څرګندوي.

په پنځم دفتر کې د سړبني او نورو پښتنو قومونو بيان راغلی دی. شپږم دفتر د ختکو د قبيلې حالات او جګړې بيانوي.

په اووم دفتر کې د پښتنو بزرګانو حالات او د ژوند پېښې راغلي دي. د کتاب په وروستی برخه کې د پښتني قبايلو نسب نامه راوړل شوې ده.

افضل خان ختک ددې تاريخ په ليکلو کې د خواجه نعمت الله هروي د (مخزن افغاني)، د اخوند درويزه له (مخزن الاسلام) او (تذکرة الابرار) او د خوشحال خان له (بياض) څخه ګټه اخيستې ده.

په دې کتاب کې تر ۱۱۳۶هـ.ق. پورې واقعات راغلي دي خو دا نه ده معلومه چې د کتاب ليکل يې څه وخت پيل کړي او په کومه نېټه پای ته رسېدلی دی. تاريخ مرصع په اصل کې د پښتنو تاريخ دی خو په ضمني توګه د هندوستان د تاريخ پېښې هم پکې راغلي دي.

د تاريخ مرصع نثر روان او ساده دی. جملې يې لنډې لنډې او د پښتو سوچه کلمات استعمالوي. ځای، ځای پښتو متلونه هم راوړي.

مشکل او نا اشنا لغتونه نه کاروي. ځيني ترکيبونه يې فارسي ژبې ته نژدې دي. تاريخ مرصع د دوست محمد کامل مومند په مقابله او سريزه په ۱۹۷۴م. کال کې خپور شو. د کتاب د مخونو شمېر (۱۴۹۴) ته رسېږي.

د تاريخ مرصع د نثر نمونه:

((ميرزا بله چاره بې له صلحې ونه ليدله، سرې يې تر ميان کړل. راويې بلل، ورته يې وويل چې د ماکور هم ستاسو خپل دی. پښتانه چې په عقل کې سازوار دي ځکه ډېر نفساني دي. په لږ سود مقصود ډېر بهبود تر شاکوي. ورځ په ورځ به مشرانو د اولس ميرزا ته امد و رفت کاوه.

يوه ورځ اته سوه کسه راغلل. همګي بې وسلې. يو محمود د محمد چغرزي زوی يو چړوکی په خپله بډه وړې وه. چې ورننوتل، د ميرزا بدنيتي يې وليدله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه دې نورو ته ووې چې که وايئ زه به مرزا مړ کړم. هغو نورو منع کړ چې حق د نمک ساتلی بويه. موږه سره بد نه کا. دا چوغلي جنکاګيګياني کړې وه چې دا هومره ډېر به يو ځلې بيا نه مومي او له دوي نه په نيکۍ خلاص نه شې. دا وخت غنيمت وګڼه او واړه قتل کا.

واړه يې وتړل، يو، يو يې وواژه. په هغه وخت يو لوی ملک د ميرزا په خدمت عرض وکړو چې دوه التماس ارزو لرم که قبول شي. ميرزا ووې چې قبول دي.

اول يې دا ووې چې ورارہ زما ملک احمد له قيده خلاص شي. بادشاه يې خون معاف که، بل دې د اولس اطفال بند نه شي. بلکه پرېږدئ هر لور ته چې درومي. ميرزا قبول کړ. ميرزا ورته ووې چې زما ګمان وو چې ته به خپل سر غواړې يا به دوه کسه ځوانان غواړې. ده ورته ووې چې تر دې واړو زه ښه نه يم. که دومره عزيزان مې مري زه به خپل ځان په څه خلاصوم.))

د افضل خان بل کتاب علم خانه دانش دی چې د فارسي دکليله و دمنه پښتو ژباړه ده. د لرغوني هند د غه کتاب (پنج تنترا) په (۲۰۰ ق.م.) کې حکيم بيدبايي په سنسکرت کې ليکلی و. دغه کتاب بيا وروسته په پهلوي، عربي، يوناني، فارسي ژبو وژباړل شو. د اکبر پاچا په وخت کې د هغه يو درباري عالم او ليکوال ابو الفضل دا کيسې په فارسي ژبه د (عيار دانش) په نوم ترجمه کړې وې، چې افضل خان له همدې کتاب څخه د (علم خانه دانش) په نوم پښتو ته وژباړه.

افضل خان د دې کتاب د ژباړلو په هکله وايي: ((وپوهېږه چې کتاب د کليله او دمنه جمع کړی د هندوستان دانشورانو دی. همېشه به دانايان او عالمان د يونان د فارس په دا فکر وو چې يو کتاب د ملوکانو د پاره دستور العمل ساز کړو. اما دا له چا ونه شوه. مګر د هندوستان په حکيمانو ساز شو، لوی لوی خبرې يې د بې زبانو جمع کړې. فايدې يې پکې ملاحظه کړې، حکمت د پند خبرې د حکيمانو چې دارو د رنځ د نادانانو او غذا و قوت د دانايانو دی. په طريق د هزل مطايبې دواړه چې دانايان يې د حکمت نه پند واخلي او نادانان يې رغبت قصې او افسانې ته وکړي. په رغبت په محبت يې ياد کړي او خورد

(c) ketabton.com: The Digital Library

سالان چې په مقام د تحصیل د علم کې دي په گومان د علم و پند یادول په دوی گران نه دي چې په عقل تجربه ورسي. هغه چې دوی یادکړي دي له هغو افسانو نه نفع واخلي او د عقل په خزانه دانشمند شي.

مثال ددې خبرې داسې دی لکه څوک په هلکوالی کم عقل وي او په مرتبه د عقل ورسي، په خزانه پېښ شي چې پلار دده د پاره ساتلی وي. په هغه توانگر شي او باقي عمر له ترده فارغ شي.))

افضل خان خټک سرېېره پر دې چې یو مورخ، ژباړونکی، لیکوال او شاعر و د خپلې ژبې سره یې ډېره مینه درلوده او د همدغې مینې پر بنسټ یې پښتو ژبې او ادب ته ډېر خدمتونه وکړل.

دده پر غوښتنه له عربي او فارسي څخه پښتو ژبې ته ډېر کتابونه وژباړل شول، لکه: دگوهر خان خټک (قلب السیر) د محمد مظفر تاریخ اعثم کوفي او د عبدالحلیم اختیارات بدیعې. د فرهنگي زیرمو د غني کولو او خوندي کولو لپاره یې هم کاتبانو ته دنده وسپارله چې د پښتو اثارو څخه څو نقلونه ولیکي. همدارنگه د خپل نیکه خوشحال خان خټک خواره واره اثار یې راټول او ترتیب کړل.

د خوشحال خان د کلیاتو او نورو اثارو یې څو، څو نسخې ترتیب کړې، افضل خان پخپله هم کتابونه ژباړل او نور یې هم هڅول چې د پښتو ژبې د بډایتوب په کار کې ونډه واخلي.

د افضل خان خټک نثر د خوشحال خان خټک او عبدالقادر خان خټک له نثر نه وروسته د خپل وخت یو ښه او غوره نثر گڼل شوی دی. د تاریخ مرصع نثر تاریخي نثر دی او د علم خانه دانش نثر قصه یي نثر دی. لکه څرنگه چې مخکې یادونه وشوه د افضل خان خټک د نثر جملې او ترکیبونه اسان او روان دي. وړې او لنډې جملې کاروي چې مطلب ترینه په اسانی اخیستل کېږي خو دغه نثر د هندي او فارسي ځانگړې اصطلاحات او کلمات ډېر لري.

د نثر ادبي ښکلا یې کمه ده او ادبي ارزښت یې لږ دی. یو ازې د پښتو په تاریخي نثرونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د پاملرنې او مطالعې وړ نثر دی ځکه چې د پښتنو لومړنی موجود تاریخ دی. د تاریخ مرصع په نثر لیکنه کې افضل خان د خوشحال خان خټک د نثر لیکنې د سبک پیروي کړې ده.

د خوشحال خان بیاض یې هم کټ مټ په تاریخ مرصع کې را اخیستی دی.

افضل خان خټک شعرونه هم ویل خو د شعرونو د دیوان څرک یې تراوسه نه دی لګېدلی. د افضل خان د شعرونو یوه نمونه په تاریخ مرصع کې او بله په علم خانه دانش کې راغلې ده:

کاروبار مو همګي راته عیان دی
و عیان ته څه حاجت د بل بیان دی
سیلابونه د خلاف شول و بله جمع
بیا لنډی د آب سیند غونډې روان دی
آئینه چې له زنګاره مصفي وي
که زنګې مخ په کافورو نمایان دی
(له تاریخ مرصع څخه)

صورت مې هر څو که ډېر زبون دی
که مې د ځمکې د لاندې یون دی
زه به په لوري د اشنا خوځم
که یون مې هر څو په شواخون دی
(له عیار دانش څخه)

د متن لنډیز:

افضل خان خټک د خټکو د کورنۍ یو روښانه ستوری و. د اشرف خان هجري زوی او د خوشحال خان خټک لمسی دی. په ۱۰۷۵هـ کې زېږېدلی او تر ۱۱۶۱ یا ۱۱۶۴هـ پورې ژوندی و. دی له خپل پلار نه وروسته د قوم مشر او سردار و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشهور اثار يې (تاريخ مرصع) او (علم خانه دانش) دي. تاريخ مرصع د پښتنو يو لوی او جامع تاريخ دی چې د لوديانو، سوريانو، ختکو، پښتنو اميرانو او پښتنو بزرگانو احوال پکې راغلی دی. د هندوستان د مغليه حکمرانۍ کورنۍ احوال او پېښې پکې هم راغلي دي.

په تاريخ مرصع کې تر ۱۱۳۶هـ. پورې حالات او پېښې راغلي دي. د افضل خان ختک بل کتاب علم خانه دانش د فارسي (عيار دانش) پښتو ترجمه ده چې په ۱۱۲۸هـ. کې يې کار تمام شوی دی.

د افضل خان د شعر دوې نمونې تر موږه رارسېدلي او نور شعرونه يې لاس ته نه دي راغلي. د افضل خان ختک په غوښتنه ډېر کتابونه له عربي او فارسي څخه ژباړل شوي دي. د خپل نيکه اثار يې راټول او ترتيب کړي دي. د خوشحال کليات او نور اثار يې د کاتبانو په واسطه په څو څو نسخو کې ترتيب کړي دي. په پښتو ژبه او ادب کې د دغه مورخ، ژباړونکي، ليکوال او شاعر کارونه د ستاينې وړ دي.

څرګندونه

ميرزا الغ بيګ د تيمور له کورنۍ څخه د کابل والي و. (۸۵۶هـ.)

فعاليتونه

۱ـ زه کوونکي دې يو ځل متن له ځان سره ولولي او بيا دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- افضل خان له کومې کورنۍ څخه و پلار او نيکه يې څوک و؟
- افضل خان د کومو آثارو خاوند دی نومونه يې واخلئ؟
- د افضل خان په کورنۍ کې کوم شاعران پېژنئ نومونه يې واخلئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د افضل خان له پلار سره څوک مخالف و او څه يې ورسره وکړل؟

۲_ زده کوونکي دې د تاريخ مرصع د نثر نمونه په وار سره په ټولګي کې په لوړ غږ ولولي او بيا دې د متن مفهوم په خپلو خبرو کې وړاندې کړي.

۳_ زده کوونکي دې د افضل خان مهم ادبي خدمتونه په يو پراګراف کې وليکي او بيا دې يې په ټولګي کې په وار سره ولولي.

۴_ زده کوونکي دې په وار سره لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- تاريخ مرصع له څه شي نه بحث کوي؟
- افضل خان د تاريخ مرصع په ليکلو کې له کومو کتابونو څخه ګټه اخيستې وه؟

۵_ زده کوونکي دې ځواب ووايي چې د افضل خان په غوښتنه کوم کتابونه ترجمه شوي دي؟

۶_ د علم خانه دانش له ترجمې څخه د افضل خان مقصد څه و؟

۷_ زده کوونکي دې په وار سره د افضل خان خټک د شعرونو نمونې په لوړ غږ ولولي او مفهوم دې په خپلو خبرو کې بيان کړي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې هر يو پخپله خوښه د خټکو د کورنۍ په يو تن شاعر څو کرښې وليکي او په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو لنډه کیسه

د شلمې پېړۍ په راتګ سره د شعر تر څنګه د پښتو نثر لمن هم پراخه شوه، له پېچلتیا او تکلف نه ووت او د روانۍ، ساده ګۍ او عام فهمۍ لاره یې غوره کړه. له زړو شکلونو سربېره یې نوي شکلونه هم پخپله غېږه کې ومنل. په دې معنا چې نوي صنفونه او ډولونه یې خپل کړل.

لکه لنډه کیسه، ناول، ډرامه، سفرنامه، تکل او نور ډولونه په پښتو ادب کې رواج شول، وده یې وکړه او پراختیا یې وموندله. ددغو نویو ادبي ژانرونو هر یو یې ځانته ځانګړې جوړښت او چوکاټ لري چې د خپلو ځانګړتیاو له مخې یو له بله جلاکېږي.

موږ په دې لوست کې د لنډې کیسې په تاریخچه باندې لنډې خبرې لرو او د لنډې کیسې د جوړښت او توکو په اړه به هم یو لږ لنډ معلومات ولرو چې تاسې ته بې ګټې نه دي.

ـ لنډه کیسه څه ته وايي؟

ـ په پښتو کې کوم لیکوال پېژنئ چې لنډې کیسې یې لیکلې دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

له کومې ورځې نه چې د انسان ژوند پیل شوی دی، له هماغې ورځې نه کیسې هم پیل شوي دي. پخپله انسان د ژوند په اوږدو کې کیسې جوړې کړي دي او د ژوند په زړه پورې پېښې یې د کیسو په بڼه یو بل ته لېږدولي دي. دا کیسې په لومړي سر کې په شفاهي ډول وې خو کله چې خط منځته راغی نو ددغو کیسو یو څه برخه په لیکلي بڼه خوندي شوه. د ننني لنډې کیسې فکر هم له دغو فولکلوري کیسو نه رازېږېدلی دی. ننني لنډه کیسه چې په انګرېزي ژبه کې ورته شارټ سټوري (Short Story) وایي لومړی په غرب کې رامنځته شوه.

په ختیځ کې کیسه ډېره زړه او لرغونې ده. د اربابي کیسو مجموعه د (پنجا تنترا) په نامه له دوه زرو کلونو نه زیات عمر لري. دا کتاب د نړۍ په ډېرو ژبو ژباړل شوی چې په پښتو کې یې ژباړه درې سوه کاله د مخه افضل خان خټک کړې ده. له لسمې پېړۍ نه راوروسته په پښتو کې د احمد اخوند لنډ، لنډ حکایتونه هم شته چې اوسنیو لنډو کیسو ته یو څه ورته والی لري؛ خو کومه نننۍ لنډه کیسه چې په غرب کې یې شارټ سټوري بولي په نولسمه پېړۍ کې پیل شوه. لنډه کیسه په اوسنۍ بڼه امریکایي لیکوال اډګارالن پوه پیل کړه او په ۱۸۴۲م. کال کې یې ورته ځانګړي اصول وټاکل. یو بل امریکایي لیکوال او کره کتونکي براندر ماتیوز په (۱۸۸۵م.) کال کې په انګلیسي ژبه کې د لنډې کیسې د نوم وړاندیز وکړ. اډګارالن پوه د لنډې کیسې بنسټګر دی او د لنډې کیسې د پلار لقب یې هم ګټلی دی. لنډه کیسه لکه څنګه چې وویل شول په اروپا کې رامنځته شوه او بیا یې د نړۍ ادبیاتو ته لاره پیدا کړه. له انګرېزي ادب څخه په تقلید په اردو ادب کې لنډه کیسه پیل شوه.

په اردو ادب کې لنډه کیسه په (۱۹۰۴ _ ۱۹۰۷م.) کلونو کې رامنځته شوه او لومړنی لیکوال چې په دغو کلونو کې یې لنډه کیسه ولیکله پریم چند نومېده. د اردو ادب په تقلید په پښتو ادب کې هم لنډه کیسه د لومړي ځل لپاره د شلمې پېړۍ په دویمه لسیزه کې پیل شوه. په پښتو ادب کې سید راحت زاخیلی لومړنی لیکوال و چې په (۱۹۱۷م.) کال کې یې د (کونډې نجلۍ) په نوم لنډه کیسه ولیکله. په کوزه پښتونخوا کې په راحت پسې بیا نورو لیکوالو د لنډې کیسې په لیکلو پیل وکړ چې د ادب دغه ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته يې وده او پراختيا ورکړه. په راحت پسې چې کوم ليکوالان د لنډې کيسې په ميدان کې ځلېدلي دي، نومونه يې په دې ډول دي: ميا ازادګل، سربلند خان، سمندر خان سمندر، عبدالروف نوشهروي، ماسټر عبدالکريم، مير مهدي شاه مهدي، قلندر مومند، ګل افضل خان، زيتون بانو او نور...

په افغانستان کې د لومړي ځل لپاره لنډه کيسه پوهاند عبدالحی حبيبي وليکله او په (۱۳۱۵هـ.ل.) کال يې د (طلوع افغان) په اخبار کې خپره کړه. دا کيسه (توريالی پښتنه) نومېده. له پوهاند عبدالحی حبيبي نه وروسته يو شمېر نورو ليکوالو لنډې کيسې وليکلې او دغه نوي ادبي ژانر ته يې وده ورکړه. هغو ليکوالو چې په دې برخه کې کار کړی دی نومونه يې په دې ډول دي: موسی شفيق، ميرا جان سيال، ګلاب ننګرهاری، حبيب الله تږی، ابراهيم عطايي، محمد دين ژواک، امين افغانپور، عبدالمنان ملګری، مصطفی جهاد او نور...

د لنډې کيسې ځانګړتياوې:

اډګار الن پوه د لنډې کيسې تعريف داسې کوي: لنډه کيسه هغه نثري داستان دی چې لنډ وي او له نيم ساعت څخه تر دوو ساعتونو پورې ختم شي.

خو دا بايد په ياد ولرو چې اوس لنډې کيسې له دې څخه هم لنډې شوې دي. د لنډې کيسې د رامنځته کېدو علت په دې کې دی چې شومره بشري ټولنې د پرمختګ پړاوونه وهل، نو په هماغه اندازه د انسانانو ضرورتونه او مصروفيتونه هم زياتېدل. لکه څنګه چې پروني انسان ډېر وزګار وختونه درلودل او اوږده اوږده رومانونه به يې لوستل، نو نننې انسان د ډېر مصروفيت له کبله دا کار نه شو کولای، خو ددې اړتيا يې هم محسوسوله چې خپله ادبي تنده ماته کړي. همدغه وجه وه چې اوږدو کيسو خپل ځای لنډو کيسو ته پرېښود او په داستاني ادب کې لنډه کيسه خلکو ته ډېره په زړه پورې شوه. د لنډې کيسې يو ستر ارزښت د هغې لنډون دی چې د وخت د ضايع کېدو مخه نيسي.

لنډه کيسه يو پلاټ يا خاکه لري. په پلاټ کې د پېښو تسلسل راغلی وي يا په بله وينا پيل، منځ او پای پکې وي. چې په پای کې د غوټې خلاصېدلو ته رسېږي. د لنډې کيسې پلاټ کېدای شي کوميډي، تراژيدي، رومانتيک او يا طنز ډوله وي. د کيسې روايت به

یا په لومړي شخص یا دریم شخص باندې ولاړ وي.

د لنډې کیسې د جوړښت توکي په دې ډول دي: ۱ـ پېښه، ۲ـ پلاټ یا طرحه، ۳ـ د کیسې پیلامه، ۴ـ کرکټرونه، ۵ـ تلوسه یا ذهني هڅونه، ۶ـ مکالمې (خبرې اترې) او د مناظرو انځور، ۷ـ تخیل، ۸ـ د کیسې اوج یا لوړ ټکی، ۹ـ د کیسې پایله.

هره لنډه کیسه پر یوه پېښه باندې ولاړه وي که پېښه نه وي نو کیسه نه رامنځته کېږي. طرحه د پېښو تسلسل دی چې ټوله کیسه په دغه طرحه یا خاکه باندې درېږي. پیلامه هم په کیسه کې مهمه ده او دا په لیکوال پورې اړه لري چې کیسه له کوم ځای نه پیلوي او څنګه یې پیلوي. دا په لیکوال پورې اړه لري چې کیسه له منځه پیلوي، له پېښې او یا له پایه خو مهمه داده چې منطقي تسلسل او ارتباط یې وساتي او داسې یې پیل کړي چې لوستونکي جذب کړي.

تلوسه هم د لیکوال په مهارت پورې اړه لري چې څنګه لیکوال د پېښو جزئیات داسې ترتیب کړي چې لوستونکي ته تلوسه پیدا شي چې اوس به څه کېږي؟ کرکټرونه د کیسې شخصیتونه دي چې په کیسه کې خوځېږي او عمل کوي. په دې کرکټرونو کې یو اصلي کرکټر یا هیرو وي چې پېښې په هغه پورې اړه لري او له مختلفو حالتونو او پړاوونو سره مخامخ کېږي. مکالمې یا خبرې اترې په کیسه کې مهمې دي. د کرکټرونو حالات او د پېښو تداوم ترې څرګندېږي او کیسه مخ پر وړاندې بیایي او خوند یې هم زیاتوي. منظر کشي هم ضروري ده، ځکه چې یوه پېښه په یو ټاکلي ځای او ټاکلي وخت کې رامنځته کېږي او لیکوال دې ته اړ دی چې د مکان یا ځای سم انځور وړاندې کړي.

له تخیل نه په کیسه کې د پېښو په انځورولو او د کیسې په بیان کې کار اخیستل کېږي. لیکوال د تخیل په ځواک سره د کیسې پېښې او بیان لوستونکو ته داسې وړاندې کوي چې کټ مټ ورته ریښتیني ښکاري.

د کیسې لوړ ټکی هغه دی چې ستونزې او ربړې د حل پړاو ته رسي او غوټې یو په بل پسې خلاصېږي. دلته کیسه د منطقي پایلې په لور روانېږي. د کیسې پای هغه پړاو دی چې دلته باید د لیکوال هغه ټول مقصد، اغېز یا پیغام چې لیکوال یې لوستونکي ته رسول غواړي، بشپړ شي او بیا لوستونکي پخپله قضاوت وکړي نه دا چې پایله بربنډه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لومړي سر کې چې لنډه کیسه رامنځته شوه نو موضوعات یې محدود وو، په دې معنا چې یا به کیسه کرداري وه یعنې دا چې ټوله کیسه به د یو مخصوص کردار یا کرکټر په شاوخوا چورلېده. یا به د پېښې کیسه وه چې په دې کې به د کیسې اصلي موضوع پېښه وه. همدارنګه به یا د چاپېریال کیسه وه چې د چاپېریال ژوره عکاسي به په الفاظو کې کېدله او پېښه او کرکټر به پکې ضمني وو خو په راوروسته وختونو کې د کیسو د موضوعاتو لمن پراخه شوه او د ژوندانه له ټولو موضوعاتو نه یې غېږه راچاپېره کړه.

د متن لنډیز:

لنډه کیسه په غرب کې په نولسمه پېړۍ کې رامنځته شوه. امریکایي لیکوال اډګارالن پوه لومړنی لیکوال و چې لنډې کیسې یې ولیکلې او هم یې د لنډې کیسې اصول ولیکل. په شلمه پېړۍ کې لنډه کیسه اردو ادب ته رانوتله او لومړنی لیکوال یې منشي پریم چند و چې لنډه کیسه یې ولیکله. د شلمې پېړۍ په دویمه نیمایي کې په پښتو ادب کې لنډه کیسه پیل شوه. لومړنی لیکوال راحت زاخیلی و چې په (۱۹۱۷م) کال کې یې د کونډې نجلۍ په نوم لنډه کیسه ولیکله.

لنډه کیسه هغه نثري داستان دی چې لنډ وي او له نیم ساعت څخه تر دوو ساعتونو پورې وخت ونیسي. لنډه کیسه هغه نثري داستان دی چې په هغه کې یو چاپېریال یا یو کردار یا یوه کیسه د نورو کردارونو یا پېښو په مرسته داسې بیان شوې وي چې د مکان او زمان پوره یو والی پکې موجود وي. لنډه کیسه منظمه او مشخصه طرحه لري، یو اصلي کرکټر لري، یوه پېښه لري چې کرکټر په پېښه کې وړاندې کېږي. ټولې برخې یو له بل سره متقابلې اړیکې لري، یوه اغېزه په لوستونکو باندې ښندي، پیل او پای لري او څرګنده ده چې لنډه به وي. لنډه کیسه خپل موضوعات له روان ژوند نه اخلي او د موضوعاتو لمن یې پراخه ده. په پښتو کیسه لیکنې کې یو لړ مشهورو څېرو لرو چې ځینې یې دادي:

راحت زاخیلی، ماسټر عبدالکریم، میر مهدي شاه مهدي، قلندر مومند، موسٰی شفیق، میرا جان سایل، محمد دین ژواک، ګلاب ننګرهاری، امین افغانپور، منان ملګری او نور...

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بیا دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- لومړنۍ پښتو لنډه کيسه چا په کوم وخت او په کوم نامه وليکله؟
- په افغانستان کې لنډه کيسه چا وليکله او په کوم نامه وه؟
- د لنډې کيسې کوم ليکوال پېژنئ نومونه يې واخلئ؟
- لنډه کيسه ولې رامنځته شوه؟

۲ـ زده کوونکي دې له ښوونکي څخه وروسته د متن يوه يوه برخه په لوړ اواز ولولي او بيا دې د لنډې کيسې د جوړښت توکي په کتابچه کې وليکي او په وار سره دې يې په ټولګي کې واوروي.

۳ـ هغه زده کوونکي چې کومه کيسه يې زده وي، نورو ټولګيوالو ته دې يې په شفاهي توګه ووايي نور زده کوونکي دې پرې بحث وکړي.

۴ـ زده کوونکي دې په وار سره د هغو کيسو او ليکوالو نومونه واخلي چې دوی لوستي دي او د کيسې لنډيز دې پخپلو خبرو کې وړاندې کړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ د غړو په مرسته يوه موضوع انتخاب کړي او په خپل قلم دې په هغه موضوع باندې يوه لنډه کيسه وليکي او بله ورځ دې يې په ټولګي کې واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ويليام شکسپير ۱۵۴۶- ۱۶۱۶م.

نړيوال ادبيات په ټوله بشري نړۍ پورې اړه لري. په دې ادبياتو کې له بېلابېلو هېوادونو څخه مشهورې څېرې او د دوی اثار، سبکونه او ادبي مکتبونه څېړل کېږي.

په تېره بيا هغه ليکوال او اثار چې نړيوال شهرت يې موندلی او د نړۍ په ډېرو ژبو ژباړل شوي دي. د خپلې ژبې او ادب تر څنګه د نړيوالو ادبياتو مطالعه هم اړينه ده ځکه چې ادبيات سرحدونه نه پېژني او يو له بل نه اغېز او اخيستنې قبلوي. لکه څنګه چې څرګنده ده نوي ادبي ژانرونه له نړيوالو ادبياتو څخه زموږ ژبې او ادب ته راغلي دي. په پښتو ژبه کې هم د نړيوالو ادبياتو ژباړې شوې دي. همدغه ژباړه ده چې د نورو ادبياتو سره زموږ اړيکې پيدا کوي، خو څومره چې لازمه ده هغومره د نړيوالو ادبياتو ژباړه په پښتو کې نه ده شوې. موږ دې ته اړ يو چې د نړۍ له ادبياتو خبر شو او د نړيوالو ادبياتو له تجربو څخه ګټه واخلو چې ددې ګټه د ادب په غنيتوب کې بې اغېزې نه ده.

ـ تاسې د نړيوالو ادبياتو کومه څېره پېژنئ؟

ـ تراوسه مو د نړۍ د ادبياتو کومه نمونه لوستې ده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نړۍ نامتو ليکوال او شاعر شکسپير د بريتانيا د سترانفورد په ښار کې په يوه بزګره کورنۍ کې سترګې وغړولې. د ژوندانه په اړه يې ډېر معلومات په لاس کې نشته. په خپل پلرني کلي کې ښوونځي ته لاړ او لاتيني او يوناني ژبې يې څه ناڅه زده کړې.

څه موده يې د ښوونکي دنده ترسره کړه. شکسپير په (۱۵۸۲م.) کال کې چې اتلس کلن و، له يوې ښځې سره يې واده وکړ چې تر ده اته کاله مشره وه. له تياتر سره يې زياته مينه وه او د همدغې مينې له کبله په (۱۵۸۵م.) کال لندن ته لاړ. په (۱۵۹۴م.) کال کې د تياتر له يوې مشهورې ډلې سره يو ځای شو چې د (لردچمبرلين) په نوم يادېده. زياتې پيسې لاس ته ورغلې او په (۱۵۹۷م.) کال کې يې د سترانفورد په ښار کې ډېرې ځمکې واخيستلې.

په (۱۵۹۹م.) کال کې د نوي جوړ شوي کلوپ برخه وال شو چې د (لرد چمبرلين) بنسټ و. دغه تياتر بيا د خپل وخت مشهور تياتر شو. په همدې تياتر کې د شکسپير ډېرې ډرامې وښودل شوې او ډېره ګټه يې ترلاسه کړه.

شکسپير په (۱۵۹۲م.) کال کې مشهور ډرامه ليکونکی او لوبغاړی شو. خپل لومړني اثار يې چې چاپ کړل، هغه منظوم داستانونه وو.

تر دې وروسته شکسپير تر (۱۶۱۳م.) پورې په سترانفورد کې پاتې شو. دلته يې يو لړ نندارې وليکلې چې د نړۍ مشهورې ډرامې شوې. د شکسپير لومړني اثار تاريخي ننداري وې، لکه: شپږم هانري، دريم ريچارد او دويم ريچارد.

لومړنۍ مشهوره تراژيدي يې (روميو او ژوليت) وه، دغه داستان چې د يوې غمجنې مينې بيان کوي په ټوله نړۍ کې مشهور شو. په دې داستان کې له دوه دښمنو کورنيو څخه د دو و مينانو مينه ښودل کېږي چې د دوی په مړينه پای ته رسېږي.

شکسپير يو لړ کوميډي ډرامې هم ليکلي دي چې ډېرې مشهورې دي، لکه: تېروتنې، دوه نجيب زاده، د مينې بېهوده رنځ او نورې...

شکسپير له (۱۶۰۰م.) نه تر (۱۶۰۹م.) کلونو پورې مشهورې تراژيدي ننداري وليکلې چې په لاندې ډول دي:

(هملت) يې په (۱۶۰۱م.) کال کې وليکله. د شکسپير دا ننداره د نړۍ له مشهورو ننداړو څخه يوه ده. په دې ډرامه کې (هملت) د ډنمارک شهزاده د خپل پلار له مرګه وروسته د سودا په ناروغۍ اخته کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه گومان کوي چې کاکا یې چې دده له مور سره واده کړی پاچا شوی دی او دده د پلار قاتل دی. (هملت) د انتقام په فکر کې لوېږي.

په اندېښنو کې وي او له یو ډول تردید سره مخامخ کېږي. ډېر فکر کوي خو نه شي کولای چې عمل وکړي. د ډرامې راز دده په عجیبه طبیعت او اندېښنه کې دی او د څنګه او ولې پوښتنې دي چې دی ورسره مخامخوي.

(اتللو): دا ډرامه یې په (۱۶۰۴م.) کال کې ولیکله. د اتللو د ژوند داستان ښکاره کوي چې یو پوځي قوماندان دی او ښځه یې (دزدمونا) نومېږي. اتللو یو عسکر (کاسیو) ته یوه رتبه ورکوي یو بل سپاهي (یاګو) چې ډېر شریر انسان دی، کینه اخلي. اتللو ته په دروغو وایي چې (کاسیو) او ستا مېرمن نامشروع اړیکې لري. اتللو په غوصه کېږي او خپله مېرمن (دزدمونا) وژني. کله چې پخپله اشتباه پوهېږي نو له خلکو نه غوښتنه کوي چې د بې پامه سخت مین په نوم دې یاد شي.

(مکبث): دا ډرامه یې په (۱۶۰۶م.) کال کې ولیکله. د ډرامې اصلي شخصیت (مکبث) دی چې درې جادوګرې ورته په مرموزه توګه وړاندوینه کوي چې ته به په راتلونکې کې د سکاټلنډ پاچا شې. (مکبث) د پادشاهی د لاس ته راوړلو لپاره هلې ځلې پیلوي. د خپلې ښځې په مرسته پادشاه په ناځوانه توګه وژني. خو په هیڅ وجه د وینې رنګ دده او دده د ښځې له لاسونو څخه نه ځي. په پای کې همدغه وینه د دوی ګرېوان نیسي او سزا مومي.

(انتوني او کلوپاترا) یې په (۱۶۰۷م.) کال کې ولیکله. دا د شکسپیر یوه بله تراژیدي وه چې کیسه یې د روم د سردار انتوني او د مصر د ملکې کلوپاترا په مینه څرخي. له (۱۶۰۰م.) نه تر (۱۶۰۹م.) پورې یې یو لړ طنز ډوله ډرامې هم ولیکلې. وروستی ننداره یې دوې کومیډي وې چې د (ژمي داستان) او (توپان) نومېږي. شکسپیر (۳۸) ننداره ولیکلې او په نړۍ کې یې د لوی ډرامه لیکونکي نړیوال شهرت ګټلی دی. دده شعرونه د انګلیسي ژبې په مشهورو شعرونو کې حسابېږي.

شکسپیر د لویو غنایي شاعرانو له ډلې څخه دی. د هغه غزلې چې له (۱۵۹۳م.) نه تر (۱۶۰۱م.) کال پورې یې ویلې دي، د نړۍ له ښکلو غزلو څخه دي. له انسان سره د شکسپیر همدردي ژوره وه او دغه احساس د هغه د ډرامو په اشخاصو کې ځلېده. د هغه شعرونو به د ننداړو اشخاصو ته تلپاتې ژوند ورکاوه. دلته د شکسپیر د یوې منظومې پښتو ژباړه د بېلګې په توګه راوړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

اې زما محبوبې!

ډېر ځله د خپل بخت له ستم او رسوايۍ نه د خلکو په منځ کې يوازې پر خپلې بېنوايۍ او ښکې څڅوم او د اسمان کاږه غوږونه په خپلو بېهوده فريادونو ځوروم. پر خپلې طالع نفرت وايم چې ولې د فلاني غوندې نه يم چې زړه يې زما له زړه نه هيله من دی او يا مې ولې څېره د هغه بل په شان نه ده چې ټولو ته په زړه پورې او د خوښې وړ دی.

په دغه حال کې له ځانه سخت بېزاره کېږم او هغه څه چې لرم يې، په هغه باندې خوشحاله کېږم، خو کله چې ستا په ياد کې ولوېږم، نو بېدريغه مې روح لکه د مرغۍ غوندې له توپاني ځمکې نه والوزي او ستا د مينې له يادو لو نه يو داسې دولت په لاس راشي چې دغه وخت يې له پادشاهانو سره په بدلېدو راته ننګ درېږي.

هر کله چې د تېرو ورځو ياد د خپلو افکارو په خاموشۍ باندې راچاپېر و وينم، نو ډېر ځيزونه دي چې د هر يو په غوښتلو زيات رنځېږم. په پای کې ناهيلی شم. پخواني غمونه او ګران ياران چې په يوه بې نښانه شپه کې په مرګ پټ شوي دي، يو ځل بيا زما سترګو ته نېغ ودرېږي او زما سترګې چې په ژړا نه دي اموخته، يو ځل په اوښکو کې ډوبې شي. بيا د عشق په هغو اندېښنو کې ولوېږم چې کلونه پخوا ما له خپله خاطره ايستلي دي.

هغه ستمونه مې چې په تېر وخت کې ليدلي او هېر کړي دي، له سره ورته په ګيلو شم. د تېر وخت يوه يوه شېبه شمارم او هرې يوې ته اوښکې څڅوم، داسې لکه دا دنده چې مې پخوا سرته نه وه رسولې.

خو اې زما مهربانې محبوبې! که په دغه وخت کې تا ياده کړم، نو هر ستم مې چې ايستلی هغه جبران کېږي او ټول غمونه مې پای ته رسي.

***

مرمر او د شهزادګانو مجسمې به له دې قوي شعر نه اوږد ژوند ونه کړي او ستا نوم به په دې کرښو کې د تل لپاره ځلېږي. د هرې تيرې نقش به د زمان ناپاک لاسونه سولوي او د هرې قوي ماڼۍ بنسټ به په جنګ ويجاړ او له خاورو سره خاورې شي، خو ستا نښان به په دې دفتر کې د جنګ له ګټې او زمان نه خوندي وي.

مرګ او دښمني چې ټول ځيزونه د هېرولو ځاه ته غورځوي، ستا نوم ته زيان نه شي رسولای. ټول راتلونکي نسلونه چې د نړۍ تر وروستي ساه پورې به په دې جهان کې وي، ستا ستاينه به

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شونډو لري.

نو ارامه کېنه! د حشر تر ورځې چې بیا له سره ژوند پیلوې. په دې شعر کې به ژوندۍ پاتې وې او د عاشقانو په سترګو او زړونو کې به ځای ولرې.

***

لکه څنګه چې بې اختیاره څپې د ساحل خوا ته شړل کېږي، زموږ د عمر شېبې هم د مرګ پر لور منډې وهي. هره شېبه چې د پخوانۍ شېبې ځای نیسي، نو په دې سخت یون او زیار کې هېڅکله ځنډ او پای نه قبلوي.

نوې زېږېدلی ماشوم چې د روښنايي له چینې نه یې ژوند اخیستی، په پرله پسې توګه مخ ته ځي چې بلوغ ته ورسېږي خو ډېر ژر بد زړې تیارې له هغه سره په جګړه پیل کوي چې د ځوانۍ تاج یې له سره وتښتوي.

روزګار د عمر پسرلی په توپاني خزان اخته کوي او د زړورو په ورین تندي ګونځې راپیدا کوي. د طبیعت نادره شیان خپله مړۍ کوي او د مرګ په لور د هستۍ ټول درمندونه لو کوي. خو ته اې زما محبوبې! له هر ډول ضرر نه په امن کې یې ځکه چې د هغه د ستم لاس زما له شعر نه لنډ دی. زما کرښې به تر ډېره تلپاتې وي لکه ستا د ښکلا ستاینه چې تا تلپاتې ساتي.

د متن لنډیز:

د نړۍ له نامتو څېرو څخه یو هم ویلیام شکسپیر دی چې له (۱۵۶۴م.) کال نه تر (۱۶۱۶م.) کال پورې ژوندی و. دی د انګلستان د سترانفورد په ښار کې زېږېدلی و. په ښوونځي کې یې لاتیني او یوناني ژبې زده کړې.

کله چې په (۱۵۸۵م.) کال لندن ته لاړ نو بیا د تیاتر له یوې ډلې سره وتړل شو او د ننداړو په لیکلو یې پیل وکړ. د نړۍ لوی ډرامه لیکونکی شو او ډرامو یې هم نړېوال شهرت وګاټه.

شکسپیر (۳۸) ننداري ولیکلې چې په دې ډرامو کې تاریخي، تراژیدي، کومیډي او طنز ډوله ننداري هم وې. د شکسپیر ټولې ننداري مشهورې دي خو ډېرې مشهورې یې رومیو او ژولیت، هملت، اتللو، مکبث، انتوني او کلوپاترا او نورې دي.

شکسپیر د انګرېزي ژبې وتلی شاعر هم و چې ډېرې ننداري یې منظومې دي. دده غزلونه خورا زیات مشهور دي او په لوړو غنايي اشعارو کې حسابېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د شکسپیر ژباړل شوې منظومه په وار سره ولولي او پر مفهوم دې وغږېږي.

۲ـ زده کوونکي دې د شکسپیر د مشهورو تراژیدیو نومونه واخلي او د هرې ننداري د موضوع لنډيز دې ووايي.

۳ـ د شکسپیر د شعر خوا درنه ده او که د نثر؟ زده کوونکي دې خپل نظر په ګوته کړي.

۴ـ زده کوونکي دې د شکسپیر د پېژندګلوۍ په اړه لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- شکسپیر دکوم هېواد و؟
- د شکسپیر ډرامې د مضمون له پلوه په کومو برخو وېشلای شئ؟
- شکسپیر شاعر و که ډرامه لیکونکی؟
- د شکسپیر لومړۍ تراژیدي څه نوم لري؟
- تاسې ته د شکسپیر په تراژیدیو کې کومه یوه په زړه پورې ده؟

په وار سره خپل نظر ټولګیوالو ته څرګند کړئ.

کورنۍ دنده

په کور کې ټول متن په غور سره ولولئ. له لوستلو وروسته د شکسپیر د ژوند او هنر په اړه ځو کرښې په خپلو کتابچو کې ولیکئ او په بله ورځ يې په پښتو درسي ساعت کې ولولئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

میرمن سپینه

ښځې د ټولنې نیمه برخه جوړوي او د تاریخ په اوږدو کې له نارینه وو سره څنګ په څنګ د ژوندانه په بېلابېلو ډګرونو کې ځلېدلې دي. زموږ تاریخونه ددغسې اتلو مېرمنو په کارنامو ډک دي. د دوی اتلولی سربښندنې او له ویاړه ډکې کارنامې زموږ د تاریخ برخې دي. کله چې د هېواد تمامیت او استقلال ته خطر پېښ شوی، نو دوی د خپلو غازیانو ورونو په څنګ کې درېدلې دي او تر سنګرونو د دوی مرستندوی شوې دي.

کله کله یې د زلمو د هڅونې او د دوی د احساساتو راپارولو لپاره نارې، لنډۍ او شعرونه هم ویلې دي چې په ډېرو حساسو شېبو کې اغېزمنې واقع شوې دي. په ادب کې د ښځو برخه ډېره درنه ده او بیا په ځانګړې توګه د وطني او ملي شعرونو برخه یې ډېر ارزښتمنه ده، ځکه چې له یوې خوا ادبي رنګ لري او له بلې خوا ملي.

زموږ په ښځینه شاعرانو کې یوه هم سپینه ده چې په دغه کتار کې راځي او ملي وطني اشعار یې تاریخونو ترموږه رارسولي دي. دادی په دې لوست کې د مېرمن سپینې په اړه لنډ معلومات لولئ.

ـ د سپینې په اړه مو څه اورېدلي یا لوستلي دي؟

ـ کومې ښځینه شاعرانې پېژنئ چې هېوادني شعرونه یې ویلي دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

مېرمن سپينه يوه پښتنه شاعره وه چې د وزير يار محمد خان الكوزي د حكومت په وخت كې د هرات په شاوخوا كې اوسېدله. دا پښتنه مېرمن د نور محمد خان الكوزي لور وه. هغه وخت چې ايراني لښكرو په (۱۲۵۵هـ.) كال كې هرات كلابند كړ او د هرات پښتنو له دوی سره په مېړانه مقابله كوله، نو زموږ دغه پښتنه شاعره ژوندۍ وه. د هرات محاصره يو كال او اته مياشتې اوږده شوه، خو پښتنو ځانونه تسليم نه كړل او هرات يې پرې نه ښود.

په دې جګړو كې د پښتنو سرداران شاه كامران سدوزي او وزير يار محمد خان الكوزي وو. دوی په دې جګړو كې خپل رښتيني مقاومت څرګند كړ. زموږ دغه پښتنه شاعره هم په دې ملي جګړو كې ژوندۍ وه او د پښتنو تورياليو د مېړانې په اړه يې د ملي احساساتو ډک شعرونه ويلي دي. له دغو شعرونو څخه د پښتني ښځو حماسي احساسات ښه څرګندېږي. سپينه ددغې كلابندۍ او جګړې په ټولو پېښو ښه خبره وه. ددې له شعرونو څخه څرګندېږي چې دا او ددې كورنۍ په دغه جګړه كې د افغاني اړخ په څنګ كې ولاړه وه.

سپينې ددغې جګړې ټول واقعات پخپلو سترګو ليدلي دي او پخپلو شعرونو كې يې انځور كړي دي. د نوميالي ليكوال او شاعر عبدالرؤف بېنوا د اټكل له مخې سپينه په دغه وخت كې پخه ښځه وه ځكه چې افكار او احساسات يې هم پاخه دي. نو د هرات د كلابندۍ په وخت كې به ددې عمر له ۳۵ نه تر ۴۰ كالو پورې و چې په دې حساب يې د زېږېدو كال د (۱۲۰۰هـ.) په شاوخوا كې اټكل كېدای شي. د سپينې له شعرونو څخه دا هم څرګندېږي چې ددې كورنۍ يا خو د وزير يار محمد خان له كورنۍ سره د خپلوۍ اړيكې درلودې او يا يې ورسره د پېژندګلوۍ اړيكې وې.

دې شاعرې په پښتو ژبه كې موږ ته يوه مفصله كيسه پرې ايښې ده چې د هرات د محاصرې منظوم تاريخ ګڼل كېږي.

په دې كيسه كې سپينه د خپلو ورونو مېړانه ستايي او په ساده او سپېڅلو الفاظو كې ددې جګړې مختلف مناظر ترسيموي. سپينې دغه پېښې د مثنوي په چوكاټ كې

(c) ketabton.com: The Digital Library

راخيستي چې ځيني برخې يې بشپړې نه دي. سپينه ددې مثنوي لومړۍ برخه په حمد او نعت پيل کوي او وروسته د حضرت محمد (ص) د يارانو ستاينه کوي.

په دويمه برخه کې د پاچا او وزير ستاينه کوي. په دريمه برخه کې د سدوزو د پاچاهۍ لنډه تاريخي يادونه کوي او په څلورمه برخه کې د کلابندۍ د جګړې حال انځوروي.

دلته موږ له هرې برخې نه ځيني شعرونه غوره کوو:

لومړۍ برخه:

لومړی ځښتن د ټول عالم ستايمه	بيا محمد رسول اکرم ستايمه
درود په واړو اصحابانو دې وي	د پاک نبي پر ښو يارانو دې وي

دويمه برخه:

اوس نو شروع کړم د پاچا په صفت	زموږ شاهزاده دی ننګيالی په غيرت
دی دی ديوه د سدوزو د ټبر	په څرېنو کې نن دی دی لکه لمر
د احمد شاه غازي پښتون له کوره	نن دی کامران شهزاده کنبلې توره

دريمه برخه:

راسه چې تاته حکايت کومه	د سدوزو د سلطنت کومه
پخوا تر دې وو د هرات پاچاهان	د سدوزو ذوالفقار زمان خان

څلورمه برخه:

د هرات د کلابندۍ حال

غليم پر ښهر بيا هجوم راوړی
مخ ته يې ولاړ دی يار محمد پياوړی
زموږ پښتانه لکه زمري جنګېږي
ولې د وينو پر حصار بهېږي
هرات په وينو د پښتون شو ګلرنګ
پښتون زخمي دی د غليم په خدنګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

يار محمد وايي پښتنو زما زمرو
توله راووځئ وسله دار له کورو
په غليم وکړئ يو هجوم ګړندی
هرات له لاسه په ژوندون مه باسئ
دا خو زمونږ کور دی زمونږ وطن دینه
دا زمونږ تاټوبی زمونږ مامن دینه
کفن په غاړه دا وطن وساتئ
زمونږ د پلرو ښکلی مدفن وساتئ
دلته پراته دي ننګيالي نيکه ګان
دلته بهېږي وينې تل د افغان
هرات زمونږ دی زمونږ کور دینه
زمونږ نغری دی زمونږ ګور دینه
دښمن راغلی تر دیواله د کور
ولاړ سئ دادی د پښتون لوی پېغور
کامران ناري کړي چې پښتون قامه
توره راباسه مړه پر ننګه نامه
مه بايله ځان اوسه ولاړ پر حصار
د پښتانه پر ننګه ځان کړه ايثار
بويه غيرت چې مو ناموس خوندي سي
نوم د پښتون د ولس خوندي سي
زلمو چې واورېدې ناري غلبلې
له يار محمده او کامرانه دلې
له کلا وواته زمريانو په څېر
پر دښمنانو يې جوړ کړ لټېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرونه يې غوښ کړه د دښمن په توره
موري يې کړه پر غليمانو بوره
دښمن شو مات راغی دوران د کامران
د يار محمد د بري ستوری ځلان

د متن لنډيز:

سپينه د هرات يوه پښتنه شاعره وه. د يار محمد خان الکوزي په وخت کې يې ژوند کاوه. دا د نور محمد خان الکوزي لور وه. کله چې په (۱۲۵۵هـ) کې ايرانيانو د هرات ښار محاصره کړ او پښتنو د کامران سدوزي او وزير يار محمد خان الکوزي تر مشرۍ لاندې په مېړانه وجنګېدل نو دې شاعرې د دغې جګړې حالات د مثنوي په بڼه چې د پښتو ژبې يوه حماسه ده، انځور کړل. دا حماسه په سلګونو بيتونو کې ويل شوې ده خو موږ ته يې ډېره کمه برخه رارسېدلې ده. د سپينې پښتنې شاعرې حماسي احساسات په دغه حماسه کې ډېر پياوړي دي.

وينا يې د حماست يوه توته ده. د سپينې نور اشعار موږ ته نه دي رارسېدلي. يوازې ددغې منظومې ځنې ټوټې تر موږه رارسېدلې دي. ددې د شعرونو له مضامينو ښخه داسې ښکاري چې سپينه يوه عالمه او فاضله ښځه وه او هم د پښتنو په حال او تاريخ خبره مېرمن وه. که څه هم اشعار يې ټول تاريخي دي خو تاريخي پېښې د حماسې په بڼه بيانوي. شعرونه يې روان، خواږه او د پوهېدنې وړ دي.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې د درس له لوستلو څخه وروسته لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- سپينې څه وخت او چېرته ژوند کاوه؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د سپينې شعر په کوم شعري چوکاټ کې ويل شوی او موضوع يې څه ده؟
- تاسې د سپينې د شعر په څېر له کوم بل شعر سره اشنا ياست؟ د شاعر نوم او موضوع يې روښانه کړئ.

۲_ زده کوونکي دې له ښوونکي څخه وروسته شعر په لوړ اواز ولولي او مفهوم دې يې پخپلو خبرو کې څرګند کړي.

۳_ زده کوونکي دې دغه پېښه او د شعر مهم ټکي په ځو کرښو کې وليکي او بيا دې يې په ټولګي کې واوروي.

۴_ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروي:

غليم، هجوم، پياوړی، حصار، ټاټوبی، مامن، مدفن، ايثار، لټير، بوره.

۵_ په شعر کې خاص نمونه او صفتونه په نښه کړئ.

خاص نوم: هغه دی چې خاص ځيز او خاص نوم نوموي لکه رحمان بابا، خوشحال خان خټک، مېرمن ملاله.

صفت: د نوم څرنګوالی څرګندوي. لکه: تور، سپين، ښه، بد او نور...

۶_ د سپينې له حماسي پرته په پښتو ژبه کې نورې کومې کومې حماسي پېژنئ نومونه يې له ويونکو سره واخلئ؟

۷_ تاسې له سپينې پرته نورې کومې اتلې مېرمنې پېژنئ، نومونه يې له کارنامو سره بيان کړئ؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په ټولنه کې د ښځو د رول په اړه يوه لنډه ليکنه وکړي او په بله ورځ دې يې په پښتو درسي ساعت کې خپلو ټولګيوالو ته واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

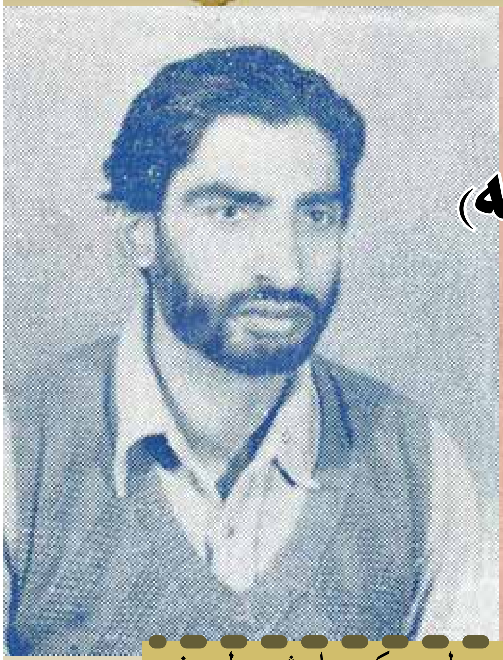

کاڼه
(لنډه کیسه)

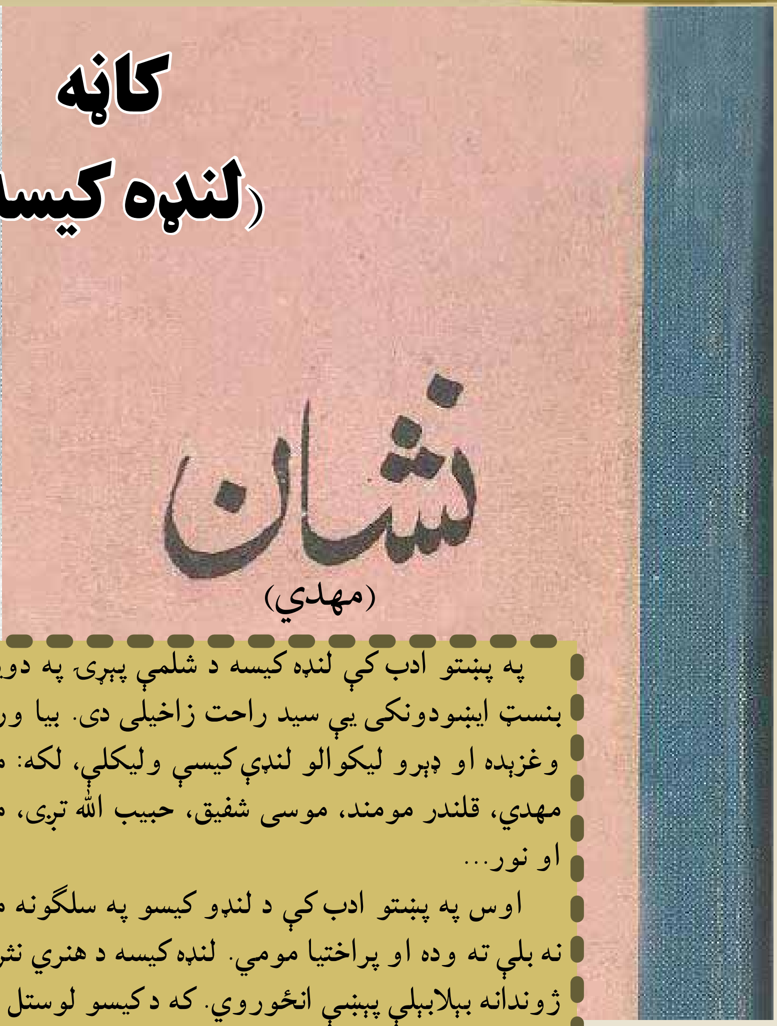

په پښتو ادب کې لنډه کیسه د شلمې پېړۍ په دويمه لسيزه کې پيل شوه. لومړنی بنسټ ايښودونکی يې سيد راحت زاخيلی دی. بيا وروسته د لنډې کيسې ليکلو لړۍ وغزېده او ډېرو ليکوالو لنډې کيسې وليکلې، لکه: ماسټر عبدالکريم، مير مهدي شاه مهدي، قلندر مومند، موسی شفيق، حبيب الله تږی، محمد دين ژواک، امين افغانپور او نور...

اوس په پښتو ادب کې د لنډو کيسو په سلګونه مجموعې شته او له يوې ورځې نه بلې ته وده او پراختيا مومي. لنډه کيسه د هنري نثر يو په زړه پورې ډول دی چې د ژوندانه بېلابېلې پېښې انځوروي. که د کيسو لوستل له يوې خوا د وخت تېرولو سره تړاو لري نو بنسټيز مقصد يې ښوونيز دی. موږ بايد له کيسې لوستلو څخه پند واخلو. ښه اړخونه يې په ژوند کې پلي کړو او له بدو اړخونو څخه يې ځانونه وژغورو. دلته د (کاڼه) په نوم د مير مهدي شاه مهدي يوه لنډه کيسه تاسو ته وړاندې کوو:

ـ تاسې د کوم ليکوال کومه کيسه لوستې ده؟

ـ تاسې کولای شئ د خپل ژوند يوه کيسه ټولګيوالو ته په شفاهي ډول و وايئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دومره مې یاد شي چې ډاکټر وویل: دده محرقه ده.

نور بیا هغه وخت پوه شوم چې زما نظر بې انتها تېز شو. د لیدو او اورېدو طاقت مې له اول نه یو په لس زیات شو. خو حیران په دغه وم چې ګېرچاپېره په کوټه کې د ښځو ژړا وه. څوک خو لا په ما راپرېوتی و او په ساندو کې به یې ویل: خدای دې وبخښه!

تا له دې خدای اته واړه جنتونه درکړي.

ما به ورسره په زوره امین وکړو، خو ما به داسې محسوسه کړه لکه چې دوی زما امین نه وي اورېدلی.

خدای خبر چې دغه سلسله به څومره جاري وه چې په دې کې زما د کورنۍ یو څو کسان زما کټ ته مخامخ کېناستل او هغه یو کس پکې وویل:

ـ هسې د غورځولو سړی نه دی، ښه یاد سړی دی چې مړی درنه سپک نه شي.

یو بل پکې اواز وکړو: ده هم ډېره موده د خلکو خوړلې ده. نن به ورله دا ټول بدل په یو ځل خلاصوو.

همدغه شان په لږ ساعت کې ټولې جرګې دا فیصله وکړه چې څومره کېدای شي نو مړی به یې درنوو.

دغلته زما په زړه نوره نه ځائیده. په اوچت اواز مې دغې جرګې ته وویل:

ـ اې زما خپلو خپلوانو مسلمانانو تاسو ته معلومه ده چې زما په کور کې یوه پیسه هم نشته. په قرضونو کې تر سره ډوب یم. بچي مې ماشومان دي. ښځه مې کونډه شوه. زما غوندې غریب د پاره چې څنګه د اسلام فیصله ده، هغه شان وکړئ او هغه دا چې په کفن ضروري کې مې ښخ کړئ چې زما جامې دي. د قرضونو له وجې تاسې زما لازمه فدیه نه شئ ادا کولی نو خیرات خو لا لویه خبره ده. زه لا لګیا وم نورې خبرې مې هم کولې، خو په دغه کې د یوې زنانه په ژړغوني اواز کې وویل شو: لالا هر چا چې پیسې ولګولې نو یوازې دا کور یې پاتې دی. دا به په قرض کې ورپسې ولیکم. خو اوس درنه مړی بې عزته نه شي.

ما خپل اواز نور هم په زوره کړ چې د وړو موریې واوري خو زما دا خیال راغلو چې دا ټول کاڼه دي. زما جنازه چې اوچتېده نو دومره مې واورېدل چې د حلوا او وریژو دېګونه پاخه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه وخت هم ما یوه چیغه ووهله چې: دغه هر څه حرام دي.
خو دغه خلک هم ټول کاڼه وو.
کوم وخت چې جنازه وشوه، نو سخات ته خلک کېناستل او کله چې سخات وېشل کېده نو ما اواز وکړو:
ـ زه مرض وصیت ته نه یم پرېښی او که لږه موقع راته په لاس راغلې وای نو ما به د قرضونو په رڼاکې وصیت کولو. خو اوس تاسې څه کوئ!
ولې زما بچې خواروئ؟
خو دلته هم زه پوه شوم چې دا ټول خلک کاڼه وو. ځکه چې ما خبرې کولې او هغوی یو بل ته سخات بخښلو او کوم وخت یې چې سخات تقسیمولو نو عجیبه خبره پکې دا وه چې غریبانو ته لس روپۍ او مالدارو ته پکې پنځوس روپۍ وې. د سخات د تقسیم نه وروسته چې زما جنازه اوچته کړی شوه او د قبر په څنډه کېښودل شوم، نو ماته خپله تور سرې او واړه بچې او د دوی غریبي رامخکې شوه. ما لا د دوی په غریبۍ او بې وسۍ ژړا کوله چې په دې کې زه په قبر کې کوز کړی شوم او په لږ ساعت کې راباندې د خاورو غر جوړ کړای شو. خو زه حیران په دغه وم چې ماته په قبر باندې ښېل ښېل سرې ښکارېدو. د هغوی خبرې مې اورېدې. ما باالکل خپل ځان د هغوی په منځ کې ولاړ لیدو. کوم وخت چې په قبر د قرآن کریم تلاوت شروع شو نو زما زړه خوشحاله شو.
ما ویل اوس به دغه ټول مسلمانان د قرآن کریم د هدایاتو په رڼاکې زما د غریبانو بچو او تور سرې لپاره څه بندوبست وکړي او هغه وخت خو نور هم ډېر خوشحاله شوم چې په ټولو کې یو مشر عالم مسئلې ته پاڅېده. په دغه وخت کې دا اواز هم وشو چې: تاسو خدای وبخښه! فاتحه به د خیرات په ځای کې اخیستل کېږي.
خدای خبر چې ما به ددغه تقریر په هکله نور څومره سوچ کولو چې په دې کې ملا صاحب د میراث په مسئله شروع وکړه او وې ویل:
ـ که چېرې مال یې پاتې نه وي نو تجهیز تکفین د مړي اول د ده په نژدې خپلوانو دی، که خپلوان یې نه وي او یا یې وسه او غریبان وي، نو په بیت المال باندې او که بیت المال نه وي، نو بیا په ټولو مسلمانانو دی.
هغه لا خپل تقریر کولو چې زما زړه را ډک شو. صبر مې ختم شو او چې په ځان

پوهېدم نو هغه مې د مرۍ نه نیولی و او ما ورته په غوصه کې ویل چې: ولې دا زه درته مومن مسلمان نه ښکارېدم څه؟

گور کفن مې په تاسو کېدو او کور مو زما لوټ کړو.

زه هم لګیا وم او هغه هم لګیا و خو زما خبره نه هغه اورېده او نه نورو خلکو.

او چې یو څو ورځې پس زه خبر شوم چې زموږ د کلي غریب الله کاکا مړ شو او بچو ته یې په غیر د قرضونو او لوږو نور څه پرې نښودل نو د نورو خلکو غوندې زه هم د هغه په قبر کوڼ ولاړ وم.

د لیکوال پېژندګلوي:

سید میر مهدي شاه مهدي د پښتو ژبې له نومیالیو کیسه لیکوالو څخه دی. دی د پښتونخوا د داودزو د سیمې کنکوله نومې کلي کې په درنې علمي کورنۍ کې وزېږېد. د زېږېدو نېټه یې ۱۹۲۶م. کال دی او په (۱۹۹۴م.) کال یې له نړۍ سترګې پټې کړې. د پلار نوم یې سید عبدالتواب شاه دی چې د خپلې سیمې مشهور عالم و. مهدي شاه د خپل وخت مروجه علوم ولوستل او له لیکوالۍ سره یې د ژورنالیزم په ډګر کې کار پیل کړ. مهدي شاه د ژوند تر وروستیو شپبو پورې په مختلفو جریدو او مجلو کې د لیکوال او مدیر په توګه کار وکړ. دی د خدایي خدمتګارانو د غورځنګ یو فعال غړی و او د مبارزې په لړ کې یې ډېر زندانونه ګاللي دي. دده د کار اصلي برخه کیسه لیکنه وه، خو ددې تر څنګه شاعر هم و. دده داستانونه د پښتنو د سیاسي او تاریخي ژوند عکاسي کوي چې ټولې کیسې یې د انګرېزي ښکېلاک او په راوروسته کې د جابرو حکومتونو په وړاندې د پښتنو د مبارزو او قربانیو څرګندونه کوي.

د مهدي شاه مهدي د لنډو کیسو یو شمېر کتابونه چاپ شوي دي، چې په لاندې ډول دي: نشان، د بوډۍ ټال، پت، لاله ګلونه، تور داغونه. د شعرونو مجموعه یې د (روڼ سحر) په نوم ده. مظلوم امام یې د کربلا د پېښې تاریخي بیان دی. د قرآن کریم د فاتحې د سورې ژباړه یې هم په پښتو کې چاپ شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډيز:

د مهدي شاه مهدي په دغه لنډه کيسه کې هغه دودونه غندل شوي چې اسلامي شرعي بنه نه لري او په خلکو کې د يو دود په ډول راروان دي. له دغو دودونو څخه يو هم هغه بې ځايه او اضافي لګښتونه دي چې د مړي په وخت کې يې خلک د سيالۍ له مخې کوي. په دغه وخت کې د مړي خپلوان خپله غريبي او بې وسي له پامه غورځوي خو په زياتو لګښتونو غواړي چې خپل مړی دروند وښيي او په سيالۍ کې له چا نه وروستو نه شي. په داسې حال کې چې د مړي درنښت د هغه په اعمالو پورې اړه لري.

په دې وخت کې د کورنۍ غړي يا وارثان که غريب هم وي ځانونه پوروړي کوي او د مړي سخات او خيراتونه په لوړ شان کوي. پايله يې دا وي چې بچي يې خوار و زار کېږي او تر عمره له پوره نه خلاصېږي. مهدي شاه هم دې خبرې ته ګوته نيولې او ويلي يې دي چې د مړي په مراسمو کې د اسلامي شريعت سره سم عمل وکړئ او بې ځايه دودونو ته غاړه مه ږدئ.

دا کيسه په فني لحاظ هم يوه بشپړه کيسه ده چې پېښنه يې زموږ د روان ژوند نمايندګي کوي. د ويلو ژبه يې خوږه او روانه ده. کرکټرونه يې هم بېګانه نه دي او تلوسه هم پکې شته.

فعاليتونه

۱_ زده کوونکي دې په وار سره کيسه په لوړ غږ ولولي او د کيسې مفهوم دې په خپلو خبرو کې څرګند کړي.

۲_ که زده کوونکو ته ورته کومه کيسه معلومه وي او يا يې په چم او ګاونډ کې تېره شوې وي په ډېر لنډيز سره دې په خپلو کتابچو کې وليکي او په ټولګي کې دې يې

واورويي.

۳ـ زده کوونکي دې د کيسې متن په غور سره ولولي او نومځري دې په نښه کړي.

بيا دې يې په ټولګي کې ولولي.

ضمير: هغه کلمه ده چې د نوم پر ځای استعمالېږي يا د نوم د تکرار مخه نيسي، لکه: زه، ته، هغه.

ملکي ضميرونه: هغه دي چې د ملکيت ځرګندونه کوي، لکه: ستا، زما، د دوی.

استفهامي ضميرونه: هغه دي چې پوښتنه کوي، لکه: څوک، چېرې، کوم او نور...

۴ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- په پښتو ژبه کې کوم کيسه ليکونکي پېژنئ نومونه يې واخلئ؟
- د کيسو لوستل څه ګټه لري؟
- تاريخ او کيسه څه توپير لري؟
- د مهدي شاه د لنډو کيسو د ټولګو نومونه کوم دي؟

۵ـ د مهدي شاه ددغې کيسې په اړه خپل نظر ځرګند کړئ او ستاسې د خوښې وړ ټکی خپلو ټولګيوالو ته ووایاست.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ له غړو يو کيسه واوري او بيا دې په خپل قلم وليکي. په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لفظي صنعتونه

د بديع علم د عباسيانو په وخت کې رامنځ ته شو چې بيا له عربي نه فارسي، پښتو او نورو ژبو ته راغی. له همدې کبله تولې اصطلاحگانې يې هم عربي دي. لومړنی سړی چې بديعي صنعتونه يې راټول کړل او کتابي بڼه يې ورکړه عبدالله بن معتز و. تر ده د مخه د عربو شاعرانو دا علم نه پېژانده. عبدالله بن معتز په (۲۸۴هـ) کې په دې کار لاس پورې کړ او د (البديع) په نوم يې د بديع د علم کتاب تاليف کړ. وروسته بيا نورو ليکوالو هم په دې برخه کې کتابونه وليکل او دا علم دود شو. په پښتو ژبه کې هم په دې اړه ډېر کتابونه ليکل شوي دي. لکه د عبدالرؤف بېنوا ادبي فنون، د سيد تسنيم الحق کاکاخيل روح ادب، د عبدالحليم اثر سالارزي پښتو ادب، د سمندر خان سمندر د ادب مناره، د نور احمد شاکر بديع او بيان او نور. دا دی په دې درس کې به د بديع د علم او صنعتونو په اړه يو لړ معلومات ولولئ.

– د بديع علم څه ته وايي؟

– د شعر لفظي او معنوي ښکلاوې څه ډول وي؟

بدیع عربي کلمه ده. په لغت کې نوي شي ته وایي. په اصطلاح کې هغه علم دی چې د هغه په واسطه د کلام د ښه والي وجه څرګندېږي. بدیع دوه ډوله صنعتونه لري: لفظي او معنوي. لفظي ښکلاوې هغه دي چې له لفظ سره سروکار لري او معنوي هغه دي چې د معنا رعایت پکې کېږي. لفظي صنایع په لاندې ډول دي:

۱ـ توشیح: هغه ادبي صنعت ته ویل کېږي چې د شعر د بیتونو یا مسرو لومړي توري سره یوځای شي، له هغه څخه نوم، مسره، بیت یا کومه جمله جوړه شي، لکه په دې لاندې شعر کې:

ګمراهانو سره مه ګډوه ځان	فرمایلي دي نبي اخر زمان
له فضولو بدکارانو صحبت مه کړه	بل خبرې ته غوږ مه ږده د نادان
مدام ګرځه په مجلس کې د نیکانو	قایم اوسه په خپل دین کې مسلمان
له ګناه به منزه وي هغه څوک	چې ثنا صفت تل وایي په ژبان
ورکول بل ته د خدای په نامه ښه دي	په قرآن کې داسې وایي پاک سبحان

که دې ګنج لکه قارون په دنیا ډېر شي
بې کفنه توښه نشې ورې د ځان

پورتنی شعر ګل ملوک پخپل نامه ویلی دی، که د ټولو بیتونو لومړي توري سره یوځای شي، ګل ملوک ځنې جوړېږي.

۳ـ تجنیس: هغه صنعت ته وایي چې شاعر په خپل کلام کې داسې کلمې راوړي، چې شکل یې یو او معنا یې بېله وي، لکه داود خان چې وایي:

چې د چا په زړه کې اور د مینې بل شي په وربل یې لمبې ګډې حال یې بل شي
اور د مینې کله مري د زړه له مینې د وربل مینه که تل د زړه په تل شي

د لومړي بیت په لومړۍ مسره کې (بل) د اور د لګېدلو په معنا دی او په دویمه مسره کې (بل) د بدل په معنا دی. دواړه کلمې په شکل کې یو ډول دي خو معناګانې یې بېلې دي. د دویم بیت په دویمه مسره کې لومړی (تل) د همېشه او دویم (تل) د بېخ په معنا دی.

تجنیس په اووه ډوله دی لکه: تام، ناقص، زاید، مرکب، مکرر، مطرف او خطي تجنیس. دلته یې د ځینو ډولونو مثالونه راوړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

تام تجنیس: هغه تجنیس دی چې شاعر په خپل کلام کې داسې دوې کلمې راوړي چې شکل يې يو او معنا يې بېله وي لکه پیر محمد کاکړ چې وايي:

فراق په ما خوري د زړګي وینې   اشنا مې نشـــته الله مې وینې

په لومړۍ مسره کې (وینې) د وینو په معنا او په دویمه مسره کې (وینې) د لیدلو په معنا دی.

ناقص تجنیس: هغه تجنیس دی چې د متجانسو کلمو شکل يو او معنا بېله وي، خو په حرکاتو کې توپیر ولري، لکه:

د یار غم راسره څـه وایم چې څه کړي   تـــل مـې وینې د زړه روي لکه روې
چې پـــخوا تر قضا خپله رضا غواړي   بېهوده په لـــوټو ولې اســــمان ولې

د لومړي بیت په دویمه مسره کې لومړی (روي) د رودلو په معنا او دویمه (روې) د يو ډول کوچني حیوان په معنا دی چې دا کلمې په حرکاتو کې توپیر لري. په دویم بیت دویمه مسره کې لومړی (ولې) د پوښتنې ضمیر دی او دویم (ولې) د ویشتلو معنا ورکوي چې دواړه کلمې په حرکاتو کې توپیر لري.

مرکب تجنیس: هغه تجنیس دی چې د متجانسو کلمو څخه يوه کلمه بسیطه او بله يې مرکبه وي. مرکب تجنیس په دوه ډوله دی. متشابه مرکب او مفروق مرکب.

الف: متشابه مرکب: هغه دی چې بسیطه او مرکبه کلمه دواړه يو ډول شکل ولري. لکه احمد شاه بابا چې وايي:

ســـتا پرمـخ باندې اوربل دی   ځکه اور بل مې په ګوګل دی

په لومړۍ مسره کې (اوربل) د تندي ویښتانو یا پیکي ته وايي او يوه بسیطه کلمه ده خو په دویمه مسره کې (اور بل) له (اور) او (بل) څخه يوه مرکبه کلمه ده چې (اور) او (بل) بېلې معناګانې لري.

ب: مفروق مرکب: هغه تجنیس دی چې بسیطه کلمه د بسیطې او مرکبه د مرکبې شکل ولري، لکه په لاندې بیت کې:

چې پـــه ســـترګو ځراغ ووینې پتنګ   خو ونه مري له ژوندونه وي په تنګ

په پورتني بیت کې پتنګ بسیطه کلمه او (په تنګ) مرکبه کلمه ده.

قلب: قلب په لغت کې سرچپه کولو ته وايي، په اصطلاح کې د دوو یا زیاتو داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

كلمو راوړل دي چې توري يې په بڼه (ډول) او عدد كې يو ډول او په ترتيب كې اوښتي وي، لكه:

د دوران لـه انـقلابه لا بقا شي　　اعتماد به دانا څه په دا اقبال كا

په پورته بيت كې د ((لا بقا)) كلمه په ((اقبال)) اوښتې ده.

ترصيع: عربي كلمه ده. په لغت كې د جواهرو كينولو ته وايي، په اصطلاح كې كه يو شاعر خپل يو بيت په څو برخو وويشي او هره برخه يې د بلې په مقابل كې راوړي او په وزن كې سره يو وي ترصيع بلل كېږي.

دلــــبــران يــې خــادمـــان خــرقــه بـــدوش شــول
ســــــروران يــې غــلامـــان حــلـقـه بـگــوش شــول

* * *

څــــوک چــې دنـيــا غــــواړي هـغـه رنـځــور دی
څــــوک چــې عـقـبـا غــــواړي هـغـه مــــزدور دی

په پورته مثالونو كې گورو چې شاعر خپله وينا په متناظرو كلمو يا فقرو باندې ويشلې او يوه برخه يې د بلې په مقابل كې راوړې ده.

سجع: سجع په لغت كې دكوترې موزون اواز ته ويل كېږي او په اصطلاح كې د جملو يا فقرو وروستی هم اهنگی ته سجع ويل كېږي. سجع په نثر كې راځي او دغه ډول نثر ته مسجع نثر ويل كېږي.

د خوار يا ژړا ده يا ښېرا

تضمين: هغه صنعت ته وايي چې شاعر د سند او مثال په توگه يا د خپل كلام د تقويې لپاره د مضمون اړوند د بل چا د نظم يوه ټوټه، نيم بيتي، يو بيت يا څو بيتونه راوړي، لكه:

دا دنــيـــا ده خـــدای لـــه عــشـقـه پــيـدا كـړې
دې چــمــن پــه دې نــســيـم ده پـــرده ســپـړې

په پورته بيت كې لومړی مسرع د رحمان بابا او دويمه مسرع د حميد مومند ده. حميد

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

پخپل دغه بیت کې د رحمان بابا نیم بیتي راخیستې او تضمین کړی یې دی.

د رحمان بابا اصلي بیت دادی:

دا دنیـا ده خـدای لـه عـشـقه پـیـدا کـړې
د جـمـلـه و مـخـلـوقـاتـو پـلار دی دا

د متن لنډیز:

د بدیع علم د عباسیانو په وخت کې دود شو. ددې علم بنسټ ایښودونکی عبدالله بن معتز و. نوموړي د لومړي ځل لپاره ادبي صنعتونه راټول کړل او یو کتاب یې د (البدیع) په نامه تالیف کړ.

له ده نه وروسته نورو کسانو هم په دې برخه کې کتابونه ولیکل. بدیع هغه علم دی چې د هغه په واسطه د کلام د ښه والي وجه څرګندېږي. په بدیع کې دوه ډوله ادبي صنعتونه څېړل کېږي چې یو ډول یې لفظي صنایع دي او بل ډول یې معنوي صنایع. په لفظي صنایعو کې د لفظ رعایت کېږي او په معنوي کې له معنا سره سروکار لري.

په لفظي صنایعو کې مو ځینې ډولونه وپېژندل او معنوي صنایع به په جلا لوست کې ولولئ. لفظي او معنوي صنایع د منځنۍ دورې شاعرانو پخپلو شعرونو کې ډېرې راوړې دي او د پښتو کلاسیک دیوانونه پرې ډک دي. د ادبي فنونو په برخه کې پښتنو لیکوالو او څېړونکو هم یو شمېر کتابونه لیکلي او د شعر د فنونو په برخه کې یې څېړنې کړې دي. لکه عبدالرؤف بېنوا، سمندر خان سمندر، سید تسنیم الحق کاکاخیل، عبدالحلیم اثر سالارزی، نور احمد شاکر او نورو... په اوسني معاصر شعر کې اوس دغو صنعتونو ته دومره پاملرنه نه کېږي او په شعر کې په تخیل، انځور، وزن، اهنګ، مفکوره او عاطفه باندې حساب کېږي.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې له ښوونکي څخه وروسته په وار سره متن په لوړ غږ ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- د بدیع د علم بنسټ ایښودونکی څوک و ؟
- د بدیع علم څه ته وایي او له څه شي نه بحث کوي؟
- لفظي صنایع څه ته وایي؟
- معنوي صنایع څه ته وایي؟

۲ـ زده کوونکي دې لاندې شعر په غور ولولي او په هغه کې دې ادبي صنعت پیدا کړي چې په کومو کلمو کې راغلی دی:

پلو واخله له سپوږمۍ مخه مېرمنې	ستا بې مخه راته شپې دي ورځې سپینې
ستا له وره تللای نه شوای هورې دورې	درته ناست یم په دربار پرې مې دې سپینې
درست بدن مې د ښلتون په اور کې وریت شو	په ګوګل کې مې ویلېږي توري سپینې
زه پښتون یم نه وېرېږم له رقیبه	ورته وبه کړم بیا ښې سپینې سپینې

مشرقي دې په تیاره د ښلتون ژاړي
ورته لمر د مخ ښکاره کړه په مخ سپینې

۳ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او په متن کې دې خاص نومونه، صفتونه او ضمیرونه په نښه کړي. بیا دې یې په وار سره په ټولګي کې واوروي.

۴ـ زده کوونکي دې د تجنیس تعریف وکړي او ودې وایي چې تجنیس څو ډوله دی؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپله خوښه له یو دیوان څخه یو شعر ولیکي او په هغه کې دې لفظي صنعتونه پیدا کړي، په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شلم لوست

هجري او د هغه حبسيات

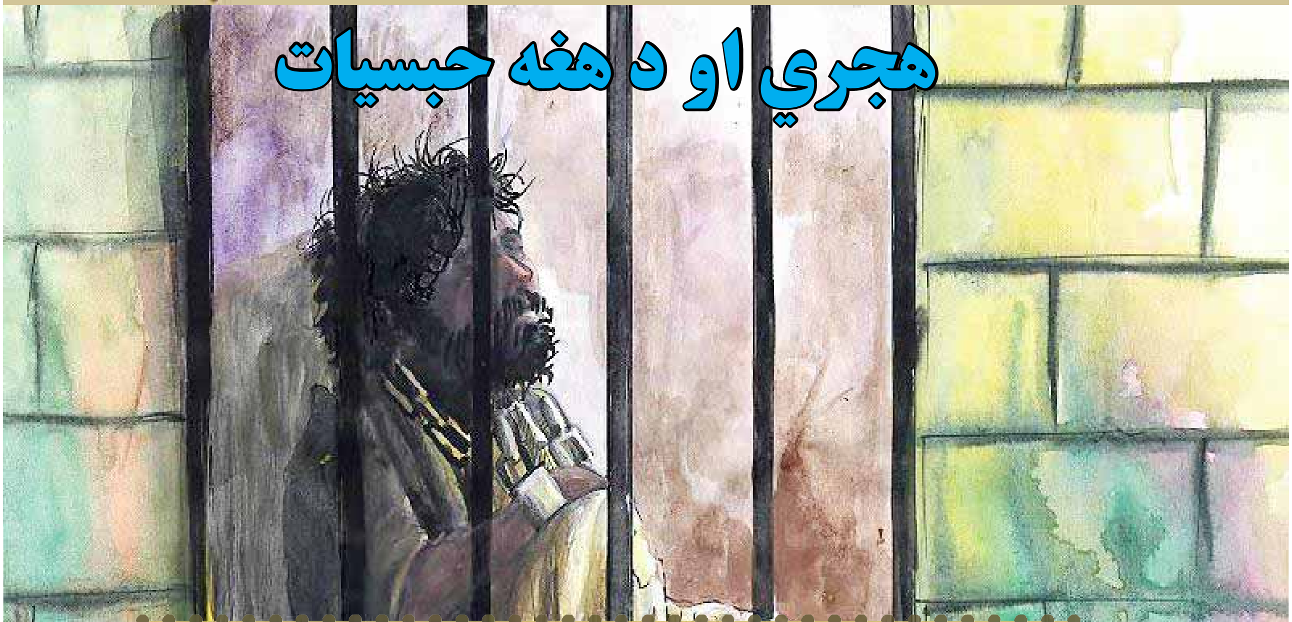

حبسيات يا حبسيه شعرونه په ادبياتو کې هغو شعرونو ته ويل کېږي چې شاعر په زندان کې ويلي وي. په دې شعرونو کې د زندان کړاوونه، سختۍ او له کور کلي نه د لرېوالي ستونزې انعکاس مومي.

په پښتو کلاسيک شعر کې دا لړۍ خوشحال خان خټک هغه وخت پيل کړه چې د مغلي پاچا اورنګزيب له خوا د هند د رنتبور په زندان کې بندي شو. بيا ورپسې دده زوی اشرف خان هجري چې د همدغه پاچا په حکم د ګواليار او بيجاپور په زندانونو کې څوارلس کاله زنداني شو نو د حبسياتو دغه لړۍ يې پسې پراخه او غني کړه. اوس موږ په پښتو ادبياتو کې د حبسياتو درنه برخه د هجري په ديوان کې مومو چې د څوارلسو کالو د زندان سوې نارې دي. يو خوا د زندان کړاوونه او بل خوا له وطن او کورنۍ نه لرېوالی د هجري د شعر عامه موضوع ده. په دې لوست کې به د اشرف خان هجري د ژوند او دده د حبسيه شعرونو په اړه معلومات ترلاسه کړئ.

_ تاسې ته د حبسيه شعرونو کومه نمونه زده ده؟

_ حبسيه شعرونه له نورو شعرونو څه توپير لري؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

اشرف خان هجري د خوشحال خان مشر زوی دی. په (۱۰۴۴هـ.ق.) کال د روژې په میاشت کې زېږېدلی دی. کله چې خوشحال خان زنداني شو نو اشرف خان د خپلې قبيلې سردار و. د اشرف خان بل ورور بهرام خان غوښتل چې د قبيلې سردار شي، نو په دې توگه يې په دسيسو لاس پورې کړ. دا وخت خوشحال خان د مغلو له بند نه خلاص شوی و. بهرام خان له مغلو سره لاس يو کړ او د خپل پلار او ورور په وړاندې يې سازشونه او دسيسې پيل کړې. څرنگه چې له يوې خوا د بهرام خان سازشونه وو او نو له بل پلوه د کابل صوبيدار امير خان هم له اشرف خان نه خوابدی و. د امير خان د خوابدی دوه علتونه څرگند دي، يو دا چې امير خان چې کله کابل ته روان و نو له اشرف خان نه يې غوښتنه وکړه چې له ده سره لاړ شي، خو اشرف خان يې غوښتنه ونه منله او ورسره لاړ نه شو. بله وجه دا وه چې د اشرف خان يو خېښ ازادگگياني د امير خان له حکم نه سرغړونه کړې وه او اشرف خان هجري دی په لاس ورنه کړ، بلکې دی يې سوات ته ولېږه او دده کورنۍ يې له ځان سره وساتله.

بل دا چې د مغلو د حکومت اوامرو ته بهرام خان لاس په نامه ولاړ و، نو په دې توگه صوبيدار له پاچا نه د اشرف خان د بندي کېدو اجازه وغوښتله. پاچا اجازه ورکړه او صوبيدار اشرف خان هجري په ډېر نيرنگ د سيد بهولا په کور کې په (۱۰۹۲هـ.) کال کې ونيو او هند ته يې بندي واستاوه. اشرف خان هجري لومړی په گواليار او بيا په بيجاپور کې څوارلس کاله زنداني شو. هجري له ديارلسو کالو زياته موده په زندانونو کې تېره کړه او هماغلته په (۱۱۰۶هـ.) کې وفات شو.

اشرف خان هجري د خپل وخت منلی شاعر و. په پښتو او فارسي کې د شعرونو ديوانونه لري چې چاپ شوي دي. دده په اشعارو کې د عشقي، اخلاقي او اجتماعي مضامينو تر څنگه د وطن ياد او له هېواده د جلاوالي حسرتونه او نارې تر بلې هرې موضوع ډېر دي. هغه وخت چې دی نيول کېږي او د هند پر لورې يې بيايي نو کله چې يې پر اټک اړوي دا چيغه کوي:

ما هاله ماتم د ځان وکړو په وينو
چې اتک وته مې شاه کړه په ژړا شوم

اشرف خان هجري پخپلو شعرونو کې خپل تخلص، هجري، روهي او اکرم راوړی دی.
د هجري شعرونه له درده ډک دي، د وطن ياد، د زندان مشقت او له خپلوانو لرې والی دده شعر ته ځانګړی خوند ورکړی دی چې همدا رنګ يې په قصيدو کې هم تر سترګو کېږي. په قصيده ويلو کې ډېر غښتلی دی او په پښتو ادب کې يې ساری لږ ليدل کېږي.

د حبسياتو برخه يې ډېره درنه ده او د خوارلس کلن زندان يو بشپړ انځور وړاندې کوي.

د ده حبسيات له سوزه ډک دي او هر لوستونکی يې په لوستلو غمجن کېږي. دلته يې د حبسيه شعرونو څخه يو يو بيت رااخلو چې څومره له درد او سوز نه ډک دي:

نن اغاز د لسم کال دی باور وکړه
چې په بند کې يې زهېږم بې ګناه
* * *

هجري تش صورت نصيب په دکن بند کړو
په خدمت يې د يار زړه دايم حضور وي
* * *

د ماهي په نس کې پروت لکه يونس يم
مګر خلاص مې په کرم حق تعالی کا
* * *

هجري ته خو تل هوس د ولايت کړې
ولې ستا ورتله محال مګر نصيب وي
* * *

د ځيګر وينې مې وڅښلې غمونو
مرګه جګې جګې راشه اوس رضا يم
* * *

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاصدان له روه نه راځي مدت وشو
سلام باد رارسوي منت يې تم دی

د اشرف خان هجري د اشعارو درنه برخه حبسيات دي چې د ګواليار او بيجاپور په زندانونو کې يې ويلې دي:

دغه شعر يې د کلام د نمونې په توګه راوړو:

ځو د يار د مستو سترګو نه جدا يم
لاهو کړی د حيرت خونې دريا يم
د ځيګر وينې مې وخوړې غمونو
مرګه جګې جګې راشه اوس رضا يم
که زما په خون مين يې نن دې وار دی
د يار غم مې سبا وژنې درته وايم
د کفن حاجت يې نشته شهيدان دي
چې په تېغ د هجر مړه دي زه ګويا يم
زه په بند د اورنګ نه يم چې به خلاص شم
بندي کړی شيخ رحکار زيړي بابا يم
په دکن کې پاړو نشته چې مې دم کا
زه خوړلی اژدها توري بلا يم
يا دکن د غم وطن بنادي يې نشته
يا په ما غمونو شپه کړه مبتلا يم
هر نفس په ما عشور کا يزيدانو
ګويا زه حسين د وخت په کربلا يم
هسې رنګ جدايي مه شه له مراده
لکه زه فلک بېل کړی په جفا يم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اورنـــګ جـــور دا شـــان چـــې پـــه صـــورت دی
پـــه فـــريـــاد د فـــرقـــتـــونـــو لـــه غـــوغـــا يـــم
جـــودانـــه صـــبـــر مـــې کـــلـــه دی پـــه زړه کې
زه روهـــي د يـــار پـــه مـــخ پـــســـې تـــالا يم

د متن لنډيز:

د وطن ياد، د زندان کړاوونه، له کورنۍ لرې والی او فريادونه د اشرف خان هجري د شاعرۍ عامه موضوع ده. د عشقي مضامينو تر څنګه اخلاقي مضامين هم لري. په پورتني شعر کې هم د وطن ياد او له خپلوانو د جلا والي فريادونه کوي. اشرف خان هجري په دې شعر کې هغې مهمې پېښې ته اشاره کوي چې د شيخ رحمکار کاکا صاحب زوی يې له لاسه وژل شوی دی. له بهرام خان سره د قبيلې د سردارۍ په جګړو کې خپل اخښی شيخ ضياء الدين د شيخ رحمکار زوی له دې کبله بندي کوي چې هغه د بهرام خان په خوا وي. اشرف خان هجري چې کله شيخ ضياء الدين بندي کوي بيا يې د زهرو په واسطه وژني.

کاکا صاحب د خپل زوی په وژل کېدو خپه کېږي. نو په دې توګه اشرف خان هجري وايي چې زه اورنګزېب نه يم بندي کړی. زه شيخ رحمکار بندي کړی يم، ځکه چې هغه ماته ښېرې کړې دي ځکه له زندانه نه خلاصېږم.

اشرف په ځينو شعرونو کې په دغه پېښه خپله پښېماني څرګندوي او وايي:

هـــجـــري مـــه شـــه نـــا امـــيـــد کـــه ګـــنـــاهـــګـــار يې
الـــبـــتـــه بـــه انـــعـــام وکـــا مـــهـــربـــان دی
لـــه عـــطـــا دې ډېـــر امـــيـــد لـــرم غـــفـــوره
زه هـــجـــري ځـــکـــه دايـــم پـــه اســـتـــغـــفـــار يم

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې د لوست له لوستلو څخه وروسته دغو پوښتنو ته ځوابونه و وایي:

- هجري څه وخت بندي شو؟
- هجري په کومو زندانونو کې بندي و؟
- هجري چېرته او په کوم حالت کې وفات شو؟
- په پښتو کې د حبسیه شعرونو ویونکي څوک دي؟

۲_ زده کوونکي دې له ښوونکي وروسته شعر په لوړ اواز ولولي او مفهوم دې يې پخپلو خبرو کې څرګند کړي.

۳_ زده کوونکي دې په یو یا دوه پاراګرافه کې د هجري د زنداني کېدو عوامل په ګوته کړي او په ټولګي کې دې يې په وار سره واوروي.

۴_ زده کوونکي دې و وایي چې په لاندې بیت کې کوم ادبي صنعت شته:

هر نفس په ما عشور کا یزیدانو
ګویا زه حسین د وخت په کربلا یم

۵_ زده کوونکي دې لاندې بیتونه ولولي او په مفهوم دې يې خبرې وکړي:

زه په بند د اورنګ نه یم چې به خلاص شم
بندي کړی شیخ رحمکار زیړي بابا یم
په دکن کې پارو نشته چې مې دم کا
زه خوړلی اژدها توري بلا یم

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې لوست په کور کې په غور سره ولولي او د اشرف خان د ژوند او شاعرۍ په اړه دې دوه مخه لیکنه وکړي. بله ورځ دې يې په پښتو درسي ساعت کې خپلو ټولګیوالو ته ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو سفرنامې

سفرنامه لکه د نورو ادبي ډولونو یا ژانرونو په څېر یو ادبي ډول دی. په پښتو ادب کې د سفرنامې لیکل په شلمه پېړۍ کې پیل شول.

په سفرنامه کې د سفر ټول حالات لیکل کېږي او لیکوال د هغو سیمو یادونه کوي چې دی یې د سفر په لړ کې ویني. سفر نامې منظومې هم وي او منثورې هم.

پښتو ادب هم ډېرې په زړه پورې سفرنامې لري چې په دې لوست کې به یې دروپېژنو.

- سفرنامه څه ته وایي او له څه شي نه بحث کوي؟
- تاسې د پښتو کومه سفرنامه پېژنئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

سفرنامه د داستاني ادبیاتو یو ژانر (ډول) دی چې داستان ته ورته دی. سفرنامه هم لکه د داستان په څېر پېښه او یا پېښې لري. ژبه یې هم لکه د داستان د ژبې غوندې ادبي وي.

لکه د داستان غوندې پکې تلوسه هم وي چې سفرکوونکي به د سفر له ستونزو ځخه څنگه بریالی وځي. په سفر نامه کې لیکوال د خپل سفر حالات او پېښې بیانوي. لیکوال چې له کومو ځایونو ځخه تېرېږي د هغو ځایونو او اوسېدونکو په هکله یې هم معلومات ورکوي. په سفر کې چې له چا سره مخ کېږي د هغه یادونه هم کوي. کله کله د سفر په اوږدو کې د تاریخي ځایونو په هکله هم رڼا اچوي. د سیمې د خلکو د روایاتو او عنعناتو سره هم په لیکنه کې اړیکې نیسي. سفرنامه داستاني رنگ لري خو د معلوماتو په اړه کله کله تاریخي، جغرافیایي او ټولنپوهنې په اړه هم معلومات ورکوي.

په پښتو ادبیاتو کې د سفرنامو لیکل په معاصره دوره کې پیل شوي دي. په پښتو ادب کې لومړنۍ سفرنامه د میا اکبر شاه ده چې د (آزادۍ تلاش) نومېږي. میا اکبر شاه چې دغه وخت د پېښور د اسلامیه کالج زده کوونکی و او په ټوله پښتونخوا کې د انگرېزانو په وړاندې سیاسي تحریکونه پیل شوي وو نو دی هم د نورو زلمیانو سره په دغه نهضت کې ملگری شو او د آزادۍ په تلاش دده سفر ډېر وغځېد او له ډېرو ملکونو تېر شو. میا اکبر شاه د خپل سفر دغه سختې او کړاوونه په خپله سفرنامه کې ولیکل او د آزادۍ تلاش نوم یې پرې کېښود. میا اکبر شاه خپل دغه سفر په ۱۹۲۰م. کال کې له پېښور نه پیل کړ او له دوو کالو نه یې زیات وخت ونیو.

میا اکبر شاه په دغه سفر کې له کابل، بلخ، بخارا، سمرقند، تاشکند، ماسکو، باکو، ققفاز او ایران نه تېر شو او په ۱۹۲۲م. کې بېرته راوگرځېد، خو د انگرېزانو حکومت ونیو او دوه کاله او اوولس ورځې یې په زندان کې تېرې کړلې. میا اکبر شاه په زندان کې خپله سفرنامه ولیکله خو د چاپ اجازه نه د انگرېز حکومت ورکړه او نه د پاکستان له آزادۍ نه راوروسته حکومتونو.

دغه سفر نامه څلوېښت کاله وروسته په ۱۹۶۴م. کال کې چاپ شوه. میا اکبر شاه د خپلې سفرنامې په هکله داسې لیکي:

((په دغو ورځو کې افغانستان د خپل استقلال لپاره د انگرېز پر خلاف په جنگ کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشغول و. زموږ کالج د انګرېزانو د ظالمانه رويې پر خلاف متواتر جلسې کولې. موږ موقع غنيمت وګڼله، صلاح مو وکړه چې د وطن د آزادولو ښه موقع ده. موږ څلور ملګري د خپل وطن د آزادۍ په تلاش کې ووتو. زموږ خيال و چې موږ به د افغانستان د حمله اور پوځ په ملګرتيا کې د آزادۍ په جنګ کې حصه واخلو، خو موږ ته نه وه معلومه چې زموږ د آزادۍ تلاش به تر افغانستانه محدود نه وي او د کابل، بلخ، سمرقند، تاشکند، ماسکو، باکو، قفقاز او ايران کې د مصيبتونو برداشت کولو نه وروسته به زه خپل وطن ته په ۱۶ اګست ۱۹۲۲م. راستون شم.))

په پښتو سفرنامو کې دويمه سفرنامه د عبدالاکبر خان اکبر ده چې د ((روسي ترکستان او افغانستان سفر)) نومېږي. د عبدالاکبر خان سفر هم د ميا اکبر شاه سفر ته ورته دی چې د آزادۍ د تحريک په لړ کې له پېښور نه راوتلی او سفر يې تر تاشکند پورې اوږد شوی دی.

د عبدالاکبر خان دا سفر د افغانستان ځينې سيمې، تاشکند او د لارې په اوږدو کې مختلفې سيمې راچاپېروي. دده سفر هم لکه د ميا اکبر شاه غوندې له حيرانونکو پېښو ډک دی.

دا دواړه سفرونه په يو وخت کې پيل شوي او يو مقصد لري. له همدې کبله ورته ټکي لري ځکه چې د سفر تګلوری يو خواته او مقصد يې هم يو دی. خو دومره توپير لري چې د عبدالاکبر خان سفر تر ميا اکبر شاه لنډ دی. همدارنګه د ميا اکبر شاه د سفرنامې ژبه د عبدالاکبر خان تر سفر نامې خوږه او روانه ده.

عبدالخالق خليق د عبدالاکبر خان اکبر د سفر په هکله وايي:

((اکبر صاحب په کالج کې سبق ويلو چې په ملک کې سياسي بيداري پيدا شوه. د انګرېزي حکومت خلاف زلمي د عمل ميدان ته راووتل او چا فيصله وکړه چې د ملک نه هجرت وکړي او له بهر نه په يو منظم طاقت سره د غاصب حکومت نه ملک آزاد کړي. په هغه ډله کې اکبر صاحب هم له خپل خوږ وطن نه هجرت وکړو. افغانستان ته لاړ او له هغه ځای نه روسي ترکستان ته لاړو))

عبدالاکبر خان هم چې کله له سفر نه راستون شو د انګرېزي حکومت له خوا ونيول شو خو د خپلوانو په مرسته زنداني نه شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبدالاکبر خان اکبر هم څلوېښت کاله وروسته دغه سفر نامه له خپلو یادښتونو څخه ولیکله او چاپ شوه.

په پښتو سفرنامو کې بله سفر نامه د پوهاند صدیق الله رښتین ده چې د (هند سفر) نومېږي. د رښتین دا سفر د ۱۳۲۹ هـ. ش. کال د قوس په شلمه پیلېږي او د ۱۳۳۰ هـ. ش. کال د حمل په لومړۍ نېټه پای ته رسېږي. دا سفر درې میاشتې او درې ورځې وخت نیسي. سفر د موټر، ریل، الوتکې او کښتۍ په واسطه ترسره کېږي او د هند، ایران او عراق د مختلفو سیمو او ځایونو یادونه کوي.

پوهاند صدیق الله رښتین دغه سفر نامه په خواږه، روان نثر لیکلې او د سفر د لیدنې، کتنې او ټولو کړاو ونو انځور یې په ډېره ښه توګه کړی دی.

د پوهاند رښتین سفرنامه په پښتو سفرنامو کې لومړنۍ چاپ شوې سفرنامه ده خو لومړنۍ دوې سفرنامې تر دې پخوا لیکل شوي دي.

په پښتو سفرنامو کې بل د پام وړ لیکوال امیر حمزه شینواری دی.

شینواري د خپلو سفرونو په لړکې درې سفرنامې لیکلي چې یوه یې (د کابل منظومه سفرنامه) نومېږي او په ۱۹۴۸م. کال کې چې کابل ته راغلی و دغه سفرنامه یې لیکلې وه. د حمزه شینواري دغه سفرنامه منظومه ده او د شعر بڼه یې ترکیب بند دی. له چاپ نه وروسته سانسور شوه. کابل ته په دویم سفر کې یې بله سفر نامه (د نوي پښتون) په نامه ولیکله. په دغه سفر نامه کې حمزه شینواري د کابل د لیکوالو لکه محمد ګل خان مومند، غلام حسن خان ساپي، عبدالرؤف بېنوا، صدیق الله رښتین، قیام الدین خادم، ملک الشعرا بیتاب، نیک محمد پکتیاني او دوست شینواري سره د لیدلو کتنو یادونه کوي. همدارنګه د افغانستان په بدلون او پرمختګ هم بحثونه لري.

د حمزه شینواري بله سفرنامه د (حجاز په لور) نومېږي او دده د حج د سفر حالات پکې راغلي دي. حمزه شینواری په ۱۹۶۹م. کال کې حج ته لاړ او د خپل دغه سفر ټولې خاطرې او د ایران او عربستان د ښارونو، زیارتونو او د حج مراسم یې په دغه سفرنامه کې انځور کړي دي. دا سفرنامه د اسلام د تاریخ په اړه هم یو لړ معلومات لري. د چاپ کال یې ۱۹۷۰م. دی.

له دغو سفرنامو راوروسته په پښتو کې ډېرې سفرنامې ولیکل شوې، لکه نالیدلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوات د محمد نواز طاير، سفر په خير د طاهر اثر اپريدي او نورې...

نن سبا په پښتو ادب کې د سفرنامو ليکوال زيات شوي دي او ډېرې سفرنامې ليکل شوي او هم چاپ شوي دي.

د متن لنډيز:

په پښتو ادب کې سفرنامه په شلمه پېړۍ کې رامنځته شوه. لومړنۍ سفرنامه د ميا اکبر شاه وه چې د (آزادۍ تلاش) نومېده. لومړنۍ سفرنامه په پښتونخوا کې د سياسي تحريکونو د پيل پر بنسټ وليکل شوه. په دغه سفرنامه کې ځو تنه زلميان د آزادۍ په تلاش له خپل کور کلي نه وځي او ډېر ملکونه په دې نيت ګوري چې مرسته ترلاسه کړي او د انګرېزانو پر خلاف وجنګېږي. دويمه سفرنامه د عبدالاکبر خان اکبر ده چې د روسي ترکستان او افغانستان سفر نومېږي او لومړنۍ سفرنامې ته ورته مقصد لري. سفرنامه يو داستاني ژانر دی چې ليکوال پکې د خپل سفر حالات ليکي. په سفر پورې اړوند ټول مسايل په سفرنامه کې راځي. تاريخي، جغرافيايي او د ټولنپوهنې په اړه هم معلومات لري. سفرنامه لکه د داستان غوندې پېښې هم لري. ژبه يې هم داستاني وي خو داستان نه وي. په پښتو ادب کې ډېرې سفرنامې ليکل شوي دي خو لومړني ليکوال يې ميا اکبر شاه، عبدالاکبر خان اکبر، امير حمزه شينواری او پوهاند صديق الله رښتين دي. د سفر نامو اوږدوالی او لنډوالی د سفرونو په لنډوالي او اوږدوالي پورې اړه لري.

سفرنامه د يوې ورځې پر سفر هم ليکل کېږي او د څو ورځو او مياشتو پر سفر هم خو دا په ليکوال پورې اړه لري چې سفرنامه ليکي او که رپوټ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- په سفرنامه کې کوم شیان راځي؟
- د پښتو ژبې لومړنۍ سفرنامه کومه ده؟
- د پښتو سفرنامو د څو تنو لیکوالو نومونه واخلئ؟
- کومې سفرنامې پېژنئ په اړه یې معلومات ورکړئ؟

۲ـ لومړنۍ سفرنامې کومې او په څه ډول حالاتو کې رامنځته شوې؟

په اړه یې په خپلو کتابچو کې معلومات ولیکئ او بیا یې په وار سره په ټولګي کې ولولئ.

۳ـ که تاسې کوم سفر کړی وي، د خپل سفر حال له جزئیاتو سره په ټولګي کې نورو ته ووایئ.

۴ـ لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروئ:

ټولنپوهنه، تحریک، عنعنات، غاصب

۵ـ څو تنه زده کوونکي دې خپل نظر څرګند کړي چې د سفرنامو لوستل څه ګټې لري؟

۶ـ څو تنه زده کوونکي دې په وار سره د هغو سیمو یادونه وکړي چې د آزادۍ تلاش په سفرنامه کې لیکوال لیدلي دي.

۷ـ زده کوونکي دې په وار سره د متن ځینې ټوټې ولولي او بیا دې د ویل شوې ټوټې مقصد او مفهوم په خپلو خبرو کې ټولګیوالو ته ووایي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلو، خپلو سفرونو په اړه لیکنې وکړي چې کوم ځای ته تللي دي؟ څه یې لیدلي دي؟ د ځای، خلکو او لارې په اړه دې معلومات ولیکي او بله ورځ دې یې په درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

معنوي صنعتونه

په تېر لوست کې تاسې د بدیع د علم په اړه ولوستل چې د بدیع د علم بنسټ ایښودونکی عبدالله بن معتز دی او د بدیع په نامه یې د لومړي ځل لپاره کتاب هم لیکلی دی. دا مو هم ولوستل چې بدیع دوه ډوله صنایع لري: لفظي او معنوي. د لفظي صنایعو ځینې ډولونه مو په تېر لوست کې ولوستل. په دې لوست کې به معنوي صنایع ولولئ. معنوي صنایع هغه دي چې له معنا سره سرو کار لري.

زموږ په کلاسیکه شاعرۍ کې د لفظي صنایعو تر څنګه د معنوي صنایعو تول ډولونه شته او څرنګه چې هغه وخت د صنایعو کارولو دود و، نو هر شاعر هڅه کوله چې په خپل شعر کې لفظي او معنوي صنایع راوړي او په دې توګه د خپل شعر ښکلا زیاته کړي. په معنوي صنایعو کې ډېر ډولونه راځي، لکه: سوال او ځواب، ارسال المثل، طباق، مراعات النظیر، حسن تعلیل، لف و نشر، مبالغه، تجاهل العارف، کیسې، حسن مطلع، حسن مقطع او نور... په دې لوست کې یې ځینې نمونې لولو.

ـ تاسې کوم معنوي صنعت پېژنئ؟

ـ معنوي صنعتونه څه ته وایي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱_ سوال او ځواب: هغه صنعت ته ویل کېږي چې شاعر په خپل شعر کې پوښتنې او جوابونه سره یوځای کړي. په یوه مسره کې پوښتنه وکړي او په بله کې ځواب ورکړي، لکه پیر محمد کاکړ چې وایي:

وې مې زلفې دې پرمخ ولې تاوېږي — وې نوروز دی شپه او ورځ سره سمېږي
وې مې وروځې دې لیندۍ بانه دې غشي — وې ناوک دي د عاشق په زړه ښرخېږي
وې مې سترګې دې ترکومه خونخواري کا — وې دا باز د ښکار په وینو نه مړېږي
وې مې ماته ستا د غاښو تعریف وکړه — وې ږلۍ ده په لاله کې چې ویلېږي
وې مې ووایه علاج د ژړا څه کړم — وې باران د رحمت ښه دی چې وربږي

وې مې خوار شو پیر محمد په عاشقۍ کې
وې پر ما چې مینه کړي هغه خوارېږي

۲_ ارسال المثل: که شاعر په خپل کلام کې کوم مشهور متل راوړي، هغه ته ارسال المثل وایي، لکه:

چې اوربشې کري کله غنم کېږي
دې رښتیا چې څه کري هغه اخلې

* *

وصل و هجر د یار دواړه ورور خور دي
په دنیا کې بې زحمته راحت نه وي

۳_ طباق: دې صنعت ته تضاد یا تقابل هم وایي. که شاعر په خپل کلام کې داسې کلمې راوړي چې یو د بل ضد وي، لکه: تور او سپین، شپه او ورځ، هجران او وصال، نو دې صنعت ته طباق وایي، لکه:

مرګ له تندې په مذهب زما بهتر دی
نه ژوندون د دون همتو په اوبو

* *

هر سهار سترګې د ګل په اوښکو ډکې
په دا باغ کې بې ژړلو خندا نشته

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴_ مراعات النظیر: دې صنعت ته تناسب او تلفیق هم وایي او هغه دادی چې شاعر په خپل شعر کې داسې کلمې سره یوځای کړي چې یو له بله سره تناسب او نژدېوالی ولري، مثالونه یې دادي:

ستا چشمان به څه نګاه کا په خاکسارو
چې له کبره دې بانه ګوري اسمان ته
* *

که هر څو یې په تندي ږدي اري زلفې
شانه نه پرېږدي د مستې خورې زلفې

۵_ حسن تعلیل: هغه صنعت دی چې شاعر د کوم وصف لپاره یو مناسب علت راوړي، لکه:

په غرور د حسن لمر وخوت اسمان ته
زر راپرېوت چې یې ستا ښه بشر ولید
* *

کعبې تور کمیس اغوستی دی له غمه
مظلومان قرباني کېږي بې حسابه

لمر سهار راخېژي او ماښام پرېوزي خو شاعر د لمر پرېوتل له دې څخه ګڼي چې زما د محبوب په لیدو راپرېوت. په دا بل بیت کې شاعر دا دلیل راوړي چې کعبې د مظلومانو د وژلو له غمه تور کمیس اغوستی دی.

۶_ لف و نشر: هغه صنعت ته وایي چې شاعر په خپل شعر کې لومړی څو شیان ذکر کړي او وروسته بیا د هغوی تعریف او بیان وکړي، لکه:

په ځان او په جهان کې ما دوه څیزه دي وکښلي
په ځان کې دواړه سترګې په جهان کې واړه ښکلي
* *

یا به دد یا به لړم یا به منګور یې
که داړل کړي یا چیچل یا په چا نېش یې

د لومړي بیت په لومړۍ مسره کې ځان او جهان ذکر شوی دی. په دویمه مسره کې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترتیب سره د هغوی بیان شوی دی. د دوهم بیت په لومړۍ مسره کې دد، لړم او منګور راغلی دی. بیا په ترتیب سره د هر یو تعریف شوی دی. په لومړي بیت کې مرتب او په دویم بیت کې غیر مرتب لف او نشر راغلی دی.

۷_ مبالغه: که شاعر په خپل شعر کې د یو شي وصف تر اندازې زیات بیان کړي او یا یې تصدیق او تکذیب ته شدت او قوت ورکړي، مبالغه ورته وایي. مبالغه په درې ډوله ده:

الف: تبلیغ: چې مدعا او مقصد د عقل او هم د عادت له مخې امکان ولري، لکه:

له خوشحال سره که کېنې یو څو کاله
دا د غره خټک به واړه شاعران شي

ب: اغراق: چې مدعا د عقل له مخې امکان ولري خو د عادت له مخې ناشونی وي، لکه:

زه رحمان په زړه نری کړم هغو نجونو
چې یې ملا ده د وېښته په دود نرۍ

ج: غلو: چې مدعا او مقصد هم د عقل له مخې او هم د عادت له مخې ناشونې وي، لکه:

بې له تا هسې ضعیف یم ګلرخساره
پر حباب باندې که پښه ږدم نه ماتېږي

* *

و اسمان ته به د شعر زینې کېږدي
که حمید د غم له سره زنګون وکېښي

۸_ تجاهل العارف: هغه صنعت ته وایي چې شاعر یو معلوم او څرګند شی مجهول وګڼي او سره له دې چې په مطلب ښه پوه وي د کوم نزاکت له مخې خپل ځان ناپامه اچوي، لکه:

دا د کوم ګلرخ له غمه په ګلشن کې
دي ګلان په وینو سره لکه سالو

* *

دا بورا دی چې پر پانه د ګل ناست دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

که پرمخ د گل رخسار ده توره زخه

۹_ کیسۍ (لغز) چې د یو شي خواص، صفات او نورې نښې وښودل شي او ددغو خواصو او نښو له مخې له مخاطب څخه د هغه شي د ښودلو پوښتنه وشي، لکه:

له پاسه راغی سور بلوڅ   اغوستی یې پنځه پنځوس
سور دی صندوقک دی   له سرو غمیو ډک دی

له لومړۍ کیسۍ څخه مقصد پیاز او له دویمې څخه انار دی.

۱۰_ تلمیح: دا هغه صنعت دی چې شاعر په خپل کلام کې یوې مشهورې کیسې یا پیښې ته اشاره وکړي نو که لوستونکی په هغه کیسه او یا پېښې باندې پوه نه وي د شعر معنا ورته گرانېږي، لکه:

د دنیا په دښمنۍ کې عیسٰی وخوت و آسمان ته
په دوستۍ کې یې لا ځي تحت الثرا ته قارون هسې
* * *
د ماهي په نس کې پروت لکه یونس یم
مگر خلاص مې په کرم حق تعالی کا

په لومړي بیت کې د عیسٰی علیه السلام او قارون او په دویم بیت کې د یونس علیه السلام کیسې ته اشاره شوې ده.

۱۱_ تکرار حسن: هغه صنعت ته وايي چې شاعر په خپل کلام کې کومه کلمه د تدریج، تاکید، ډېروالي یا داسې نورو اغراضو له امله تکرار کړي، لکه:

ستا ملالو سترگو زړه له ما نه یووړ   اهو چشمه گلرخساره راشه راشه
چې همېش دې د اغیار په لور سفر دی   یو ځل یار ته له اغیاره راشه راشه
***
بیا راتلـه دې و جهان ته بل وار نشته   بل وار نشته بل وار نشته وار دی دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډیز

د بدیع علم د عباسیانو په زمانه کې رامنځته شو. بنسټ ایښودونکی یې عبدالله بن معتز و چې د بدیع په نامه یې کتاب تالیف کړ. وروسته نورو لیکوالو هم په دې برخه کې کتابونه و لیکل. پښتنو لیکوالو هم په دې برخه کې بېلابېل کتابونه و لیکل. په افغانستان کې عبدالرؤف بېنوا د ادبي فنون یو کتاب ولیکو او بیا وروسته نورو لیکوالو دا لړۍ پراخه کړه. بدیع هغه علم دی چې د هغه په واسطه د شعر د ښکلا وجه څرګندېږي.

بدیع دوه ډوله صنعتونه لري لفظي او معنوي. لفظي له لفظ سره سر و کار لري او معنوي له معنا سره. په دې لوست کې تاسې معنوي صنایع وپېژندل، ځینې نمونې یې لکه سوال و ځواب، ارسال المثل، طباق، مراعات النظیر، حسن تعلیل، لف و نشر، مبالغه، تجاهل العارف مو ولوستل. د بدیع د صنایعو په پېژندنې سره تاسې کولای شئ چې د پښتو ژبې د کلاسیکو شاعرانو شعرونه په اسانۍ ولولئ او معنا یې کړئ.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې له ښوونکي وروسته د لوست یوه یوه برخه په وار سره ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- د بدیع په برخه کې د لومړي ځل لپاره چا کتاب تالیف کړ؟
- په پښتو ژبه کې د بدیع په برخه کې چا کتاب ولیکه؟
- معنوي صنایع څه ته وايي؟
- د څو لفظي صنایعو نومونه واخلئ؟

۲ـ زده کوونکي دې په متن کې راغلي شعرونه په وار سره ولولي او بیا دې یې معنا کړي.

۳ـ په لاندې بیتونو کې کوم ادبي صنعتونه شته؟

وي مې زه د رقیب ظلم په عذاب کړم
وي پاداش د خپل عمل درته رسېږي

* *

(c) ketabton.com: The Digital Library

بې زحمته راحت نشته زما وروره
که راحت غواړې زحمت درلره بويه
* *

ښه متل دی څه کړې هغه به رېبې
د عمل جزا موندی شې لاس په لاس

۴_ زده کوونکي دې لاندې بيتونه په غور سره ولولي او ادبي صنعتونه دې په نښه او په خپلو کتابچو کې وليکي چې کوم ډول صنعتونه دې بيا دې يې په ټولګي کې ولولي:

زه په سرو سترګو ژړا کړم چې ته درومې
ته له ما چې رخصتېږې په خندا ځې
* *

هر ساعت شمه راکښېنې دار و سنګسار ته
محبت قايم مقام کړم د منصور
* *

تورې سترګې، تورې وروځې تورې زلفې
دا همه تورې بلا دي زه يې خوار کړم
* *

چې نظر يې د ګلرخ ساقي په مخ شو
د نرګس له لاسه جام پرېوت نسکور شو

۵_ په لاندې بيتونو کې د لف و نشر، مبالغه، تجاهل العارف او طباق صنعتونه په نښه کړئ:

ستا له زلفو له رخساره له سرو شونډو
پيدا شوي شام، شفق و صبح دم دي
* *

دا د ګلو په مخ وينم که د ښکلو
ملغلرې که خولې که شبنمونه
* *

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خندا خندا چې تلمه یې دیدار ته
اوس یې دروم په ژړا ژړا مزار ته

* *

ستا له غمه مې په سر کې هومره شور دی
چې به نه وي هرګز شور د لاهور هومره

۶ـ زده کوونکي دې لاندې شعرونه ولولي او ودې وايي چې کوم ادبي صنعتونه پکې راغلي دي:

هر کله راشه تازه بهاره — تا دي راوړي ګلان بې شماره
نرى شمال دې دم د عيسى دى — سحر چې راشي له جګ کهساره

* *

نشته بوى د ستا کميس په درست جهان کې
څه امکان لري په مصر او کنعان کې

* *

لار د محبت ده تل روغ سلامت نه یم
زه چې په دا هسې لارې تلمه تلمه تلم
څه وايې و ماته حال دې څه و په هجران کې
نور خبردار نه يم په زړه سومه، سومه سوم
خلق راته وايي رنګ دې بیا زېړ شو عاشق شوې
هيڅ منکرې نه کړم خلقه شومه شومه شوم
دود د عاشق دادى چې په عشق کې ملامت وړي
ځکه زه خوشحال ملامت وړمه، وړمه وړم

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې پخپله خوښه يو شعر له کوم ديوان څخه وليکي او په هغه کې دې معنوي صنعتونه په نښه او په بل پښتو درسي ساعت کې دې يې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چاپېریال ساتنه

خدای جل جلاله انسان اشرف المخلوقات پیدا کړ او د انسان لپاره یې د ځمکې پرمخ ډول، ډول موجودات پیدا کړل چې د انسان ژوند ورسره تړلی دی. زموږ شاوخوا چې څه وینو لکه ځمکه، اوبه، حیوانات، نباتات، تیږې، غرونه، ځنګلونه، ژوي او نور هر څه د چاپېریال توکي دي چې ټول په مجموع کې د چاپېریال په نامه یادېږي.

موږ په چاپېریال کې ژوندکوو او د ژوند ضرورتونه هم له چاپېریال څخه پوره کوو. د چاپېریال ساتنه چې یوه ډېره جدي موضوع ده، زموږ په ژوند پورې تړلې ده. د چاپېریال ساتنه په ټولو انسانانو پورې اړه لري بلکې ددوی دنده ده چې چاپېریال ته پاملرنه وکړي او چاپېریال له هر ډول ناوړه اغېزو څخه وساتي.

- چاپېریال څه ته وايي؟
- د چاپېریال ارزښت په څه کې دی؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ د شاوخوا ټولو موجوداتو ته چاپېریال ویل کېږي. چاپېریال په درې ډوله دی لکه ژوندی چاپېریال چې په هغه کې انسانان، حیوانات او نباتات راځي. دویم غیر ژوندی چاپېریال لکه هوا، تیږې او اوبه. دریم فرهنګي چاپېریال چې د انساني اړیکو او فرهنګي اړیکو څخه بحث کوي.

انسان خواړه، کالي او کور له چاپېریال څخه لاس ته راوړي. څښتن تعالی د طبیعت د نظام د اجزاوو په منځ کې یو طبیعي تعادل رامنځ ته کړی دی، که دغه تعادل له منځه لاړ شي نو په چاپېریال ناوړه اغېزه کوي. ژوندي موجودات لکه نباتات او حیوانات د غذایي موادو په تولید سره د تعادل په ساتنه کې او د انساني نسل په پایښت کې مهم ځای لري. نباتات د طبیعي اقتصاد اصلي بنسټ جوړوي. حیوانات له نباتاتو څخه او انسانان له ژویو او نباتاتو څخه ګټه اخلي.

له نباتاتو پرته واښه خوړونکي حیوانات او هم انسانان ژوند نشي کولی. ځکه چې حیوانات پر نباتاتو او انسانان پر دواړو ژوند تېروي.

د چاپېریال ساتنې لپاره پر چاپېریال باندې پوهېدنه ډېره ضروري ده. د چاپېریال د تخریب یو عامل د چاپېریال له اهمیت څخه د خلکو بې خبري ده. د چاپېریال ساتنه د نېکمرغۍ دوام دی او تخریب یې د بشري تمدن پای ته رسېدنه ده. د چاپېریال د اجزاو ترمنځ اړیکې د زنځیر کړیو ته ورته دي چې د یوې کړۍ له منځه تګ پر ټولو کړیو اغېزه کوي. د مثال په ډول که الوتونکي له منځه لاړ شي حشرات او موږکان زیاتېږي. ډېر الوتونکي مرغان ملخان خوري. بازونه موږکان خوري او په دې توګه کرنیزه ځمکه ترې په امن کې پاتې کېږي او د حاصلاتو د زیاتېدو سبب کېږي.

همدارنګه که ځړ ځایونه له منځه لاړ شي مالداري کمېږي او یا یې په محصولاتو کې کموالی راځي. د کرنیزو ځمکو او حیواني محصولاتو کمښت د انسانانو ژوند په خطر کې اچوي.

ځنګلونه چې یوه طبعي شتمني ده او د ټولو انسانانو طبعي میراث ګڼل کېږي، که له منځه لاړ شي او یا تخریب شي نو په چاپېریال ناوړه اغېزه کوي. ځکه چې له ځنګلونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه د اړتیا وړ لرګي لاس ته راځي. همدارنګه هوا تصفیه کوي. د سیلابونو مخه نیسي، طبیعي ښکلا رامنځته کوي. د ونو ریښې ځمکه ټینګه ساتي او د سختو بارانونو مخه نیسي.

له بل پلوه د وحشي حیواناتو ځای دی چې د نشتوالي له امله له مرګ سره مخامخ کېږي. ځنګلونه له دغو ګټو سره د هوا او تودوخې د درجې په تغیر کې هم زیاته اغېزه لري.

د چاپېریال مهم توکی چې پرته له هغه نه ژوند امکان نه لري هوا ده. د انسانانو او ژوندیو موجوداتو لپاره د لوی خدای جل جلاله ستر نعمت پاکه او صافه هوا ده. د انسانانو په نه پاملرنې سره هوا ککړېږي او په ټولنه کې د ډول، ډول خطرناکو ناروغیو لکه ساه لنډې، د هډوکو درد، سرطان او نورو لامل کېږي. څومره چې صنعت پرمختګ کوي په هماغه اندازه هوا ککړېږي. د خاورو ذرې، لوګي، بویونه او ډول ډول کیمیاوي مواد، زهري ګازونه هوا ککړوي، چې بیا دغه ککړه هوا د انسانانو، حیواناتو او نباتاتو ژوند له خطر سره مخامخ کوي. د ځنګلونو سوځېدل، قوي بادونه، کارخانې، موټرې، د ډېرو سکرو سوځېدل، د سګرټ څکول هوا ککړوي. د هوا ککړتیا د ځمکې د تودوخې درجه هم زیاتوي.

د چاپېریال بل مهم توکی چې له هغه هم پرته ژوند نشي کېدای اوبه دي. په اوبو کې د عضوي او غیر عضوي موادو زیاتوالی د اوبو فزیکي او کیمیاوي ځانګړتیاو ته بدلون ورکوي چې بیا د خاصو ضرورتونو د استعمال لپاره وړ نه دي چې دې ته د اوبو ککړتیا وایي.

په اوبو کې د فضله موادو اچول اوبه ککړوي. د ښارونو ناولتیا د کرنیزو ځمکو فضله مواد او د صنعتي موادو زیاتوالی د اوبو د اکسیجن اندازه کموي. د چاپېریال بل مهم توکی خاوره ده چې د کاني موادو، عضوي موادو، هوا او اوبو څخه جوړه شوې ده. د کیمیاوي سرو، حشره وژونکو داروګانو زیات استعمال د خاورې په خواصو باندې اثر کوي چې په پای کې د نباتاتو په وده اثر پرېباسي. د کانونو، سرکونو او ودانیو د جوړولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره د خاورې کيندل هم په خاوره ناوړه اغېزه کوي. چاودنې او د فضله موادو زياتېدل هم پر چاپېريال باندې ناوړه اغېزه کوي. کثافات د جامد، مايع او نيمه جامد موادو پاتې شوني دي لکه ډول، ډول پلاستيکونه، کاغذونه، د اوسپنې ټوټې، شيشه يي بوتلونه، د مېوو، سبزيجاتو، خوراکي توکو، هوټلونو، ساختماني او صنعتي فابريکو د موادو پاتې شوني په هوا، اوبو او خاورې باندې ناوړه اغېزې لري. که چېرې دغه کثافات په مناسب ځای کې وانه چول شي په پايله کې به چاپېريال ته خطرناکې ستونزې پيدا کړي.

د چاپېريال په وړاندې مهم خطرونه د نفوسو ډېروالی، د طبيعي سرچينو، ځړ ځايونو، ځنګلونو، وحشي حيواناتو، د خاورې تخريب او نباتاتو له منځه تګ دی. د چاپېريال ساتنې لپاره بايد د چاپېريال سازمانونه او قوانين جوړ شي. خلکو ته د چاپېريال د ارزښت په اړه پوهه او خبرتيا ورکړي.

د ښوونځيو، پوهنتونونو، ورځپاڼو، جريدو، راډيو، تلويزيون، پوسترونو او اعلانونو په واسطه د خلکو په خبرتيا او پوهاوي کې کار واخيستل شي.

له طبيعي منابعو څخه معقوله ګټه اخيستل د چاپېريال د ساتنې معنا لري، نه دا چې په خپل حال پرېښودل شي. له طبيعي زيرمو څخه بايد ناوړه ګټه وانه خيستل شي. ټول شيان يو له بل سره اړيکې لري که په يو جز کې لاسوهنه وشي نورې برخې متاثره کوي. په طبيعت کې هر شی يوه دنده لري، يو شي ته مضر او يا مفيد ويل د انسانانو د ګټې له مخې ټاکل کېږي.

ددې لپاره چې خپل چاپېريال او خپل ژوند له خطره وژغورو نو اړ يو چې چاپېريال ته د ورپېښو خطرونو مخه ونيسو او هم د چاپېريال په پاک ساتلو کې زيار وباسو. د چاپېريال پاک ساتل د هر انسان دنده ده چې په ټولو پورې اړه لري. موږ هر يو بايد له خپل کور او کوڅې، ښوونځي او لارو نه د چاپېريال په پاک ساتلو کې خپلې دندې په پام کې ونيسو. خپل کور پاک وساتو، د کور کوڅه پاکه وساتو، کثافات په خپل مناسب ځای کې واچوو. په سړک او لارو باندې د مېوو پوټکي او د پلاستيک کڅوړې ونه غورځوو. که بل څوک داسې کوي بايد پاملرنه يې راوګرځوو. له طبيعي زيرمو او نورو منابعو نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید په معقوله او په مسلکي ډول ګټه واخیستل شي او له بې ځایه لاسوهنې څخه زموږ چاپېریال وژغورل شي. د استوګنې چاپېریال چې موږ او تاسې پکې ژوند کوو که پاک ونه ساتل شي نو له ډول، ډول خطرناکو ناروغیو سره مخامخ کېږو.

د متن لنډیز:

زموږ چاپېره ټولو موجوداتو ته چاپېریال ویل کېږي. د چاپېریال مهم توکي هوا، اوبه او خاوره ده. د طبیعت د نظام د اجزاو په منځ کې خدای جل جلاله یو طبیعي تعادل رامنځته کړی دی. که دغه تعادل له منځه ولاړ شي نو په چاپېریال ناوړه اغېزه کوي.

زموږ په شاوخوا کې د چاپېریال ټول توکي لکه اوبه، هوا، خاوره، نباتات، حیوانات، وحشي ژوي، ځنګلونه او نورې زیرمې او طبیعي منابع یو له بل سره داسې اړیکې لري چې که په یو توکي کې ناوړه لاس وهل کېږي په نورو توکو تاثیر کوي او چاپېریال متضرر کېږي. د مثال په توګه که هوا، اوبه یا خاوره متضرره شي نو ژوند ستونزمن کېږي او یا امکان نه لري.

موږ په چاپېریال کې ژوند کوو، که چاپېریال ته پاملرنه ونه کړو نو ژوند ته مو خطرونه پېښېږي. د بېلګې په توګه که ځنګلونه ووهل شي نو سېلابونه زیاتېږي. ځمکه د بارانونو او سېلابونو له کبله خرابېږي، هوا تودېږي، ځکه چې ځنګلونه هوا تصفیه کوي او د سیلابونو مخه نیسي. موږ ته لازمه ده چې په چاپېریال کې په ناوړه توګه لاسوهنه ونه کړو خو په معقوله او مسلکي ډول په چاپېریال کې لاسوهنه بې ګټې نه ده.

همدارنګه موږ ته لازمه ده چې موږ د استوګنې چاپېریال پاک وساتو او له ډول، ډول مرضونو څخه ځانونه وساتو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- د چاپېریال مهم توکي کوم دي؟
- د چاپېریال د توکو ترمنځ څه ډول اړیکې دي؟
- که ځنګلونه و وهل شي څه زیانونه رامنځته کېږي؟
- له طبیعي موادو څخه څه ډول ګټه اخیستل په کار ده؟

۲ـ څو زده کوونکي دې په وار سره د استوګنې د چاپېریال د پاکۍ په اړه خبرې وکړي.

۳ـ څو زده کوونکي دې چاپېریال ته د ورپېښو خطرونو په اړه خبرې وکړي.

۴ـ چاپېریال څنګه پاک وساتو؟ زده کوونکي دې په دې اړه یو پراګراف ولیکي او په ټولګي کې دې یې واوروي.

۵ـ د طبیعت د اجزاو ترمنځ یو تعادل موجود دی دا خبره دې زده کوونکي وڅېړي او بحث دې پرې وکړي.

۶ـ موږ د چاپېریال په وړاندې څه مسؤولیتونه لرو؟

۷ـ زده کوونکي دې په وار سره په لاندینیو موضوعاتو باندې خبرې وکړي خپل کور، کوڅه، ښوونځی او ښار څنګه پاک وساتو؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپل ښار د چاپېریال په اړه په کور کې یوه لیکنه وکړي چې زموږ دکلي یا ښار چاپېریال څه ډول دی؟ بله ورځ دې یې په ټولګي کې واوروي.

د هوتکو ادبي دربار

د دولسمې هجري پېړۍ د دویمې لسیزې په پای کې په کندهار کې ګرګین د صفوي حکومت استازی حکمران و. داسې ظلمونه او ناروا وې یې کولې چې ددغې سیمې ټول خلک یې له ظلمه نارامه وو. تاسې په تېرو ټولګیو کې لوستي چې میرویس نیکه خپل خلک پر ځان راټول کړل او د کوکران او مانجې له جرګو وروسته یې د ګرګین پر ضد ملي قیام وکړ او په (۱۱۱۹ هـ ق) کال یې کندهار دده له ظلمه خلاص کړ.

د میرویس له مړینې وروسته دده زوی شاه محمود پاچا شو. کله چې شاه محمود اصفهان ونیو نو پخپله په اصفهان کې پاتې شو او په کندهار کې یې خپل ورور شاه حسین پاچا کړ. د هوتکو د دولت حدود له ملتان څخه پیل او د اوسني ایران د دجلې تر سیند پورې رسېده. دیره جات اوسنی بلوچستان، غزنی، کندهار، ګومل، هرات هم د دوی په حکمرانۍ کې وو. شاه حسین چې پخپله یو فرهنګپالې کورنۍ ته منسوب و او له ژبې او ادب سره یې زیاته علاقه وه نو فرهنګي کارونو ته یې خپله زیاته پاملرنه واړوله. په دې لوست کې د شاه حسین په وخت کې تاسې ته د فرهنګي کارونو په اړه لنډې خبرې لرو.

ـ شاه حسین هوتک خپلې ژبې او ادب ته کوم کارونه کړي دي؟

ـ د میرویس خان هوتک په کورنۍ کې کوم شاعران پېژنئ؟

د هوتکو د پاچاهۍ په دوران کې ډېر پښتانه شاعران او اديبان پالل شوي او روزل شوي دي.

د هوتکو کورنۍ د علم او پښتو ژبې او ادب د پاللو لپاره ډېر خدمتونه کړي دي. حاجي ميرويس خان هم د پښتو ژبې او ادب سره ډېره مينه درلوده. د رحمان بابا اشعار به يې لوستل او زياته عقيده يې ورته لرله.

په سختو حالاتو کې به يې د رحمان بابا ديوان ته مخه کوله. سيدال خان ناصر، ملا پير محمد، بابو جان بابي، داود خان او ملا نور محمد دده د دربار عالمان وو.

شاه حسين هوتک پخپله يوې ملي او فرهنګي کورنۍ ته منسوب و. د ميرويس نيکه مور نازو انا پخپله د پښتو ژبې ښه شاعره وه چې د شعرونو ديوان يې دوه زره بيته درلودل خو موږ ته يې يوه څلوريزه پاتې ده.

سحـــرګه وه د نرګس لـــېمه لانده ۔۔۔ څاڅکي څاڅکي يې له سترګو څڅېده
ما ويل څه دي ګښلی ګله ولې ژاړې ۔۔۔ ده ويل ژوند مې دی يوه خوله خندېده

د ميرويس نيکه په اولادونو کې دده يو زوی شاه حسين او يوه لور زينبه د پښتو ژبې شاعران وو. د زينب يوه مرثيه چې د خپل ورور شاه محمود هوتک په مړينه يې ويلې موږ ته راپاتې ده:

ږغ ســو چــې ورور تــېر لــه دنــيا ســونا
کــنــدهــار واړه پــه ژړا ســونا
دا روڼ جــهــان راتــه تــورتــم دی نا
زړه د بــېلــتون پــه تــېغ کــړم دی نا
هــوتــک غــمجــن پــه دې مــاتــم دی نا
د پــاچــاهــۍ تــاج مــو بــرهــم دی نا
چــې شــاه مــحــمود تــېر لــه دنــيا ســونا
کــنــدهــار واړه پــه ژړا ســونا

دغه مرثيه تاسې په تېرو ټولګيو کې لوستلې ده شاه حسين چې کله پاچا شو نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوتکیانو دولت یې تر گومله او کویټې پورې پراخه کړ. دی یو عادل او مدبر پاچا و. دربار یې له عالمانو، شاعرانو او فاضلانو ډک و. پخپله د پښتو ژبې شاعر و. محمد هوتک د پټې خزانې کتاب په ۱۱۴۱هـ.ق. کې دده په سپارښتنه تالیف کړ او د پښتو د لرغونو شاعرانو شعرونه یې پکې خوندي کړل. پټې خزانې د شاه حسین یوه غزله خوندي کړې چې څو بیتونه یې په دې ډول دي:

بېلتانه دې د غمو په چپاو چور کړم   په تیارو کې د هجران یې له تا دور کړم
بېلتانه دې هسې اوښکې راخپرې کړې   ستا د فکر په گرداب کې تل عبور کړم
د فراق پرې مې کېښود ومرې ته   په جهان کې یې رسوا لکه منصور کړم
په وصال دې هم ناښاد یمه دلبرې   د بېلتون فکر په زړه کې ناصبور کړم
د بڼو غشي مې وخوړ په ځیگر کې   غمازانو په غمزو مهجور کړم

خلق یاد زما د عشق په لیونو کا
زه حسین محبت هسې مشهور کړم

د هوتکو له کورنۍ سربېره نور شاعران هم په دغه وخت کې وو چې شعرونه یې ویل. په دغه وخت کې د پښتو ادبیاتو د ودې لپاره ښه زمینه برابره وه. شاه حسین پاچا به په خپل دربار کې عالمان او شاعران پالل، دوی به یې په انعامونو او جوایزو لمانځل. د نارنج په ماڼۍ کې یې د ادبي دربار بنسټ کېښود. د کندهار په پاچاهي ارگ کې چې د نارنج ماڼۍ یې بلله په او ونۍ کې به یو ځل په شاهي کتابتون کې دا ادبي دربار جوړېده. پخپله پاچا او نورو شاعرانو به پکې گډون کاوه. محمد هوتک به ددې دربار د منشي په توگه هم حاضر و. پښتو حماسې هم په دغه وخت کې په منظم او بشپړ ډول رامنځته شوې. حماسه د ادبیاتو یو موضوعي ډول دی چې په دې ډول کې جنگي مسایل په حکایتي او داستاني ډول بیانېږي. په حماسه کې کله کله د رزم د خبرو ترڅنگه د بزم خبرې هم څرگندېږي. حماسه کېدای شي په نظم کې وي او یا هم په نثر کې وي. هغه اشعار چې جنگي او رزمي خبرې پکې راغلي وي او داستاني شکل ونه لري په حماسو کې نه حسابېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حماسې په درې ډوله دي: تاریخي حماسې، عشقي حماسې او مذهبي حماسې.

په پښتو کې د حماسو لیکل د هوتکو د پاچاهی په دوران کې پیل شوي دي. په دغه دوران کې ډېره مهمه حماسه د ربدي خان مومند نظم کړې (محمود نامه) ده، په دې حماسه کې د میرویس نیکه او شاه محمود هوتک د جنګونو کیسې راغلې دي. دا کتاب ربدي خان مومند تر (۱۱۳۶هـ.ق.) وروسته په خواږه نظم کښلی دی او شاه حسین ورته زر طلاوې د انعام په توګه ورکړې دي.

د ربدي خان مومند د حماسې بشپړ متن په لاس کې نشته. یوازې د ګرګین د وژلو کیسه یې پټې خزانې تر موږه رارسولې ده. ددې وخت بله حماسه (جګړه د محمود افغان او نیول د اصفهان) ده. ددې حماسې لیکوال محمد امین سرپرېکړی نومېږي. محمد امین په (۱۱۳۵هـ.ق.) کال له شاه محمود هوتک سره د اصفهان د نیولو په جګړه کې شامل و. په دې حماسه کې د اصفهان د نیولو د جګړې ټوله کیسه راغلې ده.

د هوتکو په دوران پورې اړوند دربمه حماسه (قصه د برېښنا یا خدی) ده چې د محمد امین سرپرېکړي د زوی حافظ نور محمد ده.

دا حماسه په خواږه نثر کې لیکل شوې ده. د هوتکو په دربار پورې نور تړلي یو شمېر شاعران وو چې دلته یې په لنډیز یادونه کوو.

داود هوتک د قادر خان هوتک زوی د میرویس نیکه د لښکرو مشر و. په (۱۱۳۶هـ.ق.) کې وفات شوی دی. شعرونه یې ویل او د تجنیس په صنعت کې لوی لاس درلود. په پټه خزانه کې یې دوې رباعیانې راغلي دي چې یوه یې په دې ډول ده:

چې د چا په زړه کې اور د مینې بل سي   په وربل یې لمبې ګډې حال یې بل سي
اور د مینې کله مري د زړه له مینې   د وربل مینه که تل د زړه په تل سي

ددغه دربار بل شاعر ملا محمد یونس توخي د ملا محمد اکبر زوی دی. د شاه حسین پاچا په وخت کې د کندهار د جامع جومات امام و. د شاه حسین په دربار کې بل عالم ملا زعفران تره کی و چې په طب او حکمت کې یې د (ګلدسته زعفراني) په نامه یو کتاب لیکلی دی. دی د پښتو ډېر ښه شاعر و. کله چې د شال او ژوب سیمې فتحې شوې نو

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاه حسین پاچا ته یې دغه زبری په دې ډول وکړ:

د حسین بادشاه د بخت ننداره گـورئ　　چې یې فتح په لښکرو ړوب و شال کا
چې دا زیری یې راوړی دی حضور ته　　نو زعفران انعام پر سر زعفراني شال کا

شاه حسین پاچا ددې شعر په اورېدلو سره ډېر ژر زعفراني شال ورکړ او په مجلس کې یې ټول حاضرین په یو یو زعفراني شال ونمانځل.

بابوجان بابي دکرم خان زوی چې دکلات حاکم و او د اصفهان په جنگونو کې د شاه محمود هوتک ملگری و ددغه ادبي دربار بل شاعر و چې د پښتو ملي نکل (شها او گلان) یې په پښتو نظم کړ چې دوه بیته یې په دې ډول دي:

عشـــق یو هسې توریالی دی　　چې پر هر ځای یې بری دی
د عشق اور هسې سوزان دی　　چې ســوځلی یې جهان دی

ددغه ادبي دربار بل غړی ستر سپه سالار شاعر سیدال خان ناصر و چې د هوتکو د پاچاهۍ په ټوله دوره کې د لښکرو مشر و. په ټولو جنگونو کې یې برخه درلوده او د نادر افشار په وړاندې دکندهار په دفاع کې په مېړانه وجنگېده.

سیدال خان ناصر د نادر افشار په امر ړوند کړای شو او پاتې عمر یې تر مړینې پورې دکابل په شکر دره کې تېر کړ. د شکر درې د سیاه سنگ په هدیره کې دفن دی. پټې خزانې دده یوه ښکلې بدله خوندي کړې ده چې د سر بیتونه یې دادي:

یار ماله هسې گران سو　　راتېر تر ټول جهـــان سو
نور نه وینم په سترگـو　　جهان ټول راته جانان سو

ملا نور محمد غلجی د ملا یار محمد توخي زوی د هوتکو دکورنۍ د ښځو او نجونو استاد او لوی عالم و. یو کتاب یې د نافع المسلمین په نامه لیکلی دی. دغه کتاب په کابل کې چاپ شوی دی. یو مخمس یې چې پټې خزانې راوړی دی په دې ډول پیلېږي:

ته مؤمن ژوندی په دین یې زما یاره　　ته ژړا فریاد کـــوه په ځوکـو کاره
اســــتغفار توبه کـــوه د ځان د پاره　　ته هم ځان ساته پناه غواړه له ناره
بیداري کړه په سهار زما دلداره

بهادر خان د شاه حسین د لښکرو لوی سالار و. د شال او ړوب فتح دده په لاس

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي. شاه حسين به ده ته د ورور خطاب کاوه. بهادر خان هم د پښتو شاعر و. يوه بدله يې پټې خزانې ثبت کړې ده.

بېلتون دې زور دی تر لېمو مې سهار نم څاڅي
لکه شبنم څاڅي
دا سره ياقوت مې په لمن کې ستا په غم څاڅي
په غم الم څاڅي
ګوره ليلی باران د اوښو ستا په چم څاڅي
ښنګه پر چم څاڅي

د هوتکو د ادبي دربار بله مشهوره څېره محمد هوتک د داود خان زوی دی. د هوتکو د دربار منشي او کاتب و. د شاه حسين په هڅونه يې د پښتنو شاعرانو تذکره (پټه خزانه) وليکله. بل کتاب يې د خلاصة الطب په نامه وليکو چې پاچا ورته سل طلاوې انعام ورکړې. يو بل کتاب يې د خلاصة الفصاحت په نامه هم ليکلی و. محمد هوتک د هوتکو د پاچاهی له سقوط نه وروسته د کلات سيوري ته راغی. هلته يې کاريز وواهه او کلی يې جوړ کړ. په پټه خزانه کې يې د شعرونو نمونې راغلي دي. د يوې غزلې مطلع يې داده:

ساقي پاڅه د سرو ميو ډک يو جام را	ستا له غمه نا ارام يمه ارام را
بې له ميو د بهار نندارې څه کړم	پسرلی سو د خوښۍ بنه پيغام را
د بېلتون په تاريکۍ کې مې زړه شين سو	رڼا لمر د جان د ميو په ظلام را
ناکاميو د دنيا مې کام را تريخ کا	چې مې خوږ کا کام ترخه و ما ناکام را
نه نشاط سته نه مستي سته نه رندي سته	چې سم رند هغه اوبه علی الدوام را
په اوبو مې سوړ زړګی لږ څه راتود کا	محمد ته د اور ډک يو هسې جام را

پير محمد مياجي چې د پير افغان په لقب ستايل شوی و. دی هم د هوتکو د دورې عالم او شاعر و. دوه کتابونه يې ليکلي چې يو يې د (افضل الطرايق) په نامه د اخلاقو او عقايدو په بيان کې ليکلی دی. بل کتاب يې د (القرايض في رد الروافض) په نامه دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پیر محمد د شعر نمونه هم په پټه خزانه کې راغلې ده. بل شاعر نصر الدين خان اندړ دی چې د (پلار ويلي) په نامه يې يو کتاب په پښتو نثر کې ليکلی دی. په پټه خزانه کې يې نمونه راغلې ده:

د خوار عاشق ژړا مدام وي دا څه کار دی نا
که وي په پټه خوله، همدغه يې گفتار دی نا
د خوار عاشق مدعا داده که ژړا کي نا
چې ورښکاره خپله زيبا مخ دلربا کي نا
په خپل وصال که يې خوشحاله محبوبا کي نا
بل څه نه غواړي همدغه اميدوار دی نا

د متن لنډيز:

د هوتکو د پاچاهی دوران (۱۱۱۹ _ ۱۱۵۰هـ.ق.) د پښتو ادبیاتو د منځنی دورې یو غوره پړاو دی. په دغه دوره کې ادبي دربار ايجاد شو. عالمان او شاعران راټول شول. عالمان او شاعران به په انعامونو نمانځل کېدل.

تحريري حماسي اثار په همدغه مهال کې رامنځته شول. تاريخي بشپړې حماسې او عشقي حماسې ددغه دوران لاسته راوړنې دي. ددې دوران نمونې د ولسي ادب ډېرې ښکلې نمونې دي. ددغه دوران د اثارو روحيه هېواد پالنه ده. د هنري ارزښتونو له پلوه ددغه دوران شعرونه په لوړه سطحه کې نه دي.

په دې دوران کې له نظم سربېره نثري کتابونه هم کښل شوي دي. لکه پټه خزانه، جگړه د محمود افغان او نيول د اصفهان او ځينې کيسې او نکلونه چې د پښتو د نثر په تاريخ کې خاص ځای لري.

ددغه وخت بله مهمه حماسه د ربدي خان مومند نظم کړې (محمود نامه) ده. قصه د بربښنا يا خدی عشقي حماسه ده چې په نثر ليکل شوې ده. د هوتکو په شاهي کورنۍ کې ښځو هم شاعري کوله. د هوتکو د پاچاهۍ په وخت کې په لسگونو نور شاعران او عالمان هم وو چې له دغه دربار نه لرې وو او ادبي هستونې يې کولې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- میرویس نیکه په څه ډول هېواد له پردیو اشغالګرو څخه خلاص کړ؟
- ادبي دربار د چا په وخت کې جوړ شو او څه کارونه یې سرته رسول؟
- د ادبي دربار کوم عالمان او شاعران پېژنئ نومونه یې واخلئ؟
- د هوتکو په کورنۍ کې کومې ښځې شاعرانې پېژنئ؟

۲ـ زده کوونکي دې ددغه دوران مهم ادبي کارونه په یو پراګراف کې ولیکي او بیا دې یې په ټولګي کې واوروي.

۳ـ څو زده کوونکي دې د هوتکیانو هغه خدمتونه په شفاهي ډول ووایي چې ژبې او ادب ته یې کړي دي.

۴ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. یوه ډله دې ددغه وخت د شاعرانو نومونه واخلي او بله ډله دې ددغه وخت د کتابونو نومونه ووایي.

۵ـ د هوتکو د پاچاهۍ په وخت کې کومې حماسي د کومو شاعرانو له خوا رامنځته شوې نومونه یې واخلئ.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې متن په غور سره ولولي او بیا دې د هوتکو د پاچاهۍ د وخت مهم ادبي کارونه په یو یا دوه مخونو کې ولیکي او په بله ورځ دې یې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ماين خطرونه

افغانستان د نړۍ له هغو هېوادونو څخه دی چې زيات ماينونه او ناچاودي توکي پکې موجود دي، په افغانستان کې اوږد مهاله جګړه تېره شوې او د جګړې په دوران کې له مختلفو ماينونو څخه کار اخيستل شوی دی. څومره چې ماينونه زيات کارول شوي، هماغومره د ماين د قربانيانو شمېره هم زياته ده. اوس هم ډېر ماينونه تر خاورو لاندې دي او په هره مياشت کې له پنځوسو څخه زيات کسان د ماين قرباني کېږي.

ماينونه هغه چاودېدونکي توکي دي چې له لرګيو، اوسپنې او پلاستيک څخه جوړ او دننه يې ناچاودي توکي ځای پر ځای شوي وي. دا وسله هغه وخت چوي چې د انسان لاس يا پښه ورسره ولګي. دغه چاودېدنه د انسان د ټپي کېدو او يا مړينې سبب کېږي. مختلف ډولونه او شکلونه لري چې د انسانانو او لېږدېدونکو وسيلو د له منځه وړلو لپاره ترې کار اخيستل کېږي.

- که تاسې له ماين سره مخامخ شئ نو څه بايد وکړئ؟
- که په يو ځای کې څوک په ماين والوزي نو تاسې بايد څه وکړئ؟

ماینونه او ناچاودي توکي په هر ځای کې پیدا کېدای شي. ماینونه د ځانګړو سیمو د ساتنې لپاره لکه نظامي پوستو ته د تلو د مخنیوي لپاره او یا د ډار او وحشت د رامنځته کولو لپاره کارول کېږي.

د جګړو په اوږدو کې زموږ په هېواد کې ډول، ډول وسلې استعمال شوي دي چې یو له دغو څخه ماین او ناچاودي توکي دي. د ماینونو پېژندل سخت کار دی، ځکه چې زیات ماینونه په ځمکه کې ښخ شوي دي.

د ناچاودو توکو پېژندنه دومره ستونزمنه نه ده ځکه چې ناچاودي توکي د ځمکې پر سر پراته وي، په دې توګه امکان لري چې یو وخت تاسې د ماین پر سیمه وربرابر شئ. که چېرې داسې پېښه شوه، نو تاسې باید وارخطا نه شئ او یو خوا بلې خواته ونه تښتئ. په دغه وخت کې باید دا لاندې لارښوونې عملي کړئ او تل يې په نظر کې ولرئ:

- په خپل ځای ودرېږئ.
- نورو خلکو ته وواياست چې حرکت ونه کړي ځکه چې دا سیمه خطرناکه ده.
- له هغه کس یا کسانو څخه چې په خوندي ساحه کې موقعیت لري، مرسته وغواړئ چې هغوی د ماین پاکۍ دفتر یا سیمه ییزو مقاماتو (پولیسو، سپین ږیرو، مشرانو...) ته خبر ورکړي.
- د مرستې تر رسېدو پورې باید صبر وکړئ، له خپل ځای نه ونه خوځېږئ.

همدارنګه که چېرې په کوم ځای کې د ماین پېښه رامنځته کېږي او تاسې د ماین قرباني وینئ نو هڅه وکړئ چې قرباني ته نژدې نه شئ، ځکه ددې امکان شته چې د یو قرباني پر ځای دوه تنه قرباني شي.

- کله چې له داسې پېښې سره مخامخ کېږئ نو لاندې لارښوونو ته پاملرنه وکړئ:
- هېڅکله د خطر سیمې ته د ننوتلو کوښښ مه کوئ، ځکه ستاسې ننوتل دې سیمې ته د نورو چاودنو سبب کېږي. تاسو او قرباني ته نور زیان رسېدلی شي. دا مو باید په یاد وي چې په کومه سیمه کې چې د یو ماین پېښه رامنځته کېږي هلته د نورو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماینونو د شتون احتمال هم شته.

- قرباني یا د ماین تیپي ته ډاډ ورکړئ، له هغه سره خبرې وکړئ چې دده روحي حالت بیخي خراب نه شي.
- د مسلکي مرستو لپاره ماین پاکانو، پولیسو، کلنیکونو او روغتونونو ته خبر ورکړئ چې د ماین له تیپي سره لازمه مرسته وکړي.
- تر هغه چې مسلکي مرسته نه وي ترلاسه شوې د خطر سیمې ته مه داخلېږئ، له قرباني سره خبرې وکړئ او هغه ته ووایاست چې له خپل ځای څخه ونه ښورېږي.

هېڅکله کوم شی د هغه پر لور مه غورځوئ.

- که چېرې یې له بدن څخه وینه بهېږي مشوره ورکړئ چې د وینې بهېدل د لاس، پټکي او یا دستمال په واسطه بند کړي.

په دې توګه لازمه ده چې زده کوونکي دغه معلومات له خپلو خپلوانو او دوستانو سره هم شریک کړي چې هغوی هم د ماین له خطرونو څخه په امن کې پاتې شي.

همدارنګه لازمه ده چې د ماین لرونکو او ناچاودو توکو سیمې چې د ماین پاکانو له خوا په سره رنګ نښه شوي دي هلته داخل نه شي، ځکه په سره رنګ نښه شوې تیږې دا معنا لري چې دلته ماینونه شته. که کوم ځای په سپین رنګه تیږو نښه شوي وي نو دا معنا لري چې دغه ځای د ماین پاکانو په واسطه له ماینونو څخه پاک شوی دی. همدارنګه په ابي رنګ نښه شوې تیږې د هغه ځای څرګندونه کوي چې دلته ناچاودي توکي شته. دلته هم باید د ننوتلو څخه مخنیوی وشي.

د سفر په وخت کې باید په شاړو لارو تګ ونه شي ځکه هغه لارې چې تګ راتګ پرې نه کېږي هم ددې معنا لري چې دلته ماینونه شته.

که چېرې د سفر په وخت کې یاست او نه پوهېږئ چې په کومه لاره لاړ شئ نو د محل له خلکو نه پوښتنه وکړئ او کومه لاره چې هغوی درته ښایي په هغه لاره لاړ شئ. زړې کلاګانې او هم هغه سیمې چې جګړه پکې تېره شوې وي لکه پخوانی نظامي مورچې او یا هغه ځایونه چې په اغزي لرونکو سیمونو پوښل شوي، هلته مه داخلېږئ، ځکه چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته د ماینونو خطر شته.

ماشومان پوه کړئ چې د اوسپنې ټوټې او د وسلو خولونه ټول نه کړي ځکه چې په دې کې ناچاودي توکي وي او د ژوند په بیه یې تمامېږي.

ماینونه مختلف شکلونه لري، که تاسې له یو نا اشنا شي سره مخامخ کېږئ لاس مه وروړئ خپل مشران یا چارواکي او یا د ماین پاکانو ډلې ته خبر ورکړئ.

ماین پټ دښمن دی دوست او دښمن نه پېژني، کوښښ وکړئ چې د ماین له خطرونو څخه ځانونه وژغورئ.

د متن لنډیز:

زموږ هېواد په تېرو دېرش کلنو جګړو کې له ماینونو څخه ډک شوی دی. د اړوندو موسسو له خوا دغه ماینونه ایستل شوي او څه یې شنډ شوي دي خو اوس هم تر ځمکې لاندې ډېر ماینونه ښخ دي چې مرګ او ژوبلې رامنځته کوي. که چېرې تاسې د ماین پر سیمه وربرابر شئ، نو پر خپل ځای ودرېږئ او د سیمې له خلکو څخه مرسته وغواړئ چې ماین پاکانو ته خبر ورکړي.

د هغې سیمې پولیس راخبر کړي، د مرستې تر رارسېدو پورې باید پر خپل ځای ولاړ واوسئ او مه ښورېږئ. کله چې د مرستې ټیم راورسېد، د هغو په لارښوونو باندې عمل وکړئ. داسې سیمې چې د ماین له کبله شکمنې وي، هلته مه داخلېږئ او یا د سیمې له اصلي اوسېدونکو څخه ددغه ځای په هکله پوښتنه وکړئ.

که چېرې د ماین یوه پېښه رامنځته کېږي او یو څوک د ماین په واسطه ټپي یا وژل کېږي، هلته مه ورځئ. په دغه وخت کې هم باید د ماین پاکانو ټیم ته خبر ورکړئ. که چېرې تاسې وغواړئ چې د ماین ټپي ته ورنژدې شئ، نو په حقیقت کې له هغه سره مرسته نه کوئ، بلکې د خپل ځان او د هغه ژوند له نور خطر سره مخامخ کوئ، ځکه چې په کوم ځای کې یو ماین انفجار کوي، هلته کېدای شي نور ماینونه هم وي او ستاسو په ورتګ سره نورې چاودنې رامنځته شي. غوره به دا وي چې له ټپي سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

خبرې وکړئ، هغه ته ډاډ ورکړئ او ژر تر ژره د ماين پاکانو ډله راخبره کړئ.
زده کوونکو ته لازمه ده چې هېڅ يو نا اشنا شي ته لاس ورنه وړي، ځکه کېدای شي هغه ماين وي او ستاسې ژوند له خطر سره مخامخ کړي. همدارنګه زده کوونکو ته لازمه ده چې د ماين په اړه معلومات له خپلو نورو دوستانو سره هم شريک کړي چې د ماين له خطر څخه وژغورل شي.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په وار سره په لوړ غږ ولولي او بيا دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- ماين څه ته وايي؟
- که چېرې ماين ووينئ نو څه بايد وکړئ؟
- که چېرې په کوم ځای کې ماين انفجار وکړي نو موږ ته څه کول په کار دي؟
- که په کومه نا اشنا سيمه وربرابر شئ نو هلته بايد څه وکړئ؟

۲ـ که چېرې تاسې د ماين او يا ناچاودو توکو له قرباني سره مخامخ کېږئ نو څه ډول غبرګون ښکاره کوئ؟

- آيا تاسو د مرستې لپاره د ماين سيمې ته ننوځئ؟
- آيا تاسې د ماين قرباني همداسې پرېږدئ او خپله تښتئ؟
- آيا تاسې ښه ګڼئ چې قرباني ته د مرستې لپاره څه شی ورګوزار کړئ او که همداسې يې پرېږدئ او که د ماين پاکانو ټيم ته به خبر ورکوئ؟

۳ـ زده کوونکي دې د مسلکي مرستو او غير مسلکي مرستو په هکله نيم مخ ليکنه وکړي او بيا دې يې په ټولګي کې واوروي. ښوونکی دې د زده کوونکو نيمګړتياوې سمې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴_ زده کوونکي دې د ماين د ډولونو او د ماين د ساحو په هکله په وار سره خبرې وکړي.

۵_ که چېرې له کوم نا اشنا شي سره مخامخ شئ نو بايد څه وکړئ؟

الف: را اوچت يې کړئ؟

ب: په پښه يې ووهئ؟

ج: په تيږه يې وولئ؟

د: ماين پاکانو ته خبر ورکړئ؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپله سيمه کې د ماين د هغه قرباني په هکله يوه کيسه وليکي چې دوی يې پېژني، او په بله ورځ دې په درسي ساعت کې ولولي.

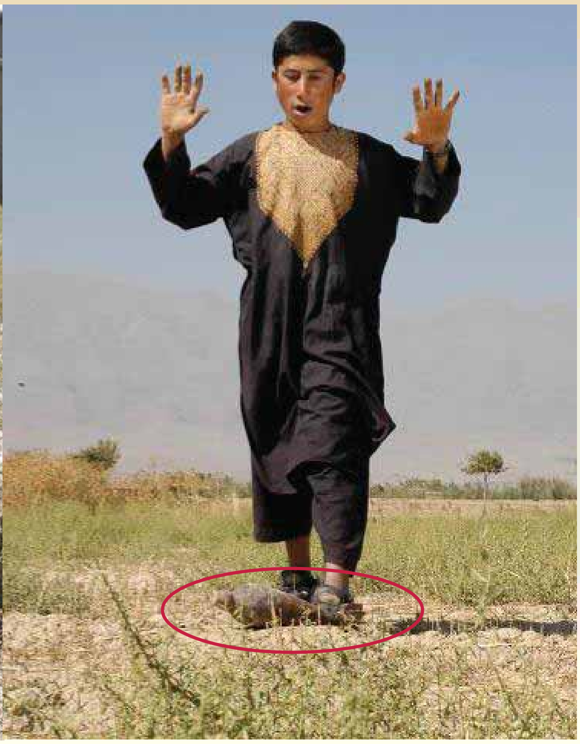

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصطلاحات او محاورې

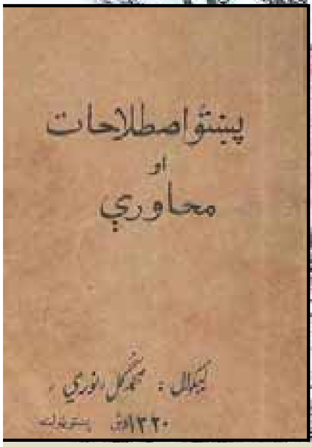

- محاوره څه ته وايي؟
- محاوره له متل سره څه توپير لري؟

محاوره هم لکه د متل په څېر د شفاهي ادبياتو يوه مهمه برخه ده چې د خبرو اترو په وخت کې يې ويونکي د خپل مقصد لپاره استعمالوي. اصطلاحات او متلونه که له يوه پلوه د يوې ژبې غنا څرګندوي، نو له بل پلوه ژبه ښکلې کوي.

تاسې په تېرو ټولګيو کې د متل په اړه معلومات ترلاسه کړي دي. په دې لوست کې به د محاورې يا اصطلاح په هکله معلومات ترلاسه کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصطلاحات او محاورې هغه تعبیرونه دي چې هر ملت یې د خپل ژوند چاپېریال، عنعناتو، اخلاقو، دود دستور او روحیاتو مطابق پخپله ژبه کې خلق کوي او د خپلو مقاصدو د اظهار لپاره یې استعاره کوي. د محاورې په ویلو سره د اورېدونکي فکر ډېر ژر اصل مقصد ته رسېږي، پرته له دې چې ویونکی خپل مقصد په عبارت و وایي.

اصطلاحات او محاورې د ژبې او ادب او د ورځنیو خبرو اترو یوه قوي برخه ده چې د ژبې معنوي لطافت او خوند زیاتوي. محاوره د کلماتو داسې یوه مجموعه ده چې په خبرو اترو کې د حقیقي معنا پر ځای په مجازي معنا کې استعمالېږي لکه د سترګو تور یعنې ډېر خوږ او ګران.

محاوره په لغت کې خبرو اترو ته وایي او په اصطلاح کې د ویونکو د ورځنیو خبرو اترو یا د اسلوب د بیان نوم دی.

محاوره په دوو کلمو یا له دوو نه په زیاتو کلمو کې وي. محاورې د یو قام، مزاج، طبیعت، دود دستور، کړو وړو، ذهن او فکر عکاسي وي. که څوک د یو قوم مطالعه غواړي نو ضرور ده چې ددغه قام د ادب د مطالعې تر څنګه محاورې او متلونه هم مطالعه کړي.

متل هم لکه د محاورې په شان د حقیقي معنا پر ځای د مجازي معنا په توګه د استعارې او کنایې په ډول استعمالېږي، لکه: ځنګل د زمرو نه خالي نه دی.

متل یو بشپړ عبارت یا بشپړه جمله وي چې مطلب او مفهوم یې هم بشپړ او پوره وي. محاوره د متل برعکس بشپړ عبارت او بشپړه جمله نه وي، بلکې په خبره کې د استعمال په وجه ترې مطلب اخیستل کېږي، لکه په لاندې بېلګو کې:

د متل بېلګه: لمر په ګوته نه پټېږي. دا یوه بشپړه جمله ده او مطلب یې هم واضح دی.

د محاورې بېلګې: لور په لوټه تېره کول، له عقل سره ډزې کول، د زړه وینې څښل، د مرچو په څټه کېناستل، د بوسو لاندې اوبه تېرول. په دغو مثالونو کې وینو چې بشپړې جملې نه دي او مطلب یې هم په ښکاره توګه څرګند نه دی. که دغه محاورې په نورو

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبارتونو کې استعمال شي نو مطلب يې هم واضح کېږي، لکه: زلمی لور په لوټه تېره کوي يعنې وخت ضايع کوي. نسيم له عقل سره دژې کړې دي. يعنې له عقل څخه کار نه اخلي او هر کار په بې عقلۍ سره کوي. له عزيز سره بحث کول د زړه د وينو څښل دي. يعنې خبرې ته غوږ نه ږدي. خبره نه مني. اکبر نن د مرچو په ښته ناست دی، يعنې ډېر غوسه دی.

تورګل د بوسو لاندې اوبه بيايي، يعنې اصلي خبره نه کوي چل او فريب کوي.

د متل او محاورې ترمنځ توپير همدادی چې په متل کې د کلماتو د يوې مجموعې مفهوم واضح وي او نورو کلماتو ته ضرورت نه لري.

متل په خپله جمله او عبارت کې واضح وي. په محاوره کې مفهوم واضح نه وي او د مفهوم د واضح کولو لپاره نورو کلماتو ته اړتيا لري. لکه په دې متل کې (څه چې کرې هغه به رېبې) مفهوم واضح دی او نورو کلماتو ته اړتيا نه ليدل کېږي، خو په دې محاوره کې (اوړه ورکول) واضح معنا نه لري خو که نور کلمات ورسره يوځای شي نو معنا ورکوي، لکه: احمد خپل ورور ته اوړه ورکړه. يعنې مرسته يې ورسره وکړه. يا لکه: (له خوږې ګوتې نيول) دا محاوره ځانته معنا نه لري خو کله چې ورسره نور کلمات يوځای شي نو معنا ورکوي، لکه: ستار وحيد له خوږې ګوتې نيولی. يعنې مجبور کړی يې دی.

يا تر لمن لاندې کول چې ځانته معنا نه لري خو که و وايو زليخا ترور خپل لمسيان تر لمن لاندې کړل. نو دا معنا چې د لمسيانو ساتنه او پالنه يې په غاړه واخيستله.

محاوره په ژبه کې يو ځانګړی مقام لري او د ژبې او ادب يوه مهمه پانګه ګڼل کېږي. محاورې د سپين ږيرو له خولې وتلې دي او د ولس په تهذيب، تمدن او ثقافت باندې رڼا اچوي. محاوره هم لکه د متل په څېر ډېر خواږه لري. محاوره هم د متل په څېر لنډه وي. د متل غوندې د محاورو ويونکي هم معلوم نه دي او سينه په سينه له يو نسل څخه بل ته لېږدېدلي دي.

متل او محاوره په پښتو شاعرۍ کې د استعمال ځای لري او کلام ښکلی کوي. په

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعرکې فصاحت او بلاغت پیدا کوي او ورځني ژوند ته یې نژدې کوي. په لاندې بېتونو کې د محاورو بېلګې وینئ.

هسې شان مې تر دوه سترګو باران اوري
چې مې سپین شول په ژړا د کسو توري
(معز الله مومند)

وینې سپینې شوې د خلقو لکه اوبښکې
خپل اجزا دي له جګره ګرېزان هم
(کاظم خان شیدا)

د اصطلاحاتو ځینې بېلګې:

- په خوله کې لویدل.
- په غوږ وهل.
- اوبه خړول.
- په سر ګرځېدل.
- سترګې درنول.
- سترګې سپینول.
- غاړه ایښودل.
- لاس تنګېدل.

د متن لنډیز:

محاوره په خبرو اترو کې د حقیقي معنا پر ځای په مجازي معنا استعمالېږي.

محاوره له دوه او یا له دوو څخه له زیاتو کلمو جوړه وي. محاوره بشپړ عبارت او بشپړه جمله نه وي، بلکې په خبره کې د استعمال په وجه ترې مطلب اخیستل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

متل په خپله جمله او عبارت کې واضح وي خو په محاوره او اصطلاح کې مفهوم واضح نه وي. محاوره د مفهوم د واضح کولو لپاره نورو کلماتو ته اړتیا پیدا کوي. متل بیا نورو کلماتو ته اړتیا نه لري.

محاوره هم لکه د متل په څېر د خپل مقصد لپاره په خبرو کې استعمالېږي. محاوره هم لکه د متل په څېر د یو ولس د ټولنیز ژوند عکاسي کوي. د محاورې ویونکي هم معلوم نه وي او له یو نسل څخه بل ته لېږدېدلي وي. محاوره هم د ژبې یوه پانګه ده چې ژبه خوندوره کوي. په پښتو شاعرۍ کې هم لکه د متل په څېر محاورې راغلي دي. شعر یې خوږ او روان کړی دی او ورځني ژوند ته یې نژدې کړی دی. محاوره هم لکه د متل په شان په ورځنیو خبرو کې ډېره کارول کېږي.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د ښوونکي له لوستلو څخه وروسته د متن یو، یو پراګراف ولولي او مفهوم دې یې پخپلو خبرو کې ووایي.

۲ـ ښوونکی دې څو زده کوونکي په وار سره د تختې مخ ته راولي او په متن کې راغلي محاورې دې یوه، یوه په تخته ولیکي او بیا دې یې په وار سره معنا کړي.

۳ـ زده کوونکي دې له ځانه یوه، یوه محاوره ولیکي، د محاورې مقصد دې په ګوته کړي او ټولګیوالو ته دې یې په وار سره واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- متل څه ته وايي؟
- محاوره څه ته وايي؟
- د متل او محاورې توپير څه دی؟
- د متل او محاورې استعمال په ژبه کې څه ګټې لري؟

۵ـ زده کوونکي دې د لاندې محاورې په اړه خپل نظر په وار سره څرګند کړي.

(په پچه ختل)

۶ـ زده کوونکي دې په وار سره يو يو متل له ځانه ووايي او د متل مقصد او د استعمال ځای دې څرګند کړي.

۷ـ زده کوونکي دې د لاندې اصطلاحاتو پر مفهوم او مقصد خبرې وکړي او د هرې اصطلاح د استعمال ځای دې څرګند کړي:

- لاس په سر کول
- وينه سپينېدل
- آسمان ته کتل

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې د کورنۍ د غړو په مرسته پنځه، پنځه محاورې له معنا او مفهوم سره وليکي او په بله ورځ دې يې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د روږدیوالي لاملونه

روږدیوالی (اعتیاد) یو پرله پسې مسمومیت دی چې د نشه يي توکو له استعمال څخه په بدن کې راپیدا کېږي. روږدیوالی د ځاني او روحي زیانونو سبب کېږي او ټولنیزې ستونزې رامنځته کوي. په نشه يي توکو اخته کېدل او عادت یا د نشه يي توکو سره ځاني او روحي تړاو چې پرېښودل يې ستونزمن او ناشونی دی، روږدیوالی بلل کېږي.

په نشه يي توکو عادت کېدل هغه وخت رامنځته کېږي، کله چې څوک په پرله پسې توګه نشه يي توکي استعمال کړي. هغه کسان چې نشه يي توکي کاروي او ورځنی عادت يې ګرځېدلی وي، دغه کسان د روږدو کسانو (معتادینو) په نامه یادېږي. له بده مرغه زموږ په ګران هېواد کې هم یو شمېر معتادان شته چې ځوانان دي او عمرونه يې د ۱۸ او ۳۰ کلونو ترمنځ وي. دغه کسان په کورني او ټولنه کې هېڅ عزت نه لري. له ټولنې څخه جلا کړی شوي دي او د ټولنې د اوږو بار دي. په دې لوست کې به تاسې ولولئ چې روږدیوالی څنګه پیدا کېږي او لاملونه يې څه دي؟

– تاسې کوم نشه يي پېژنئ، و وایئ چې هغه ولې په نشه اخته شوی دی؟

– څنګه وکړو چې له نشو څخه ځان وژغورو؟

روږدیوالی هغه متناوب او پرله پسې مسمومیت دی چې د ځینو مخدره توکو کیمیاوي او یا مصنوعي ترکیباتو د تدریجي مصرفولو له وجې په مصرف کوونکي شخص کې پیداکېږي. د ځاني او روحي دوارو د زیانونو سبب کېږي. دا روږدیوالی په پایله کې ځانګړې او ټولنیزې ستونزې رامنځته کوي.

په بله وینا د یو شخص عادت کېدل او یا له نشه یي توکو سره دده ځاني او روحي تړاو چې ترک کول یې ورته ستونزمن او یا بیخي ناشونی کار وي روږدیوالی (اعتیاد) بلل کېږي.

په نشه یي توکو عادت کېدل هغه وخت منځ ته راځي کله چې روږدی شخص په پرله پسې توګه مخدره مواد لکه: اپین، چرس، هیرویین او یا مورفین استعمال کړي او د وخت په تېرېدو سره یې ورته علاقه زیاته شي. په تدریجي توګه د مخدره توکو په استعمال کې زیاتوالی راولي.

کله چې د مخدره توکو مصرف کوونکی داسې یو حالت ته ورسېږي چې په جبري توګه د نشه یي توکو مصرف ته اړوي نو هغه ته معتاد ویل کېږي.

که څه هم په نشه یي توکو اخته کسان هېڅکله دا نه مني چې هغه دې ګواکې معتاد وي، خو دا یو حقیقت دی چې هغه روږدی دی. یو مشهور متل دی چې ((هېڅ معتاد خپل د اعتیاد لومړۍ ورځ په یاد نه لري)).

دا یو څرګند حقیقت دی چې هېڅوک دا نه غواړي چې د اعتیاد په لومو کې دې راګیر شي او هېڅکله دا اراده هم نه لري چې په مخدره توکو دې اخته شي او خلک دې د یو نشه یي په توګه یاد کړي.

هغه کسان چې معتاد کېږي په لومړي سر کې د یو ازمایښت په توګه نشه یي توکي استعمالوي او یا د ناوړه دوستانو او ملګرو له خوا نه ورته بلنه ورکول کېږي چې په دغسې کوچنی تېروتنې سره د نشه یي توکو په لومو کې راګیر شي چې بیا ورڅخه د ځان ژغورل مشکل او یا ناشونی وي.

په حقیقت کې همدغه حالت ته روږدیوالی یا اعتیاد ویل کېږي. روږدیوالی هغه یوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لویه ټولنیزه، روغتیایي او اقتصادي ستونزه ده چې بشري ټولنه یې له یو جدي خطر او تهدید سره مخامخ کړې ده چې د ټولنې د وروسته والي، اخلاقي انحطاط او ټولنیز فساد سبب کېږي.

د نشه یي توکو استعمال او پر هغو باندې روږدېدل بېلابېل لاملونه لري، لکه ځانګړي لاملونه، ټولنیز، سیاسي، فرهنګي، اقتصادي، جګړې، مهاجرتونه او داسې نور... ددغو یاد شویو لاملونو په منځ کې دوه لاملونه د انسانانو په روږدېدنه کې خورا زیات اغېزمن دي، چې یوه ډله یې ځانګړي لاملونه دي او بله ډله یې ټولنیز.

ځانګړي لاملونه: ټول هغه اسباب او علتونه چې پخپله په شخص پورې اړه لري او د هغه د معتاد کېدو سبب کېږي، د ځانګړو لاملونو په نامه یادېږي، لکه:

ـ د ځلمیتوب دوره: د نوې ځوانۍ دوره هغه مرحله ده چې د روحي ناورین سره یوځای پیلېږي او د هر شخص په ژوندانه کې یوه ډېره مهمه دوره بلل کېږي. دغه د زلمیتوب دوره چې له ناورین سره پیلېږي یو عمده لامل دی چې ځوان په مخدره توکو باندې اخته شي. ځکه چې ځوانان په دغه دوره کې له سالمې روزنې څخه بې برخې وي. تل غواړي چې خپلواک واوسي. خپل احساسات بیان کړي، کله ناکله د خپل پلار او مور په وړاندې هم په مخالف دریځ کې درېږي، د هغو د نظریو او خبرو مخالفت کوي.

ددې لپاره چې خپل شتون ثابت کړي، ځینې وختونه د کورنۍ ارزښتونه هم تر پوښتنې لاندې نیسي. همدارنګه د کنجکاوۍ حس چې ددغې دورې یو ځانګړتیا ده، ددې سبب کېږي چې نوي ځوانان د نشه یي توکو په هکله فکر او کنجکاوي وکړي او دغه کنجکاوي او فکر کول یې د نشه یي توکو تر استعماله ورسوي.

په ځان باور نه درلودل: په ځان باور نه درلودل او ځینې نور شخصي لاملونه له روږدیو الي سره اړیکې لري. په هره کچه چې د یو شخص اراده کمزورې وي او په ژوند باندې د کنترول لرلو احساس یې غښتلی نه وي، یا په ځان هېڅ باور ونه لري یا پر ځان یې د باور احساس کمزوری وي، نو په هماغه اندازه یې په مخدره توکو باندې د اخته کېدلو خطر زیات وي.

ـ روحي پرېشانۍ (ژور خپګان): په نشه باندې د اخته کېدلو یو لامل روحي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

نفسیاتي علتونه دي، لکه خپګان، ځاني کمزوري او روحي تشویشونه.

دا لامل په سلو کې (۷۰) دی، یا په بله وینا په سلو کې (۷۰) کسان د روحي پرېشانۍ له کبله په نشه يي توکو اخته کېږي.

ـ د سرپرست نه درلودل: ځینې ځوانان کله ناکله په داسې حالاتو او ځایونو کې ژوند کوي چې که خوښه يې وي او که نه په نشه يي توکو اخته کېږي. له بله پلوه د پالونکي نه درلودل او یا د بېلابېلو لاملونو له کبله کور پرېښودل، په هوټلونو او رستورانتونو کې شاګردي کول او داسې نور لاملونه سبب کېږي چې د نشه يي توکو په لومو کې ونښلي او ټول ژوند يې قرباني شي.

د مخدره توکو په هکله مثبت لید:

د نشه يي توکو د اخته کېدو (اعتیاد) په لاملونو کې یو ډېر مهم لامل دادی چې ځوان د نشه يي توکو په هکله مثبت لید لري او خوشبینانه قضاوت کوي. ځینې روږدي کسان فکر کوي چې ګواکې د مخدره توکو استمال د هغوی جسمي قوه پیاوړې کوي او د ځاني ستړیا په لرې کولو کې اغېزمن دي، روحي سکون او ارامتیا رامنځته کوي. دغه ډول قضاوتونه ددې سبب کېږي چې ناپوهه او بې تجربې کسان نشه يي توکو ته وهڅوي او روږدي شي.

د نشه يي توکو موقت تاثیرات: ټول نشه يي توکي لکه هیروئین، الکول، کوکاین، چرس، اپین او داسې نور په لومړي سر کې یوه غولوونکې ارامتیا او خوشحالي رامنځته کوي چې د نشه يي توکو استعمالوونکی هڅوي چې بیا دغه توکي استعمال کړي او همداغه لومړنی خوند ترې واخلي، خو وروسته په سترو بدمرغیو اخته کېږي.

ټولنیز لاملونه: ټول هغه اسباب او علتونه چې په ټولنه او یا کورنۍ کې موجود وي او د روږدېدو سبب کېږي د ټولنیزو لاملونو په نامه یادېږي لکه:

- بې بندو باره کورنۍ.
- د ماشومانو په هکله د میندو او پلرونو بې پروایي.
- د ناوړه او بدو دوستانو لرل.
- په ټولنه کې د قانون او مقرراتو نشتوالی او یا نه تطبیق کېدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د مخدره توکو د خرڅلاو د بازارونو شتون.
- بې کاري او د يو سالم کار نه درلودل.
- د نشه يي توکو د ضررونو د خبرتيا د پروګرامونو نشتوالی.
- ټولنيز محروميتونه.
- اقتصادي بې وزلي او يا زياته بډاينه.
- د اسلامي لارښوونو او احکامو څخه بې خبري.
- د مخدره موادو له ضررونو بې خبري په تېره بيا هغه ضررونه چې په اوږده وخت کې راڅرګندېږي.

د متن لنډيز:

په نشه يي توکو باندې اخته کېدل ډېر علتونه لري چې دوه يې خورا مهم دي، ټولنيز عوامل او ځانګړي عوامل. ځانګړي عوامل هغه دي چې پخپله په شخص پورې اړه لري لکه د زلميتوب دوره، په ځان باور نه لرل، روحي پرېشانی، د پالونکي نه لرل، نشه يي توکو ته په مثبت نظر کتل.

په ټولنيزو عواملو کې د کورنيو انظباط نه درلودل، د مور و پلار بې پروايي، له بدو دوستانو سره راشه درشه، په ټولنه او کورنۍ کې د قانون نشتوالی او يا نه تطبيق کېدل، د نشه يي توکو د خرڅلاو د بازارونو شتون، بې کاري، بې وزلي، د نشه يي توکو پر ضد د پروګرامونو نشتوالی، ټولنيز محروميتونه، د اسلامي لارښوونو څخه بې خبري، دا ټول هغه عوامل دي چې يو شخص نشه يي توکو ته مخه کوي.

په دې توګه موږ ټولو او په تېره ځوانانو ته لازمه ده چې له نشه يي توکو څخه ځانونه لرې وساتي او له نورو سره هم مرسته وکړي چې نشې ته مخه نه کړي، ځکه چې نشه په کورنۍ او ټولنه کې د انسان اعتبار ختموي او په ورو، ورو يې د ژوند له ښکلي نعمت څخه هم بې برخې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱_ یو زده کوونکی دې وروسته له ښوونکي څخه متن په لوړ غږ ولولي، نور زده کوونکي دې غوږ ونيسي او بيا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- اعتیاد څه ته وایي؟
- ولې یو شخص په مخدره موادو اخته کېږي؟
- ټولنیز عوامل کوم دي؟
- ځانګړي عوامل کوم دي؟

۲_ زده کوونکي دې د ښو دوستانو او بدو دوستانو په هکله خو کرښې په کتابچه کې ولیکي او بیا دې په وار سره په ټولګي کې واوروي.

۳_ زده کوونکي دې په وار سره د نشې په ضررونو خبرې وکړي او د خپلې سیمې د یو نشه یي د ژوند حال دې بیان کړي.

۴_ زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې پخپلو منځو کې بحث وکړي او د روږدېدنې نور عوامل دې لست کړي، بیا دې د هرې ډلې استازي په ټولګي کې خپل لست واوروي.

۵_ زده کوونکي دې په وار سره پر دې موضوع (په ځان باور نه درلودل) خبرې کړي او زیانونه دې څرګند کړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د زلمیتوب د مرحلې په اړه دوه، دوه مخونه ولیکي چې ځوانان څه مسؤولیت لري، ځوان باید څنګه وي او د ټولنې د خدمت لپاره څه ډول وروزل شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو لهجې

مورنۍ خبرې په ژبه کوو. ژبه د پوهولو او راپوهولو یوه وسیله ده چې په ټولنه کې اجتماعي مناسبات رامنځته کوي. لکه څنګه چې په نړۍ کې ژبې ډېرې دي، همدغسې ځینې ژبې د زیاتو لهجو لرونکې دي.

لهجه له ژبې څخه راوتلې او په یو ټاکلي ټبر او یا ځانګړي جغرافیایي چاپېریال پورې اړه لري. لهجې د ځینو کلماتو په تلفظ او ویلو کې له اصلي ژبې سره توپیر لري. پښتو ژبه هم یوه لرغونې تاریخي اریایي ژبه ده، چې ډېرې لهجې لري.

مورږ په دې لوست کې د پښتو ژبې په ځینو لهجو بحث کړی دی چې یو له بل سره څه توپیرونه لري او په کومو ځایونو کې کومې لهجې ویل کېږي.

- لهجه څه ته وايي؟
- پښتو ژبې کومې لهجې لري؟

ژبه یوه ټولنیزه کسبي پدیده ده چې د هغې په واسطه ټولنیز مناسبات رامنځته کېږي.
ژبه د غړونو یو جوړ شوی سیستم دی چې د یوې ډلې له خوا د پوهولو او راپوهولو لپاره کارول کېږي.

په بله وینا ژبه هغه اوازونه دي چې انسانان یې د خپلو افکارو او خیالاتو د ښکارندولو په غرض تر یو خاص سیستم لاندې د صوتي غړو په واسطه له خولې څخه راباسي.

کوم بریدونه چې د یوې ژبې لهجې سره بېلوي، هغه وییزګرني، صوتي، ګرامري او لکزیکي توپیرونه دي، ځکه ژبه د یو لړ وییزو او اوریزو سمبولونو سیستم دی او هر سمبول زموږ د یوه ذهني انځور ښکارندویي کوي او دا انځورونه په خپل وار د انساني چاپېریال او مهال څیزونه، پېښې او کړه وړه را اخلي، نو جوته ده چې دغه انساني چاپېریال، مهالي څیزونه، کړه وړه تل په بدلون کې دی او بیا پخپله د وګړو ترمنځ فزیکي کلتوري، ټولنیزې او وټه ییزې ځانګړتیاوې یوه جوته بنه نه شي درلودای.

نو همدغه او وښتنه د ژبني اوښتنې یا په بله وینا د ژبې د رنګارنګۍ لامل او سرچینه ده او په یوه ژبه کې دا رنګارنګي د بېلابېلو لهجو معنا لري.

سیمه ییز او قومي وېش، پوهه او ناپوهي، بډاینه، لږ عمر او ډېر عمر، نارینتوب او ښځینه توب او داسې نور لهجوي توپیرونه دي.

ژبه یو سیستم دی کوم ډله ییز توپیرونه چې په دغه سیستم کې لیدل کېږي، هغه لهجه ده. لهجوي اختلافات اجتماعي وي چې د صنف او طبقې په اساس راغلي وي یا ښایي محلي وي چې د جغرافیوي توپیرونو په اساس رامنځته کېږي. کوم ګروپي توپیر چې په ویلو او غږیز سیستم کې لیدل کېږي، لهجه بلل کېږي. لهجه له اصلي ژبې او سیستم څخه په ځینو کلمو او تلفظونو کې بېله شوي وي. دا بېلتون د قبیلو، سیمو، ښارونو، کلیو، باندو، پوهو او ناپوهو، لوستو او نالوستو ترمنځ د خبرو اترو په وخت کې څرګندېږي او د ژبې عمومي جوړښت ساتي.

پښتو ژبه هم د نورو ژبو په څېر په بېلابېلو سیمو کې د ویونکو د شتون له کبله ډېرې لهجې لري چې د ټولو لهجو څېړل اوږده موضوع ده. دلته په لنډه توګه د پښتو لهجو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو عام وېش باندې خبرې کوو.

د غربي هېوادونو ختیځ پېژندونکو د پښتو لهجې په دوو لویو ډلو وېشلې دي چې یوه ډله یې لویدیځې لهجې او بله ډله یې ختیځې لهجې دي. دا وېش د دوو تورو (ښ،ږ) د توپیر پر بنسټ شوی دی چې په لویدیځو لهجو کې (ش، ژ) ته نژدې دی او په ختیځو لهجو کې (خ، گ) تلفظ کېږي.

د وروستنیو څېړنو په پایله کې دریمه ډله د مرکزي لهجې په نوم هم ورزیاته شوه. پښتو لهجې په لومړي سر کې په دوو سترو ډلو اصلي او فرعي وېشل کېږي چې هره ډله یې ځانته ډولونه لري.

اصلي لهجې په درې ډوله دي چې په لنډیز سره ورته اشاره کېږي:

۱ـ لویدیځه لهجه: دا لهجه د کندهارۍ لهجې په نوم هم یادېږي. د هېواد په لویدیځو او جنوبي سیمو کې ویل کېږي. په دغه لهجه کې دوه ځانګړي توري (ښ،ږ) د (ش،ژ) اواز ته نژدې تلفظ کېږي او بله مهمه ځانګړتیا یې داده چې په کومکي فعلونو کې د (ش) اواز په (س) بدلېږي لکه د (وشو، شوي دي، شته، نشته) کلمې په (وسو، سوي دي، سته، نسته) ویل کېږي.

۲ـ مرکزي لهجه: دا لهجه د منځنۍ لهجې په نوم هم یادېږي او د افغانستان په مرکزي سیمو لکه غزني، وردګ، لوګر، پکتیا، پکتیکا او نورو کې ویل کېږي.

په دغه لهجه کې د پښتو ځانګړي توري (ښ،ږ) په خپل اصلي اواز تلفظ کېږي او د تلفظ په وخت کې د ژبې منځنۍ برخه له پورتني تالو سره نښلي.

۳ـ ختیځه لهجه: دا لهجه د ننګرهارۍ لهجې په نوم هم یادېږي. د ننګرهار، مومندو، باجوړ، هشنغر او یوسفزو په سیمو کې ویل کېږي. په دې لهجه کې د (ښ،ږ) توري د (خ،ګ) په څېر ویل کېږي.

فرعي لهجې: فرعي لهجې په پښتو کې زیات ډولونه لري چې ځینې مهم یې په لاندې ډول دي:

۱ـ وزیرۍ لهجه: وزیرۍ لهجه د (ښ،ږ) تلفظ د لویدیځې لهجې په څېر کوي خو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځينو کلماتو کې له مرکزي لهجې سره اړيکې او نژدېوالی لري. په وزيرۍ لهجه کې هغه (الف) چې د کلمې په منځ او پای کې راغلی وي په (و) بدلېږي لکه (کال، پلار، کابل) په (کول، پلور، کوبل) اړوي او همدارنګه کله چې (و) د کلمې په منځ کې راشي هغه په (ی) بدلوي لکه (مور، لوند، توت) په (مير، ليند، تيت) تلفظ کوي.

۲ـ د خټکو لهجه: د خټکو لهجه د (ښ،ږ) په تلفظ کې له لويديځې لهجې سره سمون لري خو په لغاتو او اصطلاحاتو کې له ختيځې لهجې سره اړيکې لري.

۳ـ کاکړۍ لهجه: دا لهجه په ځينو کلمو کې لويديځې لهجې او په ځينو کې له مرکزي لهجې سره نژدېوالی لري. مثلاً (ژ) د مرکزي لهجې په څېر (ز) تلفظ کوي او ژوند، ژبه، ژمی د (زبه، زوند، زمی) په بڼه اړوي او تلفظ کوي.

۴ـ د احمدزو لهجه: په دې لهجه کې (ژ) په (ز) او په ځينو کلمو کې (ش) په (س) بدلوي لکه (ژوند، مشر، مياشت) په (زوند، مسر، مياست) تلفظ کوي.

۵ـ د وردګو لهجه: دا لهجه د اصلي مرکزي لهجې په ډله کې راځي.

۶ـ د پکتيا لهجه: دا لهجه هم د مرکزي لهجې په کتار کې راځي خو ځينې ځانګړې نښې هم لري، مثلاً ځدران او ځاځي د (راځه، ځي) پر ځای (راڅه، څي) وايي.

۷ـ د اپريدو لهجه: دا لهجه په ځينو کلماتو کې له مرکزي لهجې سره او په ځينو کې له ختيځې لهجې سره اړيکې او نژدېوالی لري. په دې لهجه کې (ا،ی) په (و) بدلېږي او د (راشه، خورئ) پر ځای (روشه، خورو) وايي.

۸ـ د يوسفزو لهجه: دا لهجه په اصلي ختيځه لهجه کې راځي.

۹ـ د باجوړ لهجه: د ختيځو لهجو په ډله کې ده. په دې لهجه کې (غ،ت) په (ګ،ث) بدلېږي. لکه (غوښه، غاښ، تښته) په (ګوښه، ګاښ، ثښته) تلفظ کوي.

۱۰ـ د مومندو لهجه: په ختيځه لهجه کې راځي. په درونند او خيبر غړ سره ويل کېږي.

۱۱ـ د خوګيانو لهجه: په زياتو کلمو کې له مرکزي لهجې سره اړيکې او نژدېوالی لري خو په ځينو کلماتو کې له ختيځې لهجې سره اړيکې پيدا کوي. (و) په (ی) بدلوي لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

(غوړي) غېړي او (خولۍ) ته (خيله) وايي.

۱۲_ د شينوارو لهجه: دا هم يو فرعي لهجه ده چې په ځينو کلمو کې زير (کسره) په زور (فتحه) بدلوي لکه (ورمېږ) ته (ورمږ) وايي.

د متن لنډيز:

ژبه هغه اوازونه دي چې انسانان يې د خپلو افکارو د ښکاره کولو په غرض د يو خاص سيستم لاندې د صوتي غړو په واسطه له خولې څخه راباسي. يا ژبه يوه ټولنيزه پديده ده چې اجتماعي مناسبات رامنځته کوي او د پوهولو راپوهولو لپاره کارول کېږي.

که ژبه يو سيستم وګڼو نو په دغه سيستم کې ډېر توپيرونه د لهجې معنا لري. دا توپيرونه به يا د طبقې او يا يوې ټاکلې جغرافياوي سيمې له کبله وي. لهجه د اصلي ژبې او سيستم څخه د ځينو کلمو په تلفظ کې بېله شوې وي. دا بېلتون د قبيلو، سيمو، ښارونو، کليو، لوستو او نالوستو خلکو ترمنځ د خبرو په وخت کې څرګندېږي.

د پښتو ژبې لهجې په درې ډلو وېشل شوې دي، ختيځه، لويديځه او منځنۍ لهجه چې دا هره ډله ځانته ويونکي او ټاکلې جغرافيايي چاپېريال لري. د پښتو لهجو وېش د (ږ، ښ) د تورو پر بنسټ شوی دی. سربېره پر دغه وېش په پښتو کې ډېرې فرعي لهجې هم شته چې يو څو بېلګې يې په لوست کې ولوستل شوې. همدارنګه معياري ژبه هم له دغو لهجو څخه رامنځته کېږي او بيا د يو هېواد په مطبوعاتو، راډيو، تلويزيون او نورو خپرونو کې کارول کېږي. د معياري ژبې د ځينو کلماتو په ټاکلو کې پوهان او د ژبې متخصصين سره په يو ګډ ليکدود فيصله کوي او هغه بيا په ټولو خپرونو کې کارول کېږي. معياري ژبه د ليکدود سره ډېر تړاو لري چې ټولې علمي او ادبي ليکنې بايد په واحد ليکدود وي او همدارنګه په رسمي ټولنو، کنفرانسونو کې په ويناکې هم مراعات کړي.

ديوې ژبې نورې لهجې د وخت په تېرېدو سره معياري ژبه پياوړې کوي او پخپله لهجې ورو، ورو خپله بڼه له لاسه ورکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې لوست په چوپه خوله ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- ژبه څه ته وايي؟
- لهجه څه ته وايي؟
- د پښتو لهجې د کومو تورو په واسطه بېلېږي؟
- په پښتو کې کومې اصلي لهجې پېژنئ؟

۲_ زده کوونکي دې په وار سره پخپله خوښه د پښتو په یوې لهجې خبرې وکړي.

۳_ زده کوونکي دې د خپلې سیمې د لهجې پېژندنه په څو کرښو کې له مثالونو سره ولیکي او بیا دې خپله لیکنه په ټولګي کې واوروي.

۴_ زده کوونکي دې په وار سره نظر ورکړي چې د ژبو زده کړه څه ګټه لري؟

۵_ زده کوونکي دې په څو ډلو ووېشل شي او په لاندې لهجو کې دې نور مثالونه پیدا کړي.

- په وزیرۍ لهجه کې (الف) په (و) بدلېږي، مثالونه و وایاست؟
- د احمدزیو په لهجه کې (ژ) په (ز) او (ش) په (س) بدلېږي مثالونه و وایاست؟
- د ځدرانو او ځاځیو په لهجه کې (ځ) په (خ) بدلېږي، مثالونه دې و وايي.
- د باجوړ په لهجه کې (غ) په (ګ) او (ت) په (ځ) بدلېږي، مثالونه یې کوم دي؟
- د اپریدو په لهجه کې (الف) او (ی) په (و) بدلېږي، مثالونه یې کوم دي؟

یادونه: دا بدلون په ځینو کلماتو کې راځي، نه په ټولو کلماتو کې.

کورنۍ دنده

هر زده کوونکی دې د مثالونو په څېر د خپلې سیمې لس کلمې ولیکي چې لهجوي توپیر پکې څرګند شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وییپانګه

((الف))

اتل: نابغه، قهرمان، پهلوان

اتلولي: قهرماني

اتغر: اته غرونه، د کلات په جنوب کې یو ځای دی چې د هوتکیانو حکومتي اداره په کې وه.

اتوم: د یو کیمیاوي عنصر ډېره وړه ذره چې د هستې پروتونونو او الکترونونو څخه جوړه وي او پخپله د هماغه عنصر خواص ولري.

اثر: اغېز

اجرونه: ثوابونه

احتمال: حدس او ګومان

اختناق: خپه کول، د تنفس بندول، د بیان او فکر د ازادۍ بندول

ارشاد: د سمې لارې ښودل

اژدها: ښامار

استعاره: مجازي بیان د تشبه پر بنسټ چې په هغه کې د تشبه له دوو خواو (مشبه یا مشبه به) حذف شوي وي

استغفار: توبه

اسلوب: لاره، طریقه

اشرف المخلوقات: د مخلوقاتو غوره

اطلس: یو ډول ورېښمینه ټوټه

التماس: هیله، ارزو

الحاد: له دین نه ګرځېدل، له خدایﷻ نه انکار کول، بې دیني او کفر

انحطاط: ځوړتیا، تباهي، پستي

الم: درد

اوتر: وارخطا، پرېشان

اوجاړ: خراب، ویجاړ

اوزان: وزنونه، قالبونه (د شعر لپاره)

ایثار: قرباني

ایوادونه: هېوادونه

اټک: د اباسین سیند او هم ددې سیند پر غاړه د یو کلي نوم دی.

ابدا: تل، دایم، ښکاره کول

اروایي: روحي

اغراق: د یو چا په اړه ستاینه چې عقل یې منلی نه شي.

اعتیاد: روږدي توب، عادت

اهل بیت: د پیغمبرﷺ کورنۍ

اودوم: چاره، علاج

الهام: هغه فکر چې ناڅاپه په ذهن کې پیدا

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېږي

((ب))

باب: معمول، رایج، دکتاب یوه برخه، په باره کې

بادار: اقا، سود

بامم: پالم، روزنه

بدرقه: ملګرتیا، مشایعت، په میلمه پسې شاته تلل

بسیط: ساده او اسان

برهمن: د برهمایي دین لاربنود

بری: فتحه، سوبه، کامیابي

بزم: د خوښۍ او مېلمستیا جشن

بصر: نظر، دید

بلاغت: سوچه وینا، روانه وینا، له معنا او مطلب نه ډکه وینا

بها: قیمت، ارزښ

بوره: زوی مړي، هغه ښځه چې زوی یې مړ وي

بولي: یادوي

بیت المال: د اسلامي حکومتونو زیرمې لکه خزانه

باري: د خدایﷻ نوم، خالق، پیداکوونکی

بدعت: په دین کې یو نوی شی راوړل.

((پ))

پاداش: د یو کار مزد، حقوق

پانګه: زیرمه، سرمایه

پاسوال: ساتونکی، پادشاه

پالل: ساتل، روزل

پارکی: د شعر قطعه

پارو: جادوګر، دم کوونکی

پلاټ: طرحه، خاکه

پنځولی: تخلیق کړی، ایجاد کړی

پیاوړی: غښتلی، قوي

پېژندوی: پېژندل شوی، د نوم او نښان خاوند

پلن: قدم، پل، پلی، پیاده

پیشوا: رهبر، مقتدا، رئیس

((ت))

تبلیغ: هغه کار چې بل ته یې رسول غواړي یا بل وربانديې خبروي

تاب: قدرت، برابري، مقاومت

تاړاک: چور، لوټول

تجهیز: د وسایلو اماده کول لکه مړی په کفن کول

تجاهل: ځان په نادانۍ وهل

تحریک: راپارېدل، د یو کار د سرته رسولو لپاره یا د یو حالت ښکاره کول، بهیر،

غورځنګ، لمسون

(c) ketabton.com: The Digital Library

تحول: بدلون
تحت الثري: د ځمکې تل
تخیل: خیال
تداوم: دوامداره، پرله پسې
ترپله: تېښته
تره: د تره لور
ترنم: زمزمه، د شعر ویل، اواز، نغمه
تروږمی: تیاره
تشبیه: یو شی د بل شي سره مخې کول چې
ورته والی ولري
تعادل: برابري
تعبیر: معنا
تعبیرونه: معناګانې
تقوا: پرهېزګاري
تکامل: وده
تصدیق: تائیدول، شاهدي ورکول
تکذیب: دروغ یا ناسم ګڼل
تکفین: مړي ته کفن اغوستل
تلطف: مهرباني، خوش رفتاري
تم: درېدل
تمدن: پرمختګ، ترقي
تمنا: ارزو، هیله
تهذیب: پاکېدل او اصلاح کېدل له عیبونو نه
توازن: برابري
توښه: د سفر خوراکه، اذوقه
تور: تور (رنګ) تهمت، ترېدل

تورن: تهمتي
تومن: د ایران غیر رسمي پولي واحد
تون: ځای
تیری: تجاوز
تیکی: د تورې غلاف
تښتېدوني: تښتېدل، تښتېدونکي
تحصیل: حاصلول، زده کړه، درس ویل،
لاسته راوړل
ترپلل: تښتېدل، ځغاستل
تسکین: ارامول، ارام کول
تقلید: پیروي، پېښې
تلفیق: د دوه یا څو سیزونو یو له بل سره
ترتیب ورکول او منظم کول
تلمیح: په مالګه کول، په شعر کې یوې
مشهورې کیسې ته اشاره کول
تناسب: مناسب، د یو شي په اجزاوو کې
هماهنګي
تمرد: مقاومت، د چا پر وړاندې درېدل

((ټ))

ټال: ځنډ، ځنډېدل
ټاټوبی: وطن، هېواد
ټبر: قوم
ټولنپوهنه: جامعه شناسي، هغه پوهنه چې
د ټولنې او بشري ډلو په اړه معلومات
ورکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

((ث))

ثنا: دعا، ستاینه، درود، حمد

((ج))

جاګیر: ځمکه

جبران: د یو تېر بد عمل د تلافی لپاره ښه کار کول

جامد: هغه جسم چې معین حجم او شکل ولري او د شکل د تغیر په وړاندې مقاومت ښکاره کړي

څرګند کړي لکه اوسپنه، تیږه

جدل: جنګ، مشاجره

جذبات: احساسات، ولولې

جرس: ګینګری، زنګوله

جروم: اوسنی ګرمسیر چې د قندهار په جنوب غرب کې واقع دی

جزم: محکم، استوار، نه تغیریدونکی

جګې جګې: هیله کول، کاشکې

جمال: ښکلا، ښایست

جور: ستم، ظلم کول

جمال: ښکلا، ازلي ښکلا چې د خدای ﷻ ازلي صفت دی.

((ځ))

ځواک: توان، قوت

((چ))

چپاو: حمله، هجوم

چور: تالان، لوټل، غل، غلا

چشتیه: یوه تصوفي طریقه ده

چم: کلی، کوڅه، چل

((ح))

حبیب: دوست، ملګری

حسرتونه: ارمانونه

حصار: دیوال، قلعه

حکایت: قصه، نکل

حکمت: پیژندنه، هوښیاري، پند، خدايي علم

حنفي: د څلورګونو مذهبونو نه یو مذهب دی، ابو حنیفه نعمان بن ثابت ته منسوب

حیرت: حیراني

((خ))

خدنګ: تیر، هغه کلک لرګی یا ونه ده چې له هغه نه نیزه، تیر او د اس زین جوړوي

خروش: چیغه، کریکه

خلق: ایجاد، پیدا کول، په وجود راوړل، د یو هنري اثر منځ ته راوړل

خلقت: پیدایښت

خودبینه: متکبر، مغرور

خودنمای: ځان ښودونکی، ریا

خول: تاج، افسر، خولۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

((د))

د سالو ورمه: د ریگستان نسیم

دد: داړونکی حیوان

دُر: مرغلرې

دربیله: تیاره

درناوی: احترام

درهمونه: د اماراتو پولي واحد، درهم جمع درهمونه

دروه: دروغ، فریب

دریځ: منبر، موقف

دم ختلی: مړ (چې ساه یې وتلی وي)

دم: ساه

دمن: د غره لمن د دښتې پراخوالی

دون: پست، ټیټ، ناخیزه

دښن: دښمن

دښنه: د دښمن جمع یعني دښمن

دغه بازي: فریب کول، مکرکول

دانشمند: پوهه، عالم

((ذ))

ذلت: خواري، شرمنده گي

((ر))

ربړې: ستونزې

رپي: رپېدل، لړزېدل

رحلت: کوچ، سفر، وفات

رزم: جنگ، جګړه

رکاب: فلزي حلقه ده چې د اس په زین پورې ترلې وي

رکیبی: غاب

رندي: زیرکي، ازادي، بې پروایي، هغه عمل یا چار چې د ټولنې له دود دستور څخه لرې وي.

رهبر: لارښود، مشر، رهنما

روحیات: هغه علم چې د روح او ژوند څېړنه کوي

روش: لاره، طریقه

رومان: یو ډول ناول چې پېښې او د مینې داستانونه پکې وي

رومانتیک: داستاني، تخیلي، افسانوي

رونلی: رونول

رویدار: مخور

ریا: تظاهر، ځان ځلکو ته په نیکی ظاهرول

ریاضت: د نفس د پاکی او ښو اخلاقو لپاره د رنځونو زغمل

رجا: ویره، امیدواري

ردیف: په یو شعر کې له قافیې وروسته د هم وزنه کلمو تکرار، چې معنا یې یو ډول وي، ردیف گڼل کېږي.

رغبت: میل، ارزو

روحي: روح ته اړوند

(c) ketabton.com: The Digital Library

روضه: مقبره، هديره، قبر

((ز))

زبون: بيچاره، ناتوان، عاجز، خوار

زعفران: ترکيبي رنګ لکه د زعفران رنګ، ژيړ نارنجي رنګ ته ورته

زل: منحرف کېدل، ښوييدل، له حق او صواب نه

زنګاره: زنګ، د اوسپنې او فلزاتو زنګ

زنګي: زنګ وهلی، تور

زهد: عبادت کول، دنيا ترک کول

زهير: ناتوانه، کمزوری، غمجن، خوابدی

زيارنه: کوښښ، زحمت

زيب: زينت، ښکلا

زړن: زړور، شجاع، دلاور

زيب: هغه څه چي د ښکلا سبب کېږي، زېور، لياقت، مناسب

زميندار: په غورکې د يوه پخواني ځای نوم و

((ژ))

ژوبله: جګړه

((س))

ساد: سم، ربنتيا ويونکي

سالو: ميده شګه

سانسور: کنترول او سخت ګيري په رسنيو، د ځينو شيانو حذفول په اخبارونو، کتابونو، مجلو او نورو کې

سبحان: پاک

سروپای: شال، دستيار

سرور: رهنما، سرپرست، پيشوا، دکورنۍ مشر

سرښندني: قرباني

سخاوت: عطاء، بخشش، کرم

سعادت: نېکمرغي

سمبال: اماده

سوبه: فتح، ظفر

سور: سوري کورنی، د پښتنو يو خيل

سمبول: نښه

سيرت: کړه وړه، خوی عادت، لاره

((ش))

شاکر: شکر کوونکی

شفاهي: د ژبې په وسيله ويل شوی، ژبني

شفاعت: د عفې غوښتل، يا د مرستې غوښتل له يو چا نه

شواخون: غم، رنځ، تکليف

((ښ))

ښکلونکي: ښکلی کوونکی

ښندم: قربانوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

((ص))

صوبیدار: د مغلو د حکومت په اداري تشکیلاتو کې د والي څوکی

((ض))

ضیافت: مېلمستیا

((ط))

طاعت: بنده ګي، فرمانبرداري

طامع: طمعه کوونکی، حریص

طیلسان: یو ډول جامه وه، چې لستوني يې نه لرل، لکه چپنه، چې قاضیانو او خطیبانو به پر اوږو اچوله.

((ظ))

ظلمت: تیاره، تورتم

ظلام: تیاره، تورتم

((ع))

عابد: عبادت کوونکی

عامل: سبب، وجه

عبور: تېرېدل

عدالت: برابري، نیاو، انصاف

عرفان: د خدای ﷻ پېژندنه

عشور: لسمه

عطا: بخشش، بخښل

عقیق: تور بخن زېنتي کاڼی چې یمني عقیق

يې ډېر مشهور دی

عنا: رنځ ایستل، د سختیو لیدل، مشقت، سختي

عنایت: مهرباني، شفقت

عنعنات: دودونه، رواجونه

عواطف: مینه، علاقه، نژدیتوب

عارف: د معرفت خاوند، پېژندونکی

عصیان: نافرماني، سرغړونه، شورش

علی الدوام: پرله پسې، دوامداره

عقبا: اخرت، هغه دنیا

عیان: ښکاره، څرګند، ظاهر

((غ))

غاصب: غصب کوونکی، څوک چې د بل چا له رضا نه په غیر د هغه حق واخلي

غبرګون: ځواب، عکس العمل

غرج او غرجستان: هغه سیمې چې د غور او هرات له شماله پیل او تر امو پورې رسېږي، غرباً تر مرغاب او مروالرود او شرقاً د بلخ ځنډو ته رسېږي

غشی: تیر

غفور: بخښونکی د ګناهونو

غلیم: دښمن

غلبلې: چغې، نارې، سورې

غلو: مبالغه چې عقل يې نه مني

غمزه: کرشمه، د سترګو او وروځو حرکت د

(c) ketabton.com: The Digital Library

بل چا د پاملرنې لپاره

غنا: بډاینه، د مال زیاتېدنه

غوغا: چیغې، نارې، سورې

((ف))

فاضلان: عالمان، د فضل خاوندان

فتنه: عذاب، بیمارې، د خلکو ترمنځ اختلاف

فدیه: هغه مال چې د چا د ازادۍ په غرض ورکول کېږي یا هغه مال چې د بلا د رفع لپاره ورکول کېږي

فراق: جدایي، بېلتون

فرقت: جدایي، فراق

فرهنګیالی: د فرهنګ خاوند، فرهنګپال

فصاحت: څرګنده او روانه وینا

فضله مواد: بېکاره مواد، خځلې

فضیلت: برترې، په علم کې لوړه درجه

فیض: بخشش، برکت، ډېرېدل

فیروزکوه: د سفیدکوه وروستۍ لړۍ، چې د هرات په شمال غزنې برخه کې واقع ده. د فیروزکوه په نامه یادېږي.

فوشنج: په هرات کې د یو ځای نوم

فضول: بیهوده

فلک: آسمان

((ق))

قافله: کاروان، هغه ډله چې په سفر روانه وي او یا له سفره راځي

قاموس: د لغاتو کتاب

قبیله: طایفه، هغه ډله خلک چې د یو سړي اولاده وي

قضا: تقدیر، سرنوشت، د قاضي عمل او شغل، قضاوت

قطر: د عربي اماراتو یو ملک

قلندر: درویش، هغه مجرد شخص چې دنیا ته یې شاکړې وي

قضاوت: د دوه کسانو ترمنځ عدالت کول

قادر: توانمند، د توان لرونکی، د خدای ﷻ له نومونو او صفتونو څخه یو دی.

قافیه: په لغت کې وروسته ته وایي او په یو بیت کې د دوه مسرعو د وروستیو کلماتو هم اهنګي ته وایي، چې په معناکې توپیر لري.

قایم: توان مند، محکم، ولاړ

((ک))

کان: پېښت، نسل

کام: ارزو، اراده، قصد

کبریا: عظمت، لویي، بزرګي

کثافات: بېکاره شیان، خځلې

کرکټرونه: د کیسې، ناول او ډرامې شخصیتونه

کروړ: محکم، سخت، کلک

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرم: غوځ، ژوبل، زخمي

کنایه: هغه وینا یاکلمه چې د خپلې اصلي معنا نه په غیر یعنې مدلول باندې دلالت وکړي

کنعان: په عراق کې د یوې تاریخي سیمې نوم دی

کهاله: کهول، کورنۍ

کهول: خاندان، کورنۍ

کوډې: جادو

کول: کهول، کورنۍ

کونین: دواړه جهانونه (دنیا او اخرت)

کوټ: کلا

کوټوال: کلاوال، کلا لرونکی، کلا ساتونکی

کجل: رانجه

کوټه: ناچل

کیمیا: د پخوانیو په اصطلاح هغه ماده چې د هغې پواسطه به یې مس په سرو زرو بدلول

کڅ: د سیند د غاړې کلی

کویله: د یو هندي مرغه نوم دی لکه بلبل چې ښه اواز لري

کهسار: غریزه سیمه، غرنۍ سیمه

((گ))

گاهې: کله

گرداب: په سیند کې هغه ځای چې اوبه یې تاوېږي، د اوبو غولی

گروه: عقیده

گروهېدل: عقیده لرل

گلبدن: د گل په څېر نرم او نازک بدن

گلرنگ: د گل په رنگ

گلرخسار: گل مخی

گلرخ: گل مخی

گمراه: هغه څوک چې لاره یې غلطه کړې وي

گنج: خزانه

گوښې: یوازې، تنها

گروهېدل: دین، عقیده لرل

گوهر: قیمتي کانی لکه الماس، زمرد، یاقوت، مرغله

((ل))

لتاړ: ویجاړ

لرغون: قدیم، لومړنی، پخوانی

لطافت: نرمي، نازکي، ښکلا، نرمه او نیکه وینا

لمانځل: درناوی کول، لمونځ کول، عبادت، تجلیلول

لور: لورېینه، پېرزوینه، مهرباني، شفقت، رواداري

لتیر: حمله، د حملې یو بد حالت

لکزیکي: لغوي پانگه

لوني: شیندي، ورېږي، پاشي

(c) ketabton.com: The Digital Library

((م))

ماتم: غم، مصيبت

ماتېدوني: شکست خوړونکي

مامن: وطن، ټاټوبی

ماهيت: حقيقت، د يو شي سرشت

مايع: اوبلن

مبالغه: د چا په ستيانه کې زياتی چې له اعتدال نه لرې وي

مبتلا: روږدی، اخته

مجازي: غير حقيقي

محتوا: منځپانګه، مضمون

محشر: د خلکو د راټولېدو ځای، د قيامت ورځ

محکوم: تر حکم لاندې، حکم پرې شوی

مخسور: سرخرويي، سرلوړي

مدبر: تدبير کوونکی، باتدبيره، عاقبت اندېش

مدت: وخت، زمان

مدعا: مقصد، هغه څه چې ادعا شوي وي

مدفن: قبر

مرتبې: درجې، مقامونه، موقفونه

مرثيه: ويرينه، هغه شعر چې د چا د مړينې وير پکې کېږي.

مرصع: په جواهرو تزين شوی

مرو: د ترکمنستان په جنوب کې د يو ښار نوم دی

مرکب: ترکيب شوی، هغه کلمه چې له دوو يا څو توکو څخه جوړه وي

مزاج: طبيعت

مساوات: برابري، يو له بل سره برابرېدل

مسموميت: زهري کېدل

مشورت: مشوره، مفاهمه

مشابه: ورته، يو ډول

مصفی: تصفيه شوی، پاک شوی، خالص، بې عيبه

مظلوم: بېچاره، ځپلی، چې ظلم پرې شوی وي

معتاد: روږدی، اخته

معتزر: عذر غوښتونکی

معصيت: ګناه، نافرماني

مقبول: قبول شوی، خوښ شوی

مکر: حيله، فريب

مل: ملګری

مکلف: ګومارل شوی، متعهد کېدل

ملحد: هغه څوک چې په خدای عقيده نه لري او يا له دين نه اووښتی وي

ملونه: د مل جمع، ملګري

من: زړه، اراده

مناسبات: راشه درشه، اړيکې

منافقي: دوه مخي

منزه: پاک، سپېڅلی

منشاء: سرچينه

(c) ketabton.com: The Digital Library

منظرکشي: د منظرونو ترسيمول
منګور: مار
منبنت: قبلول
مهجور: مبتلا په هجران، لرې، تبعيد شوی
مهذب: پاک او سپېڅلی، له عيبونو نه پاک،
د ښو اخلاقو خاوند
مواس: ساتونکی، محافظ
مورفولوژي: اواز پېژندنه
موعظه: پند او نصيحت
موفقيت: کاميابي، بريالیتوب، بری
مفروق: هغه عدد چې له بل عدد نه کمېږي
مؤرخين: تاريخ ليکونکي
ميرڅمن: دښمن
متعلق: تړلی، متصل، يو چا يا څه شي ته
منسوب
متجانس: همجنس، هم شکل، يو ډول
متناظر: ورته، يو شان
متناوب: وار په وار، يو په بل پسې
مطايبه: ټوکې، هغه وينا چې ټوکې او
طنز پکې وي.
معيار: د اندازه کولو وسيله، سرمشق
مغلوب: شکست خوړلی، ماتې خوړلی
مناهي: د منع جمعه، منع شوي کارونه
منثور: هغه کلام چې وزن او قافيه ونه لري
منديش: د غوريانو پايتخت، يوه ټينګه
مشهوره کلا

مُل: شراب
محرقه: يو ډول ناروغي ده، چې دوامداره
تبه لري.
محاوره: خبرې اترې، اصطلاح
مجازي: غير واقعي، غير حقيقي.
مجهول: هغه څه چې نامعلوم او ناآشنا وي
منفور: د نفرت وړ
موضوعي: چې په يوه خاصه نقطه او يا يو
ځای پورې تړلی وي
منصور: کامياب، حسين بن منصور
حلاج چې د وحدت الوجود د فلسفې لوی
علمبردار و.
منظوم: هغه کلام چې وزن او قافيه ولري
منعکس: انعکاس شوی، څرګند
مورفيم: د ژبې تر ټولو کوچنی معناد او
واحد چې که تجزيه شي خپله معنا له لاسه
ورکوي.
ميرځي: دښمن، دښمني، دښمنان
مهر: محبت، دوستي، مينه

((ن))

ناتار: تاراج، يلغار
نار: اور
نانغتان: نااورېدونکي
ناورين: مصيبت، ماتم، غم
ناصبور: بې صبره

(c) ketabton.com: The Digital Library

نتلی: زار، زبون، افسرده

نشاط: خوښي، ارزو، هیله

ندامت: پښېماني

نصرت: فتحه، سوبه

نغوړه: اورېدل، اوره

نوا: اواز، نغمه

نیاو: عدالت، مساوات

نیرنگ: فریب، مکر، حیله

نصاب: ټاکلې اندازه چې زکات پرې

واجبېږي، درجه، مقام

نفسي: هوا او هوس، روحي، روحاني

((و))

ورم: پند، نصیحت

وعظونه: نصیحتونه کول

ویاړ: افتخار

ویرنه: ویر، ماتم، سوگ

وبله: یو تر بله

ودنه: وده، نمو، غوړېدنه

وستاکار: د ټوپکو جوړوونکی

وکوراوه: باطل کول

وټه ییز: اقتصادي

وصف: ستاینه، توصیف

وصال: دیدن

((هـ))

هجوم: ناڅاپه حمله، یرغل

هدایت: لارښوونه

هذب: بې عیبه، صاف

هریوا: د هرات پخوانی نوم

هستوني: تخلیقات، ایجادات

هسک: آسمان، لوړ

هنربت: د هنر لرونکی

هوري: هلته

هوډ: عزم، اراده

هیجان: حیرانېدل، په احساساتو راتلل،

جذباتي کېدل

هیرو: اتل، قهرمان

هزل: هر ډول غیر جدي وینا، شعر یا نثر چې

غیر اخلاقي مضامین ولري او د اجتماعي

ادب مخالف وي.

هوا: خواهش، نفس، هوس، میل، تمنا

((ی))

یرغ: هغه اس چې تېز رفتار کوي، اسلحه

یرغالم: یرغل کوم

یرغل: حمله، هجوم

یون: حرکت، تگ

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځلیکونه

۱_ ادب پوهنه، سید محی الدین هاشمي، د اریک گرځنده کتابتونونو اداره، پېښور، ۱۳۸۱ هـ. ش. کال.

۲_ ادبي بحثونه، گل پاچا الفت، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۱ هـ. ش. کال

۳_ بدیع او بیان، پوهندوی نور احمد شاکر، خپرونکی: د پوهنې وزارت د تالیف او ترجمې ریاست، ۱۳۵۵ هـ. ش. کال.

۴_ بدیع او د پښتو شعر، اورنگزېب ارشاد، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۶۹ هـ. ش. کال.

۵_ په پښتو ادب کې د سولې انعکاس، څېړنوال محمد عارف غروال، د علومو اکاډیمي، کابل، ۱۳۸۸ هـ. ش. کال.

۶_ پښتنې مېرمنې، عبدالرؤف بېنوا، دولتي مطبعه، ۱۳۲۳ هـ. ش. کال.

۷_ پښتو ادب کې متل، داور خان داود، یونیورستي بک ایجنسي خیبر بازار، پېښور، ۱۹۹۰م. کال

۸_ پښتو لنډۍ، عبدالرؤف بېنوا، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۷ هـ. ش. کال.

۹_ پټه خزانه، محمد هوتک، د پوهنې وزارت، د دارالتالیف ریاست، دویم جلد، کابل، دولتي مطبعه، ۱۳۳۹ هـ. ش. کال

۱۰_ په افغانستان کې چاپېریال ته ورپېښ خطرونه، پوهنمل شیر احمد گردیوال، د افغانستان د مطالعاتو مرکز، دانش کتابتون، پېښور، ۱۳۷۸ هـ. ش. کال.

۱۱_ پښتو گرامر، پوهاند صدیق الله رښتین، یونیورستي بک ایجنسي، پېښور، ۱۳۷۲ هـ. ش. کال.

۱۲_ پښتو لهجې، څېړنپوه علي محمد منگل، د علومو اکاډیمي، ۱۳۸۷ هـ. ش. کال.

۱۳_ پښتو نحوه، پوهندوی ډاکټره زرغونه رښتین زیور، د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز، پېښور، ۱۳۸۲ هـ. ش. کال.

۱۴_ پښتو اصطلاحات او محاورې، محمدگل نوري، پښتو ټولنه، ۱۳۲۰ هـ. ش. کال.

۱۵_ تاریخ ادبیات جهان، باکنر تراویک، ژباړونکی عربعلي رضایي، دویم جلد، تهران، ۱۳۸۳ هـ. ش. کال.

۱۶_ تاریخ مرصع، افضل خان خټک، د دوست محمد کامل مومند په مقابله او سریزه، پېښور، ۱۹۷۴م. کال

۱۷_ ځانځانی خامار، سید بهاو الدین مجروح، خپروونکی د کلید د کتاب خپرولو اداره، دویم چاپ، ۱۳۸۵ هـ. ش. کال.
۱۸_ د استاد الفت نثري کلیات، د اسمعیل یون په زیار، خپروونکی د اطلاعاتو او کلتور وزارت، دولتي مطبعه، ۱۳۷۰ هـ. ش. کال.
۱۹_ د پښتو ادبیاتو تاریخ (لرغونې او منځنۍ دورې) سرمحقق زلمی هېوادمل، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۷۹ هـ. ش. کال.
۲۰_ د بدیع فن او پښتو شاعري، پوهنیار محمد ابراهیم همکار، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۸ هـ. ش. کال.
۲۱_ د مهدي داستاني کلیات، تدوین او سریزه د زرین انځور، د افغانستان د لیکوالو انجمن، کابل، ۱۳۶۷ هـ. ش. کال.
۲۲_ د اشرف خان هجري دیوان، تحقیق، ترتیب او سمونه، همېش خلیل، خپروونکی پښتو اکېډیمي پېښور یونیورستي، ۲۰۰۱م. کال
۲۳_ د لیکوالۍ فن، سید محی الدین هاشمي، میرویس کتاب پلورنځی، ۱۳۸۲ هـ. ش. کال.
۲۴_ دریای گوهر، دکتر مهدي حمیدي، دویم جلد، تهران، ۱۳۶۹ هـ. ش. کال.
۲۵_ د پښتو ټپې او ژوند، سلما شاهین، پښتو اکیډیمي پېښور یونیورستي، جدون پریس، ۱۹۸۹م. کال
۲۶_ د پښتو ادبیاتو منځنۍ دوره، پوهاند ډاکټر زیور الدین زیور، د ساپي څېړنو او پراختیا مرکز، پېښور، ۱۳۸۶ هـ. ش. کال.
۲۷_ د پښتو نثر هنداره، پوهاند صدیق الله رښتین، یونیورستي بک ایجنسي، پېښور
۲۸_ د ادبیاتو په لړ کې، پوهنمل بریالی باجوړی، خپروونکی حسام ادبي ټولنه، کابل، ۱۳۸۷ هـ. ش. کال.
۲۹_ د پښتو ادبیاتو تاریخ، کاندید اکاډمیسن سرمحقق محمد صدیق روهي، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۴ هـ. ش. کال.
۳۰_ د خوشحال ختک کلیات، د افغانستان د علومو اکاډیمي، د ژبو او ادبیاتو انستیتوت، د ادب او فولکلور څانگه، کابل، دولتي مطعه، ۱۳۵۹ هـ. ش. کال.
۳۱_ د نړۍ ولسي کیسې، صفیه حلیم، میوند کلتوري ټولنه، کندهار، ۱۳۸۴ هـ. ش. کال.
۳۲_ د خواجه محمد بنگښ دیوان، ترتیب او تدوین: خیال بخاري، پښتو اکیډیمي پېښور یونیورستي، ۱۹۶۵م. کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳۳_ د پښتو ژبې لنډگرامر، محقق سید محی الدین هاشمي، د اریک گرځنده کتابتونونو اداره، پېښور، ۱۳۸۳ هـ. ش. کال.
۳۴_ زرینې ځانګې، حبیب الله رفیع، د افغانستان د علومو اکاډیمي د ژبو او ادبیاتو علمي او تحقیقي مرکز، پښتو ټولنه، ۱۳۶۰ هـ. ش. کال.
۳۵_ که سوله وي، رولاند جیز، د یونسکو او بي بي سي د تعلیمي پروژې خپرونه، پېښور، پبلک ارټ پریس، ۱۹۹۷م. کال
۳۶_ لیکوالي ((املاء او انشاء)) گل پاچا الفت، پښتو ټولنه، ۱۳۳۹ هـ. ش. کال.
۳۷_ نا اشنا سندرې، سید بهاو الدین مجروح، دکلید دکتاب خپرولو اداره، دویم چاپ، د نبراسکا تعلیمي مطبعه، ۱۳۸۵ هـ. ش. کال
۳۸_ ننګیالی د زمانې، سرمحقق زلمی هېوادمل، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه، ۱۳۸۰ هـ. ش. کال.
۳۹_ نوې ژبپوهنه او ژبني مسایل، حبیب الله تږی، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ هـ. ش. کال.
۴۰_ پښتو پښوبه، پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار، کابل پوهنتون، د ژبو او ادبیاتو پوهنځی، ۱۳۶۲ هـ. ش. کال
۴۱_ د پښتو ادب تاریخ، پوهاند صدیق الله رښتین، پښتو ټولنه، کابل، ۱۳۲۵ هـ ش. کال
۴۲_ پښتو څېړنې (د مقالو ټولګه) لومړی ټوک، پښتو ټولنه، ۱۳۵۴ هـ. ش. کال دولتي مطبعه
۴۳_ د حاجي جمعه بارکزي دیوان، سریزه او لغتنامه د پوهاند عبدالشکور رشاد، خپرونکی: د افغانستان د علومو اکاډیمي، ۱۳۶۰ هـ. ش. کال
۴۴_ ادبي فنون (بدیع او بیان) پوهنمل محمد اقا شېرزاد، کابل، ۱۳۸۴ هـ. ش. کال
۴۵_ فولکلوري ورمې، سرمحقق علي محمد منګل، کابل، ۱۳۸۷ هـ. ش. کال
۴۶_ توریالی پښتون (د خوشحال د سیمینار د مقالو ټولګه) پښتو ټولنه، ۱۳۵۰ هـ. ش. کال، دولتي مطبعه
۴۷_ معلومات اساسي در مورد دوا و مواد نشه اور، جان الن، پروژه های تعلیمي برای افغانستان، بي. بي. سي، پبلک ارت پریس، پیشاور، سال ۲۰۰۰م.
۴۸_ فرهنگ فشردهٔ سخن، (جلد ۱ _ ۲) داکتر حسن انوری، تهران، سال ۱۳۸۲ هـ ش.
۴۹_ پښتو _ پښتو تشریحي قاموس، (۱ _ ۴ټوک) د افغانستان د علومو اکاډمي د ژبو او ادبیاتو انستیتوت، کابل، ۱۳۵۸، ۱۳۶۰، ۱۳۶۱، ۱۳۶۵ هـ. ش. کلونه.
۵۰_ اوسني لیکوال (درې ټوکه) عبدالرؤوف بېنوا، کابل، دولتي مطبعه کلونه، ۱۳۴۰، ۱۳۴۱، ۱۳۴۶هـ.ش.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library